

Міністерство освіти України
Тернопільська академія народного господарства

На правах рукопису

Довгань Жанна Миколаївна

УДК: 336. 717

**Ресурси комерційного банку:
формування та управління**

Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук

Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор
Івасів Богдан Степанович

Тернопіль - 2000

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти формування ресурсів банку.....	8
1.1. Економічна суть і призначення ресурсного потенціалу банку.....	8
1.2. Організаційно-фінансові аспекти формування політики банку стосовно мобілізації ресурсів.....	24
Висновок.....	43
Розділ 2. Діюча система формування ресурсів комерційними банками і їх оцінка	45
2.1. Формування і поповнення банківського капіталу.....	45
2.2. Діяльність комерційних банків на фінансовому ринку з мобілізації ресурсів.....	71
Висновок.....	96
Розділ 3. Управління ресурсами комерційного банку.....	98
3.1. Особливості управління банківськими ресурсами.....	98
3.2. Механізм формування оптимальної ресурсної бази банку.....	132
Висновок.....	149
Висновки та пропозиції.....	151
Список використаних джерел.....	157
Додатки.....	169

ВСТУП

Сприятливий інвестиційний клімат у країні, інтеграція банківської системи у світове співтовариство значною мірою залежать від зростання ресурсного потенціалу банків.

Зміцнення ресурсного потенціалу комерційних банків є однією з передумов поживлення інвестиційної активності та виходу економіки з кризи. Адже трансформація соціально-економічної моделі нашого суспільства неможлива без широкомасштабних вкладень у реальний сектор економіки. Разом з тим банківська система не може здійснювати інвестиції у великих обсягах, не володіючи відповідними ресурсами. Тому проблема підвищення інвестиційної активності економіки та проблема формування міцної ресурсної бази банків знаходяться у взаємозв'язку. При цьому вирішення першої проблеми передбачає розв'язання другої.

Отже, особливої уваги заслуговують питання формування ресурсної бази комерційного банку та управління нею. Розгляд теоретичних питань мобілізації банківських ресурсів неможливий без ґрунтовного аналізу їх суті, складу і структури. Дослідження діючої системи з формування ресурсів комерційними банками потребує аналізу проблем формування і поповнення власного капіталу та мобілізації залучених і запозичених коштів, а також розгляду шляхів удосконалення цих процесів. Значної уваги при дослідженні діяльності банків заслуговують проблеми застосування інструментів управління банківськими ресурсами.

Формування банківських ресурсів і здійснення ефективного управління ними ставить перед економічною наукою і практикою низку складних проблем, які потребують наукового осмислення та практичного вирішення.

У наукових колах України дослідженню окремих питань формування банківських ресурсів та управління ними присвячені праці Василика О.Д., Дзюблюка О.В., Гальчинського А.С., Заруби О.Д., Івасіва Б.С., Мороза А.М., Пилипченка О.І., Раєвського К.Є., Савлука М.І., Сивульського М.І., Ющенко В.А.. Серед російських вчених варто виділити роботи Колесникова В.І., Кроливецької

Л.П., Лаврушина О.І., Панової Г.С., Ширінської Є.Б., Уоскіна В.М. та інших. Належне місце в розробленні цієї проблеми займають праці західних вчених: Айленберга Г., Асхауера Г., Бартроп Кріса, Вігуру Ж., Гаумерта І., Гюде У., Мак Нотон Діани, Матука Ж., Мишкіна Ф., Роланд Еллера, Роуза П., Сінкі Д., Тімоті У.Коха та багатьох інших.

Проте в Україні майже відсутні наукові дослідження, спеціально присвячені практичним проблемам формування ресурсної бази банку та управління нею. Зокрема, мало уваги приділено проблемам організаційно-фінансових аспектів формування банком політики мобілізації ресурсів на фінансовому ринку. Недостатньо відпрацьовані питання управління ресурсною базою в комерційному банку. Актуальність, науково-теоретична та практична цінність даних проблем, їх недостатнє вивчення та обґрунтування зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, мету, основні завдання, предмет, об'єкт і методологію дослідження.

Дисертація виконана як складова комплексної науково-дослідної теми "Дослідження і розробка інформаційної системи фінансового менеджменту" (номер державної реєстрації 0197U012449), що розробляється колективом кафедри грошового обігу та кредиту Тернопільської академії народного господарства.

Метою дисертаційного дослідження є оцінка системи формування і управління банківськими ресурсами на основі комплексного аналізу та розробка рекомендацій щодо напрямів підвищення ефективного функціонування даної системи.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних завдань:

- визначити економічну сутність термінів "ресурсний потенціал", "ресурсна база", "банківські ресурси", "ринок банківських ресурсів", "мобілізація ресурсів";
- з'ясувати зміст політики банку щодо мобілізації ресурсів;
- сформулювати підходи до оцінки банківського капіталу, вивчити шляхи досягнення його адекватного стану;
- проаналізувати способи мобілізації ресурсів вітчизняними банками на фінансовому ринку;

- узагальнити методичні положення управління банківськими ресурсами;
- виявити потребу банку у власних коштах і шляхи її оптимального покриття;
- обґрунтувати заходи для підвищення частки банківських ресурсів з ринку капіталів;
- розробити методичку визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі в контексті ресурсної політики банку;
- виробити рекомендації для формування оптимальної ресурсної бази комерційним банком в умовах перехідної економіки.

Предметом дослідження є механізм формування і управління ресурсами комерційного банку.

Об'єктом дослідження є діяльність комерційних банків на фінансових ринках щодо мобілізації ресурсів.

Методологічну основу дисертаційної роботи становлять досягнення вітчизняних і зарубіжних вчених в економічній науці з проблем формування банківських ресурсів та управління ними. Виконана робота базується на комплексному підході до вивчення діяльності банків з мобілізації ресурсів на фінансовому ринку.

У процесі дослідження автор керувався діалектичним методом пізнання, який сприяв вивченню економічних явищ у їх розвитку та взаємозалежності. Також було використано методи системного та порівняльного аналізу, групування, вибіркового спостереження, графічного зображення даних.

Статистичну та фактологічну основу дослідження складають законодавча база, що регламентує діяльність фінансово-кредитних інститутів, нормативні документи Національного банку, матеріали Асоціації українських банків, статистична звітність комерційних банків України, практичні матеріали Баварського Ландесбанку Жіроценрале, методичні матеріали міжнародних організацій: Світового банку, Банку Міжнародних Розрахунків. Крім цього, в роботі було використано офіційні публікації Німецького Бундесбанку, довідкова, монографічна і періодична зарубіжна і вітчизняна література.

Теоретична цінність, наукова новизна дисертаційного дослідження та особистий внесок автора у розробку проблеми полягають у наступному:

- уточнено теоретичні положення щодо визначення термінів “банківські ресурси”, “ресурсний потенціал”, “ресурсна база”, “ринок банківських ресурсів”, “мобілізація ресурсів” для здійснення комплексного аналізу механізму формування і управління банківськими ресурсами;
- вперше визначено організаційно-фінансові аспекти політики банку щодо мобілізації ресурсів, які базуються на обґрунтованих принципах формування цілей банку для створення ресурсної бази, інструментарію ресурсного потенціалу, факторах впливу на формування банківських ресурсів та критеріях прийняття рішень щодо мобілізації ресурсів на фінансовому ринку;
- обґрунтовано напрями оптимізації структури банківського капіталу на основі виділення наступних етапів його оцінки: визначення забезпечення банку власними коштами, зважування активів на предмет кредитного ризику, розрахунок позицій ринкових ризиків та порівняння власних коштів банку із зваженими на предмет ризику активами, позабалансовими статтями і сумами позицій ринкових ризиків.
- запропоновано нові підходи до визначення достатності власного капіталу комерційного банку, що сприятиме подальшому зближенню вітчизняної методики регулювання капіталу з рекомендаціями Базельської конвенції та новітніх напрацювань з її удосконалення;
- розроблено механізм управління банківськими ресурсами з урахуванням зарубіжного досвіду, функціонування якого реалізує систему принципів: дотримання вимог регулюючих органів, мінімізації обов'язкових резервів, ліквідності, мінімізації витрат, прибутковості, мінімізації ризиків;
- розкрито дієвий механізм прийняття рішень про необхідність залучення додаткового капіталу для захисту від ризиків і підтримки майбутнього зростання банку;

- рекомендовано і апробовано методику визначення пріоритетних елементів ресурсної бази в умовах перехідної економіки з врахуванням фактору надійності.

Основні положення дисертаційного дослідження, крім наукового, мають також практичне значення і можуть бути використані для вдосконалення діяльності комерційних банків щодо мобілізації ресурсів та управління ними. Крім того, практичну цінність становлять такі запропоновані методики: визначення орієнтовної маржі при мобілізації ресурсів, розподілу одержаної маржі між підрозділами банку, управління банківськими ресурсами з врахуванням прибутковості і ризикованості, визначення пріоритетності елементів ресурсної бази, а також низка методик з управління банківським капіталом.

Окремі рекомендації отримали схвальну оцінку та прийняті до впровадження АКБ “Укрсоцбанк”.

Результати наукового дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри грошового обігу та кредиту Тернопільської академії народного господарства і доповідались на міжнародній науково-практичній конференції на тему: “Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку” (Тернопіль, 1998). Рекомендації з питань управління банківськими ресурсами були подані у вигляді модуля в Банківській Академії (Франкфурт-на-Майні), який автор успішно захистила (2.11.1998). Окремі положення дисертації викладені в опублікованих автором п’яти роботах загальним обсягом 1.7 друкованого аркуша, з них належить автору 1.65 д.а.

Основні положення дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства в процесі викладання курсів “Гроші, банки та кредит”, “Банківська справа”, “Банківський менеджмент і маркетинг”, “Аналіз діяльності банку”.

Відповідно до мети, завдань і логіки дослідження визначена структура роботи, яка складається з вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаної літератури зі 190 найменувань, додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 204 сторінки машинописного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ БАНКУ

1.1. Економічна суть і призначення ресурсного потенціалу банку

Процес переходу України до якісно нової форми економічних відносин, що базуються на ринкових принципах ведення господарства, зумовив необхідність внесення кардинальних змін до фінансово-кредитної системи, яка відіграє ключову роль у забезпеченні руху грошових коштів, тим самим створюючи базові передумови суспільного відтворення. Основною ланкою цієї сфери є банківська система, якій належить провідне місце у загальному механізмі організації і регулювання господарського життя суспільства і від ефективності функціонування якої вирішальною мірою залежить успіх соціально-економічних перетворень у країні.

Банки як фінансові посередники забезпечують поєднання інтересів економічних суб'єктів господарювання та дрібних інвесторів з контрагентами, що шукають вільних інвестиційних ресурсів на фінансовому ринку країни, тим самим збільшуючи реальне багатство країни. У цих умовах зростає роль банків із мобілізації ресурсів та їх вигідного розміщення.

Банківські ресурси – це основа діяльності будь-якого банку, оскільки процеси утворення ресурсів і надання позик взаємозв'язані. Від формування ресурсів залежать масштаби діяльності банку та обсяги отримуваних прибутків. Тому розуміння економічного змісту банківських ресурсів, знання проблем, пов'язаних із їх формуванням і використанням, надзвичайно важливе.

В економічній літературі маємо різні підходи до трактування сутності ресурсів комерційного банку. Період функціонування економіки на командно-адміністративних принципах вніс у тлумачення суті банківських ресурсів свої особливості. Багато науковців того часу, зокрема Барковський Н. [110, с.62], Геращенко В.[56,с.25], Ротлейдер А. [57, с.205] розглядали ресурси банку як загальнодержавний позичковий фонд країни. Для банків цього періоду фактично не

був важливий ні обсяг ресурсів, ні їх структура, ні збалансованість їх за розмірами і строками із кредитними вкладеннями.

Вагомий внесок у дослідження суті банківських ресурсів зробили вітчизняні економісти Гриценко О. [53, с77], Заруба О. [65, с.5], Коцовська Р., Ричаківська В., Табачук Г. [107, с.5], Мороз А., Савлук М. [45, с.150], а також російські економісти Колесников В., Кроливецька Л.[26, с.132]. Вони вважають, що “ресурси – це сукупність коштів, які знаходяться у розпорядженні банків і використовуються для кредитних та інших активних операцій”. Аналогічне визначення знаходимо і в словниках [18,с.25, 143,с.111]. Проте у даному підході не акцентується увага на джерелах формування банківських ресурсів.

Тому друга точка зору, прихильниками якої є Лаврушин О., Панова Г., пов’язана з тлумаченням банківських ресурсів під аспектами джерел надходжень. На думку цих економістів, “банківські ресурси – це власні кошти і кошти, залучені банком в результаті здійснення пасивних і активно-пасивних операцій, які використовуються для активних операцій банків [27,с.68, 114,с.120].

Ще інша точка зору подана в праці Дзюблюка О., [58,с.27]. На його думку, при визначенні банківських ресурсів доцільніше використовувати не термін “ресурси”, а поняття “капітал”. Так Дзюблюк О. вважає, що "поняття "капітал" більш точно відображає економічний зміст процесу перетворення залучених банком коштів на позичковий капітал". Однак не можна повністю погодитись з таким твердженням, оскільки, по-перше, термін “банківський капітал” не охоплює всі ресурси банку, а поширюється лише на власні кошти; по-друге, не відповідає реальній ситуації в банківському бізнесі модель залучення коштів тільки для розміщення в кредитні операції.

Досить часто, як у теорії, так і в практиці банківські ресурси ототожнюють з кредитними ресурсами. Проте паралельне існування вищезазначених економічних термінів неоднакове, оскільки поняття “банківські ресурси” є ширшим, аніж термін “кредитні ресурси”, тому що перші надаються не лише з метою кредитування, а також для здійснення інших активних операцій.

Значний внесок у визначення сутності банківських ресурсів зробили зарубіжні економісти Айленбергер Г. [165], Бартроп Кріс Дж., Мак Нотон Діана [23.], Роланд

Еллер [187], Роуз [129], Сінкі [135], Тімоті У.Кох. [87]. Вони розглядають проблеми формування ресурсної бази банку у двох відокремлених аспектах: управління банківським капіталом та зобов'язаннями банку.

Необхідно відзначити, що у німецькій банківській практиці досить часто під формуванням ресурсів розуміють “рефінансування”. Такої думки дотримуються і деякі зарубіжні економісти, зокрема Гагенмюллер [174, с.240], Гайфер [173, с.17], Гагн [172, с.44], Кьопен [177, с.1]. На наш погляд, це не зовсім правильно, оскільки рефінансування – це лише один з шляхів мобілізації банківських ресурсів, а саме за рахунок продажу векселів, цінних паперів і вимог щодо погашення боргу. Рефінансування – це також можливість для комерційних банків претендувати на кредити центрального банку в рамках дисконтування векселів, ломбардних операцій.

Поняття ”банківські ресурси” може мати два значення.

Суть першого полягає в тому, що традиційні банківські ресурси є акумульовані банком вільні грошові кошти економічних суб’єктів господарювання на умовах виникнення зобов’язань власності чи боргу для подальшого розміщення на ринку з метою отримання прибутку. Ці кошти, по суті, вільна частка пасиву балансу комерційного банку, їх пропонується вважати банківськими ресурсами у вузькому розумінні.

Зміст другого значення пов’язаний з тим, що поняття “ресурс” (від французького “resources”) трактується не лише як “засоби” і “запаси”, а й як “можливості” [136, с.529]. Це дає право застосовувати його до поняття банківських ресурсів у широкому розумінні. У даному випадку, окрім традиційних ресурсів, у дане поняття можна включити й реальні можливості банку не лише акумулювати грошові кошти в зобов’язання боргу чи власності, а й можливості вилучати прибуток від проведення дохідних банківських операцій. Розмір прибутку має бути достатнім для створення резервів, зростання банку і виплати дивідендів. Саме розуміння банківських ресурсів у широкому значенні ставить на центральне місце проблему управління активами-пасивами.

На нашу думку, слід також виділити наступні категорії: ресурсний потенціал і ресурсна база.

Ресурсний потенціал (з старолатинської *potentia* – прихована здатність, але не існуючі умови чи реальність [186, с.1166]) – це граничні можливості банку формувати свої ресурси. Іншими словами, ресурсний потенціал – це максимум ресурсів, які банк може залучити на фінансовому ринку. Ресурсний потенціал залежить від грошово-кредитної політики центрального банку, від стану фінансового ринку та можливості банку купувати і перекуповувати ресурси на ньому, а також від якості активів. При цьому капітал банку є фактором, який забезпечує створення ресурсного потенціалу. Можна виділити декілька аспектів ресурсного потенціалу. Перш за все, за рахунок ресурсного потенціалу реалізуються внутрішні можливості банку відносно організаційної будови і розвитку. Це також і можливості банку відносно масштабів діяльності. У даному випадку ресурсний потенціал забезпечує банку одержання переважної частини прибутків. Не менш важливий є гарантійний аспект призначення ресурсного потенціалу. Він пов'язаний із можливостями захисту клієнтів банку. Кінцевою ж метою створення ресурсного потенціалу вітчизняних банків повинно бути збільшення прибутковості при зменшенні ризикованості та забезпечення ліквідності.

Ресурсна база - це сукупність банківських ресурсів, які банк мобілізує на фінансовому ринку. Тобто це фактичні ресурси, які знаходяться в розпорядженні банку у визначений момент часу. Ресурсна база передбачає склад і структуру.

Банківські ресурси відображаються в пасиві балансу банку, причому останній складається із зобов'язань (заборгованості по залучених і запозичених коштах) та власних коштів (капіталу). Отже, структура пасиву балансу і ресурсна база банку з точки зору формування охоплюють однакові складові: зобов'язання та капітал. Разом з тим, вони нееквівалентні на стадії використання: ресурсна база становить лише частку в пасиві балансу, розмір якої залежить від:

- * політики центрального банку в галузі грошово-кредитного регулювання, зокрема від норм обов'язкового резервування залучених банком коштів;

- * фінансово-господарської діяльності комерційного банку, яка здійснюється за рахунок власного капіталу. Сюди належать вкладення банку в господарську діяльність підприємств і організацій, в акції підприємств і акціонерних

товариств, витрати банку, дебітори банку, збитки. Отже, власний капітал "очищується" і залишається та його частка, яка може бути використана як банківський ресурс, тобто пущена в оборот.

Крім цього, оцінка наявних ресурсів бухгалтерськими методами і ринком не завжди співпадає. Це пов'язано перш за все з наявністю прихованих резервів. Крім цього, власний капітал банку, фінансова репутація оцінюються бухгалтерськими методами наближено.

Отже, чистий реальний залишок зобов'язань банку і його капіталу становлять ресурсну базу комерційного банку.

В економічній літературі більшість авторів, зокрема Заруба О. [65, с.7], Калина А. [75, с.59], Лаврушин О. [28, с.192] Мороз А. [109,с.35], Дзюблук О. [58, с.38] схильні до думки, що банківські ресурси формуються в результаті здійснення пасивних операцій. Проте, не применшуючи цінності праць вищезазначених авторів, доцільно відзначити, що поділ банківських операцій на пасивні, активні і банківські послуги у зарубіжній практиці вважається застарілим. Це пояснюється тим, що інколи є неможливим зарахувати операції до активних чи до пасивних. Тому німецькі економісти запропонували нову концепцію поділу банківських операцій - "функціонально орієнтовану" чи "орієнтовану на клієнта", згідно з якою усі банківські операції розподіляють на:

- * послуги з купівлі і перекупівлі коштів на фінансових ринках;
- * можливі вкладення банківських ресурсів;
- * здійснення платіжного обороту;
- * інші послуги.

Необхідно підкреслити, що усі ринкові послуги орієнтовані на збут. Послуги для мобілізації коштів визначаються як "послуги для передавання грошей банку клієнтами на фінансовому ринку на різний строк за відповідну плату" [165, с.68]. З іншого боку, банк продає можливість економічним суб'єктам вигідно розмістити кошти.

Отже, банківські ресурси – це власні кошти банку, а також кошти, залучені (куплені) та запозичені (перекуплені) на фінансовому ринку у результаті надання банком послуг контрагентам. Іншими словами, ресурси банку - це частина

фінансового ринку, яка подана сукупністю виведених із кругообороту грошових коштів економічних суб'єктів, що мобілізуються на умовах виникнення зобов'язань власності та зобов'язань боргу для подальшого розміщення серед контрагентів, яким необхідні ресурси з метою одержання прибутку.

У зв'язку з тим, що банківські ресурси є часткою різних ринків, доцільно ввести поняття ринку банківських ресурсів. Структуру ринку банківських ресурсів подано на рис. 1.1, з якої видно, що ресурси комерційних банків є складовою частиною внутрішнього фінансового та міжнародного фінансового ринків.

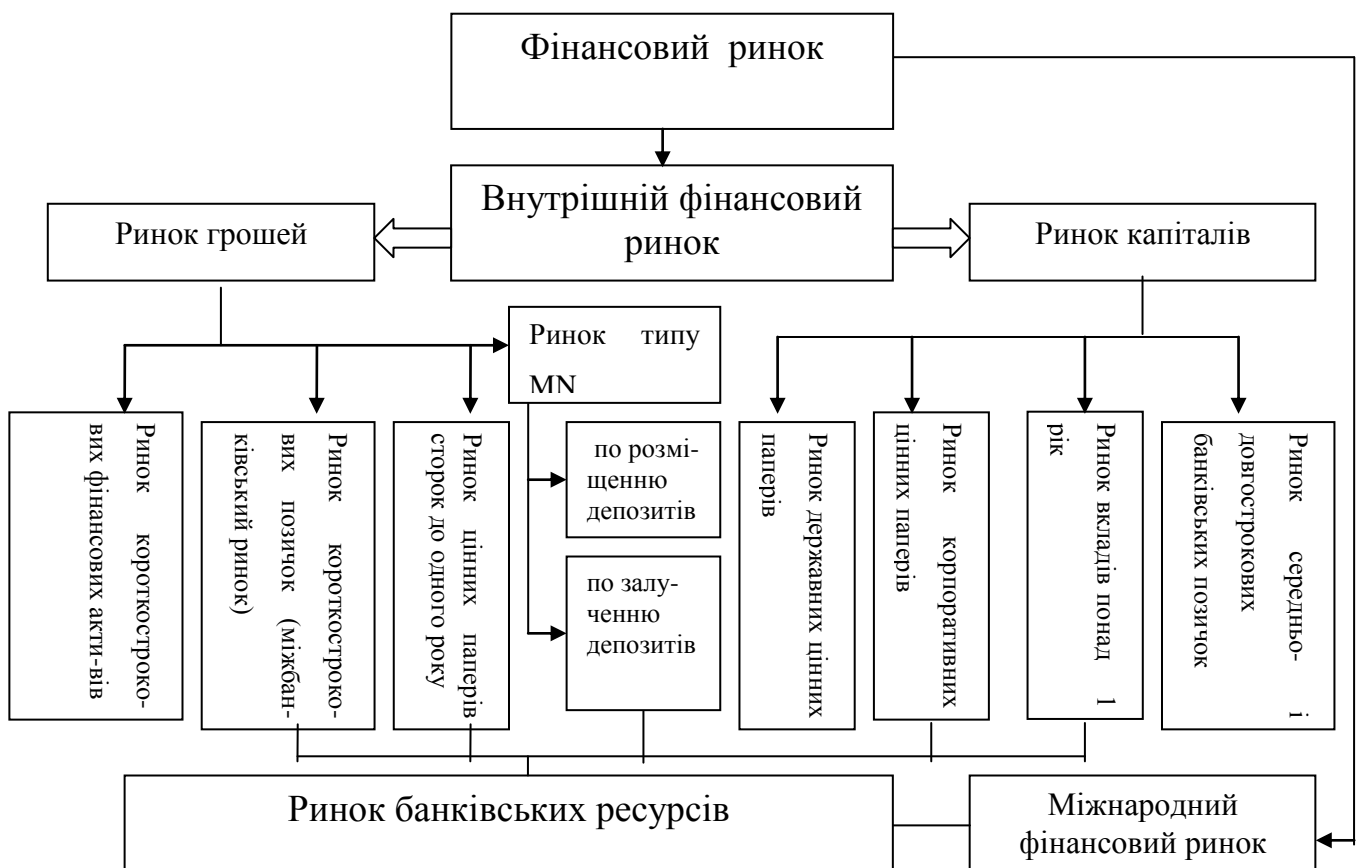

Рис. 1.1. Ринок банківських ресурсів

Ринок банківських ресурсів охоплює декілька сегментів фінансового ринку. Так, на ринку цінних паперів обертаються зобов'язання комерційних банків. Ринок короткострокових позичок включає в себе ринок міжбанківських кредитів. На ринку типу MN (money market) подано рух грошових коштів на поточних та інших рахунках. Ринок банківських вкладів охоплює депозити фізичних та юридичних осіб строком понад один рік. Міжнародний фінансовий ринок доцільно виокремити. У

сьогоднішніх економічних умовах фінансовий ринок тільки набуває становлення: створюється інфраструктура ринку цінних паперів, депозитаріїв, удосконалюються системи внутрішньобанківських, міжбанківських розрахунків, система обслуговування масових платежів населення та ін. Тому в цих умовах міжнародний ринок фінансових ресурсів доцільно розглядати окремо. Із створенням в Україні ринкового механізму, адекватного функціонуючому у країнах з розвинутою економікою, міжнародний і вітчизняний ринки як окремі сегменти не будуть існувати, а стануть складовою ринків грошей і капіталів.

Отже, ринок банківських ресурсів - це специфічна сфера економічних відносин, де об'єктом є тимчасово вільні грошові кошти, які переливаються від одного фінансового суб'єкта до іншого на умовах виникнення зобов'язання власності чи боргу. На відміну від звичайних товарних ринків, ринок банківських ресурсів є однорідним. "Товар має одну і ту саму форму - форму грошей" [96, с.403]. Однак однорідність ринку банківських ресурсів не виключає урізноманітнення умов укладених угод: суми, строку, забезпечення позики, процентних ставок та ін. При цьому критерієм перерозподілу коштів на ринку банківських ресурсів, як на будь-якому іншому, є попит і пропозиція. Відзначимо також, що на сьогодні виникають нетрадиційні для вітчизняних банків форми діяльності - операції з цінними паперами, лізингові, факторингові та ін. Це сприяє змінам у складі банківських ресурсів.

Розгляд теоретичних питань формування ресурсної бази банку неможливий без ґрунтового аналізу складу і структури ресурсів, які безпосередньо залежать від характеру діяльності банків і сфери їх функціонування у тому чи іншому секторі економіки. Для практичної оцінки джерел банківських ресурсів – їх класифікують. У вітчизняній та зарубіжній літературі зустрічаються різні підходи щодо класифікації ресурсів у комерційних банках, побудованих на основі певних критеріїв. Найбільш доцільно класифікувати банківські ресурси за такими критеріями:

* за типом контрагентів. У даному випадку важливо забезпечити виділення не лише великих груп контрагентів, але поділити їх відповідно до характеру діяльності. Якщо банк обслуговує в основному одну чи декілька галузей,

можна виділити операції, які проводяться саме у цих галузях. Важливо виділити операції, які проводяться для акціонерів банку;

- * за строками використання коштів, що дозволяє оцінити політику банку в галузі управління ресурсами.

- * за валютою формування (ресурси, залучені в іноземній і національній валюті). Такий поділ необхідний для оцінки валютного ризику.

- * у розрізі філій. Це необхідно для визначення того, які філії банку є "донорами" (тобто, залучають ресурси, які використовують не лише для проведення власних активних операцій, а й для інших філій), а які використовують чужі ресурси;

- * за принципом платності. Сукупна оцінка обсягів платних і безплатних ресурсів, які дають і не дають доходу, дозволяє дати відповідь на запитання про те, чи достатньо захищений капітал банку і чи не відбувається його "проїдання" за рахунок того, що частина активів, які не дають доходу, фондується платними пасивами.

- * за принципом стабільності. Дана класифікація дає змогу виділити найбільш нестабільні пасиви банку, вилучення яких можна очікувати будь-коли. Це дає змогу уникнути ризику ліквідності, оскільки можна інвестувати зазначені ресурси у найбільш ліквідні види активів.

- * за типом ринку. Дана класифікація дає змогу розподілити ресурси залежно від того, з яких ринків банк поповнює ресурсну базу. Згідно з даним критерієм розрізняють ресурси, мобілізовані з ринку грошей, ринку капіталів, міжнародного фінансового ринку.

- * класифікація ресурсів за декількома ознаками. З метою аналізу стану ресурсної бази доцільно також проводити її реструктуризацію за декількома критеріями одночасно. Так, наприклад, аналіз платних пасивів, які приносять дохід, повинен проводитися окремо для кожної валюти.

Глибшому розумінню банківських ресурсів сприяє вивчення складу ресурсної бази на основі найбільш поширеної в економічній літературі класифікації згідно з таким критерієм, як джерело утворення банківських ресурсів. Найпоширенішою є думка, відповідно до якої ресурси за вищеназваним критерієм поділяються на власні

та залучені. Такої думки дотримуються економісти як Дзюблюк О. [58, с.27], Заруба О. [65, с.5], Лаврушин О. [28, с.68], Панова Г. [111, с.63]. Усоскін В. стверджує, що ресурси комерційних банків можна поділити на банківський капітал і залучені ресурси - депозитні та недепозитні [85, с.91].

Проте ми приєднуємося до думки таких економістів, як Колесников В., Кроливецька Л. [26, с.132], Мороз А., Савлук М. [45, с.151], які окрім власних і залучених виділяють також запозичені кошти, хоча у вітчизняних нормативних документах вони не виділяються.

На основі вищезазначеного критерію доцільно запропонувати такий склад ресурсної бази комерційного банку (рис. 1.2).

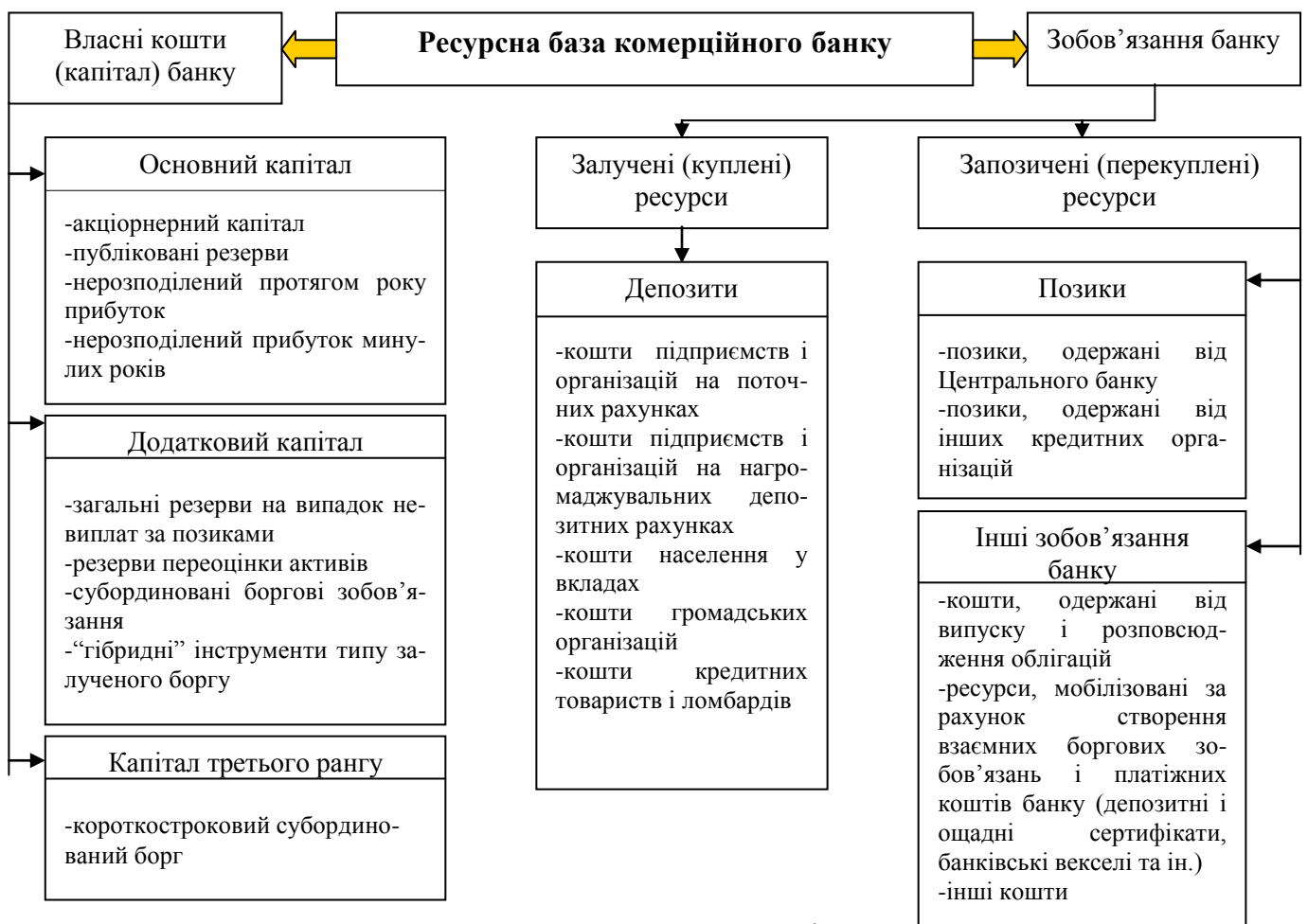

Рис. 1.2. Ресурсна база комерційного банку

У запропонованій схемі показано лише першопочаткові (чи основні) складові. Окрім цього існують похідні банківські ресурси. Німецький економіст Гюде називає їх деривативними [171, с.5]. Похідне утворення ресурсів є не що інше, як погашення

банківських кредитів, фінансування через амортизаційні відрахування і перегрупування активів. На наш погляд, їх можна назвати як правові невизначені форми мобілізації ресурсів банку. Проте лише деякі зарубіжні економісти вказують на вищезазначені форми мобілізації банківських ресурсів. Найкраще це відобразив німецький професор Бюшген, який вважає, що під формуванням ресурсної бази слід розуміти зовнішнє фінансування та самофінансування [160,с.5]. Розглядаючи тлумачення категорій “самофінансування” і “зовнішнє фінансування” в економічних зарубіжних працях, можна зробити висновок про те, що більшість авторів під даними термінами відповідно розуміють фінансування за допомогою власних коштів та залучених і запозичених ресурсів фінансового ринку (додаток А1).

Аналізуючи склад ресурсної бази, доцільно зупинитися на характеристиці її компонентів. Власні кошти (капітал) є важливим джерелом банківських ресурсів і становлять основу діяльності банку. Недарма усі банківські нормативи передбачають забезпечення кредитних інститутів власними коштами. Тому, безумовно, можна визначити капітал банку, "як еліксир життя кредитних установ". І незважаючи на відносно невисоку частку капіталу у сукупних пасивах (за рахунок власних коштів банки формують близько 10% від загальної потреби у ресурсах), він відіграє важливу роль у забезпеченні управління і життєдіяльності банків.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі досить часто розглядається питання про суть банківського капіталу. Однозначного трактування немає. Для визначення економічної сутності вищезазначеної категорії потрібно вказати на важливість капіталу і ступінь його впливу на діяльність банку.

Як відзначає економіст Сінкі, довіру до окремого банку можна відобразити за допомогою такої функції [135,с.772]:

$$\text{Довіра} = f(\text{ВК}, \text{СД}, \text{І}, \text{Д}) \quad (1.1)$$

де ВК - власні кошти;

СД - стійкість доходів;

І - якість інформації;

Д - ринкова цінність державних гарантій.

І саме капітал є найістотнішим фактором створення довіри до здатності банків боротися з невизначеністю і нестабільністю. Це можна пояснити тим, що банківський капітал, - своєрідний "буфер для амортизації непередбачених збитків, причиною яких є кредитний, процентний і операційний ризики" [135,с.772]. Саме ці ризики, про які говорить Сінкі, є головним джерелом нестабільності банківської діяльності.

Окрім цього, капітал банку відіграє важливу роль у банківській дилемі "ризик / дохід". Це означає наступне: збільшення капіталу знижує ризик шляхом стабілізації доходів і їх зростання, страхуючи від банкрутства. Але разом з тим, зменшує очікуваний дохід, оскільки акціонерний капітал значно дорожчий, аніж заборгованість.

Більшість економістів, які досліджують суть і призначення банківського капіталу, підкреслюють важливість здійснення його функцій.

У вітчизняній і зарубіжній літературі зустрічається різний підхід до визначення функцій банківського капіталу. Так Колесников В. вважає найважливішою функцією власних коштів "забезпечення зобов'язань банку перед його вкладниками" [26, с.136]. Косой А. виділяє дві функції, які виконує капітал: оборотну і резервну. Суть оборотної функції полягає в авансуванні у банківський оборот активів, визначених з урахуванням ризику. Резервна ж функція передбачає утворення резерву власного капіталу для відшкодування невинуватого ризику активних операцій[86, с. 37].

Найбільш поширеною є думка групи американських економістів Гілла З., Коттера Р., Сміта Р., Ріда Е., за якою банківський капітал виконує три основні функції: захисну, оперативну, регулюючу [125, с.169].

1) захисна функція забезпечує інтереси вкладників і зменшує ризик акціонерів та Федеральної корпорації вкладників, а у випадку ліквідації банку гарантує інтереси його кредиторів;

2) оперативна функція забезпечує фінансову основу для операцій, особливо на початкових етапах роботи банківської установи, а також включає створення фінансового резерву на випадок непередбачених збитків;

3) регулююча функція забезпечує відповідність величини капіталу тим вимогам, які встановлюють контролюючі органи як при одержанні ліцензії на проведення банківських операцій, так і при розгортанні цієї діяльності.

Аналогічної думки дотримуються науковці Дзюблюк О.[58], Заруба О. [65], Мороз А. [45], Савлук М. [45]. Вагомий внесок у визначення функцій банківського капіталу зробив американський економіст Тімоті У. Кох [87, с.90]. Він вважає, що функція капіталу - знижувати ризик. І виконання цієї функції здійснюється трьома способами. По-перше, капітал стає для банків буфером, спроможним поглинути збитки і зберегти платоспроможність. По-друге, він забезпечує доступ до фінансових ринків і таким чином захищає банки від проблем ліквідності, викликані відтоком депозитів. По-третє, він обмежує зростання банківських операцій, змушуючи банки збільшувати капітал для підтримки розширення активів.

Безумовно, вказані точки зору частково відображають сутність банківського капіталу і мають право на існування. Однак, тут задіяні не всі аспекти його значущості в організації банківської справи. Тому доцільно виділити наступні функції банківського капіталу [59, с.18]:

1. Капітал є основою для створення та організації банку, а також для його діяльності до часу нагромадження достатнього обсягу залучених і запозичених коштів.
2. За несприятливої ситуації і непередбачених витратах капітал відіграє роль буфера, своєрідної “подушки”, що дає змогу банкові продовжувати виконувати ті чи інші операції. У критичних ситуаціях (у випадку нестачі резервів) для погашення збитків використовується статутний капітал. Ні залучені, ні запозичені кошти не можуть бути використані на погашення збитків від поточної діяльності, оскільки вони самі є боргом. Отже, поточні витрати, які банк змушений робити для вирішення назрілих проблем, компенсує капітал.
3. Капітал підтримує довіру клієнтів до банку і переконує кредиторів у його фінансовій спроможності.
4. Капітал є основою для структурного розвитку кредитно-фінансової установи, вироблення і впровадження нових послуг, програм, обладнання. Залучення

додаткового капіталу дає змогу банкові зміцнювати свої позиції на ринку, забезпечувати клієнтів сучасними банківськими послугами.

5. Капітал є регулятором загального розвитку банку в довгостроковій перспективі. Регулювання фінансового стану капіталу є важливим інструментом запобігання різним банківським ризикам. Воно підтримує довіру клієнтів, а в країнах, де діє державна система страхування депозитів, захищає кредитно-фінансові установи від втрат.

Отже, капітал банку в процесі організації банківської діяльності одночасно виконує кілька функцій, що забезпечує найвищий ефект від проведення банківських операцій. Під ефектом слід розуміти результативність діяльності. Зрозуміло, в умовах капіталізації основною метою для банку є одержання прибутку. Однак в умовах нестабільної економічної ситуації, яка склалася в Україні, не менш важливим результатом можна вважати стабільний поступовий розвиток банку. Враховуючи це, можна стверджувати, що первинною функцією капіталу в умовах економіки перехідного періоду є захисна функція. Капітал українських банків другої половини 90-х років передусім повинен сприяти зниженню ризику від проведення операцій на ринку.

Беручи до уваги вищесказане і вважаючи, що термін "капітал" (фр.,англ.,capital, лат. capitalis - головний) означає багатство (цінні папери, грошові кошти, майно), яке використовується для власного самозростання [136, с.260], можна запропонувати таке визначення капіталу банку: це сукупність коштів, внесених засновниками та іншими акціонерами і які зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку акціонерів.

Розглянувши суть і призначення внутрішнього джерела ресурсної бази, його необхідності для успішної діяльності банку, доцільно зупинитись і на структурі зовнішніх джерел фінансування. Оскільки саме органічне поєднання власних і залучених та запозичених коштів може забезпечити ефективне функціонування банку.

Існує ряд методик розподілення боргових зобов'язань комерційних банків. Так Ширінська О. розподіляє залучені ресурси за фіксованістю строків на дві великі

групи: так звані керовані ресурси і поточні пасиви [150, с.41]. До першої групи належать залучені банком строкові депозити і міжбанківські кредити. До другої групи - залишки на поточних і кореспондентських рахунках й кредиторська заборгованість. При цьому кожній групі пасивів повинен відповідати свій тип активів за розмірами і строками розміщення. Так, керовані пасиви формують базу для цільового програмного кредитування, а поточні пасиви є основою для операцій на грошовому ринку. Підтримка такого співвідношення є передумовою фінансової стійкості банку.

Скористаємося найбільш поширеним методом, який базується на аналізі зобов'язань банку, враховуючи джерела їх утворення. У цьому випадку доцільно розділити всі боргові зобов'язання на дві категорії: кошти первинного залучення (кошти підприємств і організацій на поточних рахунках, кошти суспільних організацій, фондів, страхових організацій і місцевих бюджетів, вклади населення) і вторинні кошти, тобто отримані шляхом перепродажу ресурсів на фінансовому ринку (депозитарні операції комерційних банків, міжбанківський кредитний ринок, валютні операції у частині залучення додаткових банківських ресурсів в інвалюті). При розгляді первинного ринку слід відзначити, що задіяні на ньому ресурси традиційні. Кошти вторинного ринку банківських ресурсів притаманні ринковій економіці. За ступенем впливу на ресурсний потенціал комерційних банків вторинний ресурсний ринок у розвинених країнах займає в пасиві балансу вище 40% від величини залучених коштів банками.

Досить корисну і цікаву інформацію про банківські зобов'язання дають німецькі економісти. Так економіст Бюшген вказує, що зобов'язання комерційних банків повинні розглядатися під аспектами мобілізації та збутової політики, оскільки вони є одночасно складовою частиною пропозиції послуг кредитних інститутів [171, с.31]. Це означає, що функція мобілізації банківських зобов'язань, з одного боку, полягає в "перенесенні послуг від власників до банків"[160, с.12]. З іншого боку, приплив ресурсів є можливістю вкладення із значною гарантією збереження коштів для клієнтів. Таким чином, залучення банківських ресурсів у даному випадку є як пропозиція послуг банком, а отже, виконує збутову функцію.

Інший німецький економіст Айленбергер під залученням зобов'язань банку розуміє надання ринкових послуг у формі вкладів (первинні послуги) та у формі міжбанківських послуг (вторинні послуги), тобто можна говорити про їх дуалізм. Причому при вкладних послугах ініціатива мобілізації ресурсів належить клієнтові. Тобто приплив ресурсів за допомогою депозитів і цінних паперів власного боргу є як "результат зовнішнього середовища" [160, с.26]. А при міжбанківських послугах ініціатива про залучення ресурсів належить самому банку (залучення міжбанківських кредитів). Тобто при мобілізації даних коштів можливість банку впливати на обсяг і структуру цих ресурсів є значно вищою порівняно із вкладними послугами. Мобілізація ресурсів шляхом міжбанківських послуг має дві основні мети:

- * фінансування подальших активних операцій;
- * відновлення ліквідності при неочікуваних великих вилученнях клієнтами депозитів.

Отже, залучення банком коштів фінансових ринків можна інтерпретувати як певну послугу клієнта банку, а також як ринкові послуги банку клієнтові. І саме це визначає дві функції, які виконують зобов'язання: функцію мобілізації банківських ресурсів і функцію збуту послуг.

Внаслідок здійснених теоретичних досліджень економічної сутності і призначення банківських ресурсів, слід зауважити, що перед комерційними банками стоїть серйозне завдання формування оптимального складу та структури ресурсної бази, здатної стати основою для вирішення ключової дилеми банківської діяльності - "прибутковість - ліквідність". Оптимальність пропонує "вибір найкращого" варіанта з багатьох можливих. Враховуючи це, під оптимальним варіантом формування ресурсів розуміємо вироблення моделі ресурсної бази комерційних банків із використанням методу наукового управління активами - пасивами. Даний метод базується на оптимізації мети, сформульованої за допомогою моделі лінійного програмування. Розробці даної моделі присвячений третій розділ нашого дослідження. В умовах економіки перехідного періоду ми вважаємо необхідним враховувати такі обставини:

- * по-перше, комерціалізація банківської діяльності ставить перед банками мету - одержання прибутку;

- * по-друге, в умовах нестабільного розвитку та реструктуризації банківської системи особливу увагу слід приділяти механізму захисту ресурсної бази від можливих втрат.

Звідси, як наслідок, процес залучення коштів у боргові зобов'язання і формування капіталу в умовах перехідного періоду доцільно було б здійснювати, орієнтуючись на:

- * максимізацію доходів комерційного банку;
- * мінімізацію витрат, пов'язаних із формуванням ресурсів;
- * максимальну віддачу механізму захисту банківських ресурсів від втрат.

Комерційний банк здійснює свою діяльність, беручи до уваги діючі законодавчі і нормативні акти. Тому модель формування оптимальної ресурсної бази банку повинна враховувати деякі обмеження:

- * виконання вимог, які ставляться до інституційної достатності капіталу;
- * виконання економічних нормативів регулювання діяльності комерційного банку.

Однак вивчення проблеми формування ресурсної бази було б неповним, якщо не розглянути організаційно-фінансові аспекти політики банку стосовно мобілізації ресурсів. Тому необхідно визначити, що таке мобілізація ресурсів.

На наш погляд, мобілізація ресурсів – це сукупність чітко визначених зусиль банку, що спонукають контрагентів вкладати кошти саме в цей банк. У зв'язку з цим за змістом мобілізація ресурсів набагато ширше поняття, ніж проста їх акумуляція. Вона полягає в переконанні економічних суб'єктів у тому, що завдяки зусиллям банку вони мають можливість вигідно розмістити свої послуги.

Викладенню організаційно-фінансових аспектів формування політики банку стосовно мобілізації ресурсів присвячено наступний параграф.

1.2. Організаційно-фінансові аспекти формування політики банку стосовно мобілізації ресурсів

Політика мобілізації ресурсів є складовою політики банку і охоплює прийняття вибраних банком рішень для досягнення поставлених завдань. Вона вимагає вироблення таких критеріїв прийняття рішень, щоб узгодити залучення коштів з їх розміщенням як в якісному, так і в кількісному відношенні. При такій інвестиційно-орієнтованій політиці мобілізації ресурсів мінімізується діапазонне співвідношення між джерелами утворення банківських ресурсів і їх використанням.

На жаль, питання політики мобілізації ресурсів ще не знайшло належного розкриття як у вітчизняній теорії банківської справи, так і в практичній діяльності комерційних банків України. З метою ефективного її здійснення банки повинні розробляти меморандум. Така практика давно існує у закордонних банках. Як правило, у меморандумі закріплюються напрями політики мобілізації ресурсів, враховуючи стратегічні цілі, завдання, а також програми конкретних дій. У зв'язку з цим розглянемо докладніше організаційно-фінансові аспекти формування політики мобілізації ресурсів банком на фінансовому ринку.

Основна структура і взаємозв'язки елементів політики мобілізації банківських ресурсів подано на рис. 1.3.

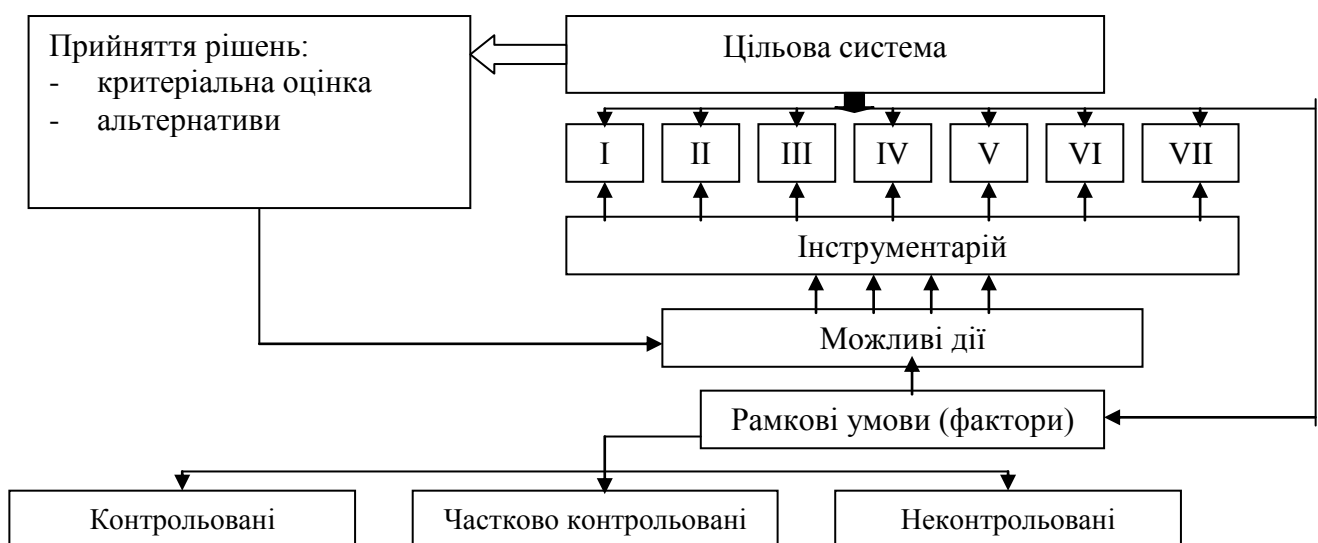

Рис. 1.3. Системний зв'язок політики банку з мобілізації ресурсів

Перш за все, банк при формуванні ресурсної бази повинен визначити систему цілей. Важливість даного кроку пояснюється тим, що згідно з новою концепцією фірми, банк - “це коаліція індивідумів, поведінка яких орієнтована на постановку і досягнення цілей, які в свою чергу визначають напрями діяльності банку” [165,с.70].

Отже, цілі мобілізації банківських ресурсів - це одна, акцептована усіма учасниками цільова система. Тому важливо визначити, які особи чи інституції беруть участь у її постановці. Перш за все, повноваження на визначення цілей мають члени правління банку, до зовнішніх учасників процесу постановки цілей належать клієнти, конкуренти, а також регулюючі органи. Цілі, які банк ставить при виробленні політики мобілізації ресурсів, можна подати у вигляді наступної ієрархії (рис. 1.4).

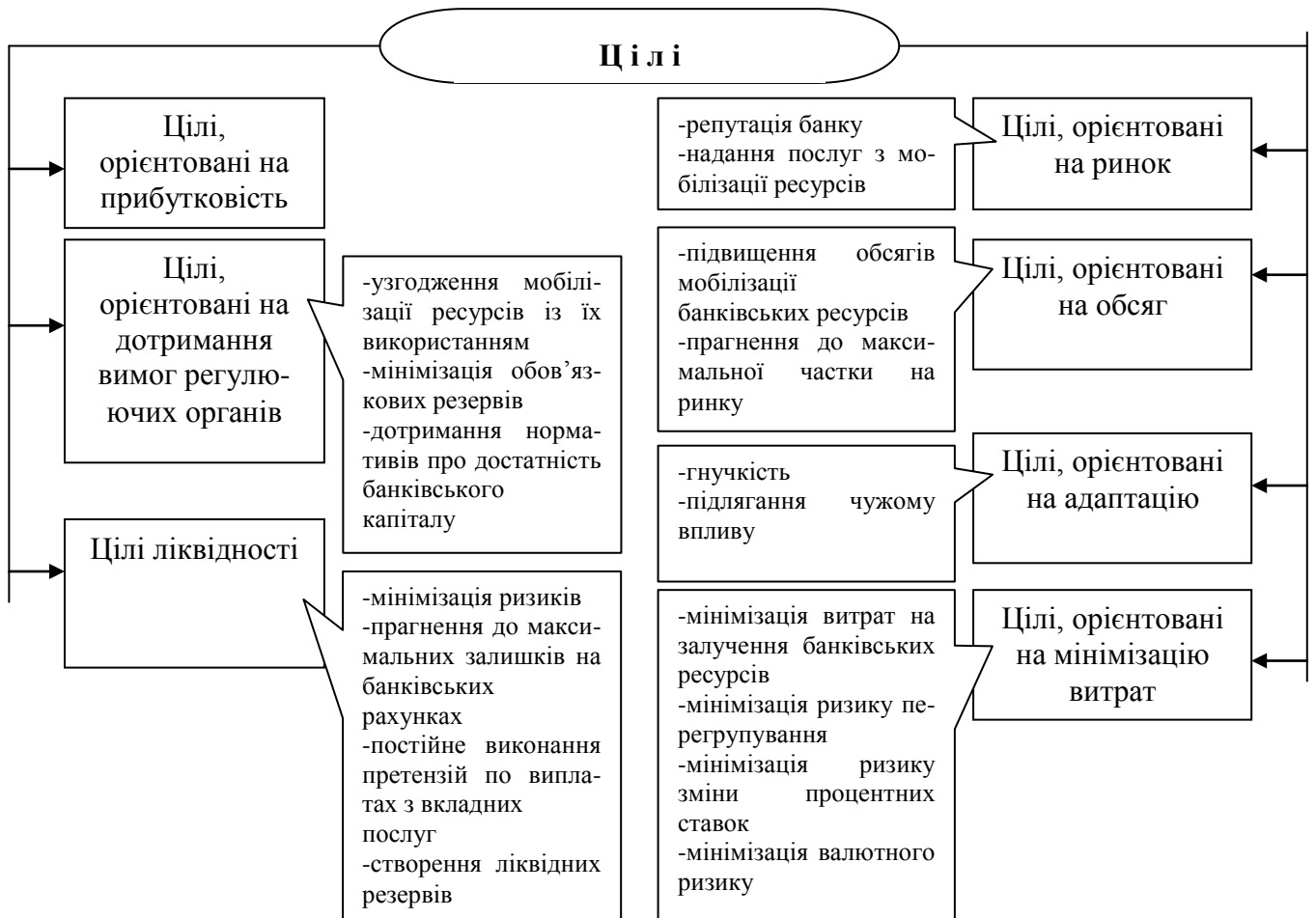

Рис. 1.4. Цілі мобілізації ресурсів банку

Як видно з рис. 1.4, метою кредитного інституту є максимізація прибутку (як перевищення доходів над витратами) і залежить від обсягу та ціни залучення різних

видів банківських ресурсів. Проте цілі прибутковості не є основною місією банку. Прибуток необхідний насамперед для розширення банківської діяльності. Дана мета є важливою не лише для збільшення власного капіталу через тезаврацію прибутків (підвищення капіталу за рахунок прибутку), а й для забезпечення на майбутнє припливу нових клієнтів, оскільки свідчення про прибутковість фірми є сигналом про її стійке економічне становище для інвесторів.

Отримання максимального прибутку банку вимагає оптимізувати структуру ресурсної бази, яка передбачає збільшення частки банківських зобов'язань, що дасть змогу підвищити рентабельність власного капіталу. При цьому проценти, які банк сплачує за зобов'язаннями, не повинні перевищувати рентабельність банківських ресурсів. Цей феномен відомий в економічній літературі під назвою “ефект левериджу”. Розмір ефекту левериджу залежить від величини рентабельності банківських ресурсів (R_{gk}), співвідношення банківських зобов'язань до власного капіталу (ступеню заборгованості, V) і витрат на зобов'язання (K_{fk}). При умові незмінності витрат на мобілізацію залучених і запозичених ресурсів маємо таку лінійну залежність між рентабельністю власного капіталу (R_{ek}) і ступенем заборгованості ($FK / EK, V$):

$$R_{ek} = R_{gk} + (R_{gk} - K_{fk}) \times FK / EK, \quad (1.2)$$

де EK – власний капітал;

FK – банківські зобов'язання.

При цьому залучення і запозичення банківських ресурсів до тих пір підвищує рентабельність власного капіталу, поки витрати на банківські зобов'язання є нижчими від рентабельності на банківські ресурси. Тобто є позитивний ефект левериджу: $R_{gk} > K_{fk}$. При цьому тим більше підвищується рентабельність капіталу, чим швидше зростає ступінь заборгованості і (чи) різниця між R_{gk} і K_{fk} [165, с.84]. У додатку А2 показано дію важеля низької частки банківського капіталу.

Отже, слід збільшувати залучені і запозичені кошти з мінімальними витратами, оскільки це позитивно впливає на рентабельність капіталу. Але при цьому слід контролювати, щоб рентабельність сукупних ресурсів не була нижчою

від витрат на залучення і запозичення коштів, тому що така ситуація зумовить негативний ефект. Отже, оптимум структури банківських ресурсів є дотримання позитивного ефекту левериджу. Разом із тим слід брати до уваги те, що занадто високий (чи занадто низький) леверидж призводить до різних типів фінансової нестійкості банку.

Необхідно враховувати і те, що банківська діяльність є ризикована, тому не менш важливою є висока надійність банку, суть якої полягає в мобілізації стабільних елементів ресурсної бази, а також передбачає реалізацію таких цілей, як:

- * дотримання вимог регулюючих органів;
- * цілі забезпечення ліквідності.

Вимоги регулюючих органів можна визначити як зовнішні обмеження щодо мобілізації банківських ресурсів. Вони намагаються забезпечити платоспроможність банку, зв'язок між джерелами коштів і їх використанням.

Одним із найважливіших нормативів, який впливає на надійність банку, є його ліквідність, тобто спроможність повністю і вчасно виконувати свої зобов'язання за вимогами. Нормативи ліквідності відповідають за своєю основною концепцією “золотому банківському правилу”, згідно з яким короткострокові вклади клієнтів розміщуються лише на короткий строк і відповідно довгострокові вклади розміщуються на тривалий строк, і “теорії залишків”¹, згідно з якою на банківських рахунках постійно залишається певний залишок у поточних формах вкладів, і спрямовані на узгодження мобілізованих банківських ресурсів і їхнє використання. Цю думку влучно обгрунтовують німецькі економісти на основі квоти врахування компонентів ресурсів у нормативах про ліквідність (додаток А3) [171, с.35]:

$$* \text{ довгострокова ліквідність} \\ F_{g21} + 0,6 F_{g22} + 0,2 F_{g23} + 0,1 F_{g24} \quad (1.3)$$

$$* \text{ короткострокова ліквідність} \\ 0,8 F_{g31} + 0,6 F_{g32} + 0,5 F_{g33} + 0,2 F_{g34} + 0,1 F_{g35} + F_{ud2}, \quad (1.4)$$

де F_{g2k} , F_{g3z} - сума окремих значень, які банк враховує з однаковими коефіцієнтами у нормативах про ліквідність ($k = 1, 2, 3, 4$; $z = 1, 2, 3, 4, 5$);

¹ Згідно з “теорією залишків” також і короткострокові вклади (частково) можуть видаватися на тривалий строк.

Fudg₂ - надлишок ресурсів (+) чи дефіцит ресурсів (-) з довгострокової ліквідності.

З вищенаведеного маємо, що нормативи ліквідності містять різні коефіцієнти для врахування окремих видів банківських ресурсів. Така диференціація пояснюється різною якістю ліквідності ресурсів. Звідси випливає, що банківські ресурси строком до чотирьох років враховуються у нормативах про ліквідність з коефіцієнтом нижче від 100%. Це означає, що якість ліквідності даних ресурсів є нижчою, ніж коштів, які враховуються у банківських нормативах з коефіцієнтом 100% (строком понад чотири роки).

Отже, структура ресурсної бази має значний вплив на якість ліквідності. І хоча в економічній літературі прямий зв'язок структури банківських ресурсів і ліквідності є питанням спірним, проте можна брати до уваги те, що орієнтована на ліквідність організація структури банківських ресурсів позитивно впливає на ситуацію ліквідності. Тому переважна частка ліквідно-стабільних складових елементів ресурсної бази у загальному обсязі стабілізує загальну ліквідність.

На структуру майна банку впливають також ризики ліквідності, які можна мінімізувати через швидке залучення нових джерел коштів чи узгодження структури мобілізованих і розміщених ресурсів. При цьому більш важливо є не дотримання рівності щоденних платіжних потоків, а сприяння тривалій рівновазі ліквідності. Тому політика мобілізації ресурсів повинна орієнтуватися на мінімізацію ризиків ліквідності виконанням кількісних і якісних субцілей.

Під кількісними субцілями пропонується розуміти мінімізацію ризиків ліквідності залучених ресурсів і прагнення до того, щоб якнайбільше коштів залишалось на банківських рахунках. Суть мінімізації ризиків ліквідності, які стосуються залучення ресурсів в тому, що останні знаходяться під впливом таких часткових ризиків ліквідності, як:

- *ризик дострокового (випадкового) зняття депозитів;
- * ризик відсутності грошових узгодженостей (чи ризик непролонгації).

Даний ризик виникає тоді, коли банк займається трансформацією строків своїх угод.

У зв'язку з ризиком непролонгації наступна ціль повинна бути та, щоб на банківських рахунках регулярно залишалось якнайбільше коштів. Це можна здійснити саме за рахунок пролонгації, що дасть змогу використати ці кошти як довгострокові банківські ресурси.

Перед банками постає проблема постійної підтримки платоспроможності. Тому завданням політики мобілізації банківських ресурсів є дотримання ситуативної (короткострокової) ліквідності. Звідси випливає, що повинні бути досягнуті якісні субцілі ліквідності:

- * постійне виконання претензій платежу по вкладних послугах.

Для ситуативної ліквідності банку є досить важливо, щоб претензії за платежами з боку клієнтів були мінімальними і в такому обсязі, щоб їх банк міг виплатити у будь-який момент;

- * створення ліквідних резервів.

Завдання ліквідних резервів в тому, щоб піклуватися про зрівнювання потоків платежів (надходжень і виплат) та підтримувати постійну готовність виплачувати за зобов'язаннями.

Наступна мета мобілізації ресурсів - це мінімізація витрат на їх формування. Розумне обґрунтування витрат на мобілізацію ресурсів вимагає узгодження між процентними доходами при розміщенні банківських ресурсів і виникаючими в результаті залучення коштів процентними виплатами, різниця між якими становить процентну маржу. Враховуючи це, банк повинен так розвинути цілі, щоб визначити, з яких саме джерел ресурсної бази здійснюються певні види розміщення ресурсів.

Мінімізувати витрати для мобілізації банківських ресурсів є досить важливим, тому що в результаті цього зростає банківський прибуток, як "перевищення доходів над витратами". При цьому до витрат входять процентні витрати, які банк платить за користування ресурсами та управлінські витрати, які виникають в зв'язку з залученням депозитних коштів. Також слід враховувати витрати на мінімальні та ліквідні резерви по окремих залучених ресурсах.

Окрім цього, необхідно також мінімізувати ризики, які впливають із мобілізації ресурсів банку, а саме: валютний ризик, ризик зміни процентних ставок і ризик перегрупувань.

Отже, щоб реалізувати мету мінімізації витрат на залучення ресурсів, необхідно виконати такі субцілі:

- мінімізація витрат на залучення банківських ресурсів.

Тобто банк повинен реалізувати мінімальні витрати. Разом із тим слід враховувати розвиток процентних ставок на ринку та потреби клієнтів.

- * мінімізація ризику перегрупувань.

У фазі високих процентних ставок відбувається зміна поведінки вкладників і це призводить до перегрупування структури ресурсної бази, причому відбувається переливання вкладних послуг із низькими процентними ставками у вклади із високими процентними ставками. А це призводить до подорожчання банківських ресурсів, а отже, і до збільшення витрат. Це зумовлює також перерозподіл банківських ресурсів. При цьому є очевидним зменшення обсягу депозитів до запитання та ощадних вкладів, а також одночасне зростання строкових вкладів та обсягу ощадних сертифікатів.

- * мінімізація ризику зміни процентних ставок.

Ризик зміни процентних ставок залучених коштів впливає з того, що процентні виплати по ресурсах із плаваючими процентними ставками підвищуються, і банк не в змозі одночасно підвищити свої процентні доходи по кредитах і вкладеннях у цінні папери із твердим процентом. А це призводить до зниження процентної маржі внаслідок трансформації строків.

- мінімізація валютного ризику.

У даному випадку сутність валютного ризику полягає в тому, що банк залучив кошти в іноземній валюті, але ці ресурси стали дорожчими в результаті девальвації національної грошової одиниці чи ревальвації даної іноземної валюти. У зв'язку з тим, що на ринку валюти досить часто змінюються курси, бажано, щоб банки щоденно прогнозували власні валютні ризики. При цьому слід зіставляти відкриті позиції в одній валюті. Цей вид ризику можна обмежити також за допомогою негайних ф'ючерських угод.

Наступний вид цілей мобілізації ресурсів - це цілі, орієнтовані на адаптацію. Невизначеність про майбутню потребу у банківських ресурсах вимагає організації гнучкої структури ресурсної бази, яка змогла б враховувати постійну зміну потреби

у ресурсах банку. Тому слід розрізняти субцілі гнучкості та підлягання чужому впливу.

У рамках даного дослідження властивість гнучкості має два виміри. Так, з одного боку, гнучкість ресурсної бази залежить від змінності складу її елементів, а з другого, - від зміни процентних ставок на залучення коштів. Якщо у банку переважають короткострокові ресурси, то це свідчить про високу змінність складу ресурсної бази. На відміну від цього, довгострокові ресурси мають низьку змінність складу. Різна чутливість ресурсів до зміни процентних ставок визначає спроможність адаптації мобілізованих коштів до зміни процентних ставок на ринку. Так строкові депозити мають високу змінність процентних ставок, тоді як ощадні сертифікати є процентно стабільними. Ці різні властивості вкладних послуг є вирішальними для адаптації банку до змін кон'юнктури ринку при здійсненні активних операцій.

Суть субцілі підлягання впливу полягає в тому, що на одні ресурси банк може впливати, а на інші - ні. Так, наприклад, банк не може вплинути або впливає обмежено на депозити до запитання і ощадні вклади, тоді як на обсяг строкових депозитів та облігацій впливає значною мірою.

Цілі, орієнтовані на обсяги, полягають у кількісному узгодженні джерел фінансування та їх використання. Для визначення необхідного обсягу ресурсного потенціалу банк повинен проаналізувати актив балансу, тобто виявити потребу у коштах.

Нарешті, банк ставить перед собою цілі, орієнтовані на ринок. Значною мірою залучення ресурсів залежить від так званої Standing-банку. Феномен "Standing" трактується в економічній літературі як "імідж, гудвіл, репутація, престиж" [188, с.4]. Під цим поняттям німецький економіст Ліпферт розуміє "обслуговування кредитними інститутами престижних багатих клієнтів" [182,с.374]. Фактори, які утворюють імідж банку,- це його власний капітал, відповідальність за гарантії, збереження грошових вкладень, а також репутація банку при виконанні претензій клієнтів. Для банків досягнення Standing-цілей означає сприяння одержанню нетто-надходжень банківських ресурсів, а також зменшення витрат на залучення останніх.

З іншого боку, мобілізація банківських ресурсів значно залежить від послуг, які банк надає з метою залучення ресурсів. Це означає, що слід визначити клієнтуру, від якої банк отримує кошти та її мотиви, які визначають асортимент і обсяг ресурсного потенціалу. Мотивами попиту на депозитні послуги клієнтів є: ліквідність, гнучкість, утворення майна, збереження за певною метою. Банк орієнтується на такі цільові категорії клієнтів:

- * збереження клієнтів (утримання наявних груп клієнтів);
- * збільшення клієнтів (відкриття нових галузей збуту і нових груп клієнтів);
- * сприяння клієнтам (прилив заощаджень).

Отже, у рамках цільової системи розвинена мережа цілей і субцілей, які банк одночасно прагне досягти. Усім цілям і субцілям властиво те, що вони поліпшують конкурентоспроможність і дохідність банку, а в довгостроковій перспективі – і забезпечують його діяльність. Разом із тим, між даними цілями виникають конфлікти. Так, прагнення до значних прибутків може призвести до надто великого зростання ризиків (прибутковість – надійність). А надто висока ліквідність може зашкодити рентабельності, тому що, як правило, кошти, які зберігаються у ліквідній формі, не можна вкласти з тією ж віддачею, як кошти, які розміщуються на тривалий строк. Тому слід враховувати те, що необхідно знайти розумне поєднання вищезазначених цілей.

Для реалізації цілей мобілізації ресурсів банки пропонують своїм клієнтам певні послуги для залучення коштів. Це не що інше, як засоби для досягнення поставлених цілей, які називаються інструментарієм (різні види ресурсів, які банк залучає на фінансовому ринку). Так у додатку А4 показано інструментарій ресурсної бази українського комерційного банку “Укрсоцбанк” станом на 1.01.99. Структурний аналіз ресурсів вітчизняних комерційних банків здійснюється у другій главі даного дослідження.

Особливість інструментарію ресурсної бази полягає в тому, що він не завжди може бути впровадженим відповідно до бажань банку, “тому що прийняття рішень про величину, вид і час залучення ресурсів знаходиться у певних межах” [181, с.46].

Тому необхідно визначити рамкові умови, які обмежують дії щодо створення ресурсного потенціалу.

Як рамкові умови інструментарію слід розглядати фактори, які здійснюють вплив на використання банківських ресурсів і так визначають обсяг і структуру мобілізованих коштів. При цьому вбачається необхідним розглянути не просто вплив всіх величин, а оцінити якість впливу основних факторів під аспектами того, які зміни вони викликають при організації забезпечення банку ресурсною базою. Тому фактори поділені на три групи, при чому кожна із них характеризується однаковою якістю впливовості на мобілізацію ресурсів.

Перша група факторів – неконтрольовані. Їхній вплив банк не може попередити чи змінити і враховує як задані величини. Серед таких позасистемних факторів доцільно виділити макроекономічні, стан фінансового ринку, нормативи регулюючих органів.

До другої групи факторів (частково контрольованих), вплив яких на мобілізацію ресурсів банк може частково змінити, належать поведінка клієнтів, конкурентів і власників.

Третя група факторів - це внутрісистемні. До них належать ендогенні величини впливу, які є контрольовані, тобто їхній вплив банк може змінити так, щоб узгодити обсяг мобілізованих банківських ресурсів згідно з поставленими цілями. При цьому серед даної групи факторів слід виділити потенційні фактори і параметри діяльності.

Доцільно зупинитись більш детально на сутності впливу вищезазначених груп факторів на ресурсний потенціал банку.

Основними макроекономічними факторами є загальноекономічна ситуація в країні, грошово-кредитна політика центрального банку та податкова політика.

Вплив загальноекономічної ситуації на формування ресурсної бази є значним. Якщо в країні економічна криза, то можливості залучення ресурсів банками різко скорочуються, оскільки тривалий спад виробництва, низька його ефективність викликають погіршення фінансового стану підприємств; нестача ліквідних ресурсів у нефінансовому секторі економіки виражається у платіжній кризі; виникає бартеризація в народному господарстві; поступово зростає частина непрацевдатного

населення, яке не має змоги заощаджувати. Все це є важливими причинами зменшення грошових коштів цього сектора, а як наслідок, і ресурсного потенціалу банків. Вкладники при нестабільній економічній ситуації можуть піддатися паніці і під ефектом “доміно” може розвалитися уся банківська система. Окрім цього, при економічній кризі виникають труднощі якісної оцінки кредитоспроможності позичальників банків, що знижує рівень кредитного портфеля банків і змушує формувати значні резерви під можливе неповернення кредитів за рахунок власного капіталу. До того ж, високі темпи інфляції і високі значення від’ємних реальних процентних ставок знижують привабливість вільних грошових коштів на депозитні рахунки.

Здійснюючи грошово-кредитну політику, держава через центробанк впливає на створення ресурсного потенціалу комерційних банків. До таких методів належать операції на відкритому ринку, політика мінімальних резервів, облікова політика.

Операції на відкритому ринку пов’язані з купівлею-продажем державних цінних паперів. Центральний банк може виступати як покупець, коли необхідно підтримати ліквідність комерційних банків і тим самим, збільшуючи їхній ресурсний потенціал, а відповідно, і їх кредитну активність.

При купівлі ж комерційними банками державних цінних паперів, спостерігається зворотний ефект - скорочення ресурсного потенціалу банків. Таким чином, "операції центрального банку на відкритому ринку здійснюють мультиплікативний ефект на всю банківську систему" [150, с.31].

Здійснення політики мінімальних резервів прямо впливає на реальний обсяг ресурсної бази комерційних банків. Центральний банк за допомогою високої норми даного резерву звужує емісію банківських грошей, за допомогою низької - стимулює її. Отже, суть регулювання зводиться до розширення чи скорочення ресурсного потенціалу банків з метою збільшення маси грошей і активізації виробництва, чи ж у випадку небажаного зростання цін - скорочення розмірів грошової маси і стримування інвестиційних процесів і виробництва.

Отже, загалом дія вищеназваного інструмента така: чим вищі мінімальні резерви, тим менший розмір банківських ресурсів. Вплив обов’язкового

резервування на ресурсний потенціал можна відобразити за наступним алгоритмом (рис. 1.5):

Тобто спочатку аналізуються умови, згідно з якими банківські ресурси підлягають обов'язковому резервуванню. В Україні обов'язковому резервуванню підлягають усі банківські зобов'язання, крім бюджетних коштів, коштів спрямованих на кредитування пріоритетних галузей і міжбанківських кредитів.

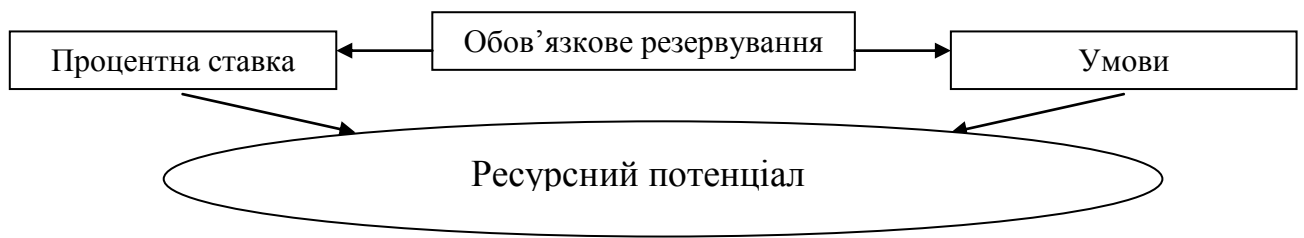

Рис. 1.5. Вплив обов'язкового резервування на ресурсний потенціал банку

Корисним є зарубіжний досвід, де мінімальні резерви розрізняються за такими критеріями:

- * розмір банківських зобов'язань;
- * тип депозитів;
- * суб'єкт запозичення (юридична чи фізична особа);
- * термін залучення.

За даними критеріями встановлюються процентні ставки обов'язкового резервування.

Нині діючий у вітчизняній практиці норматив резервування (17.1%) повинен зменшуватися, бо, як і досі, значну частку залучених коштів банки змушені “заморожувати”. І хоч цей захід веде до зменшення в абсолютній величині сукупної грошової маси, проте не слід забувати, що за допомогою резервної системи значна частка позичкового капіталу вилучається з банківського сектора і це призводить надалі до подорожчання та обмеження ресурсів. Це, у свою чергу, є причиною скорочення виробництва, оскільки його рентабельність при нестачі оборотних коштів стає неможливою, не кажучи вже про оновлення основних засобів. Все це веде до припинення депозитної діяльності банків, тобто до

неможливості їхнього функціонування, при цьому темпи інфляції можуть навіть знижуватися.

До того ж, вітчизняна практика резервування частки залучених коштів ще не дозволяє даному інструменту грошово-кредитного регулювання оперативно впливати на забезпечення необхідного рівня ліквідності комерційних банків. Відповідно до чинного законодавства НБУ повинен повернути зарезервовані кошти комерційному банку лише після його офіційного визнання банкрутом, і відкликання ліцензії на проведення банківських операцій. Всі труднощі періоду, який передують цій події, комерційний банк прагне подолати самостійно, а НБУ, який має значну частку його ресурсів, виступає лише спостерігачем, який ні за що не відповідає і за законом не зобов'язаний допомогти банкові, який має труднощі. Тим самим стирається економічна необхідність і доцільність збереження резервів у центральному банку.

Винятково важливим інструментом грошово-кредитної політики є регулювання облікової ставки відсотка, яка формується на базі надання центральним банком позичок комерційним банкам. Такий кредит надається тим банкам, які зіткнулися з тимчасовими фінансовими труднощами. Плата за вказані кредити виступає у формі облікової ставки відсотка. Загалом вплив облікової політики на ресурсний потенціал можна показати за допомогою рис. 1.6.

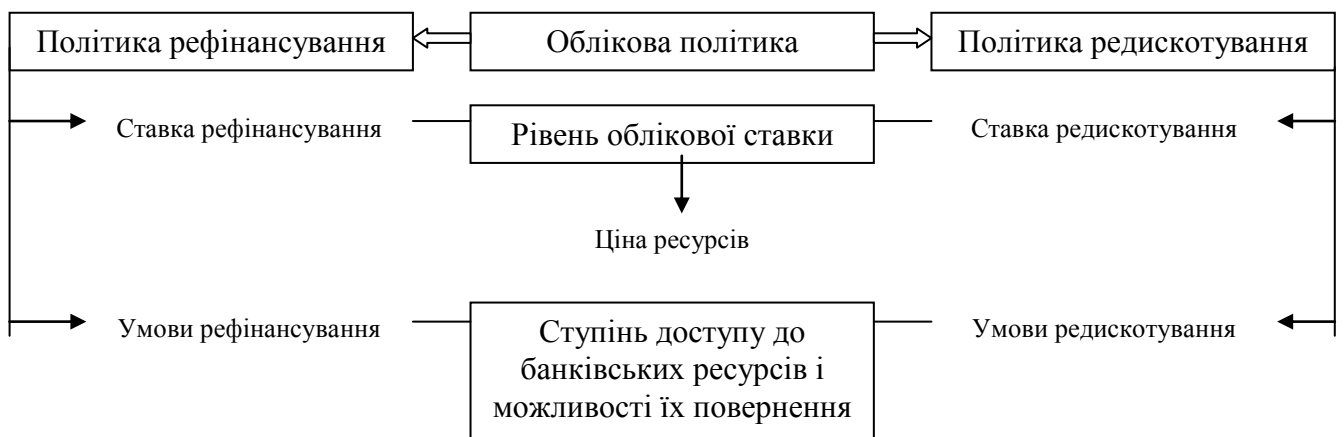

Рис. 1.6. Вплив облікової ставки на ресурсний потенціал комерційних банків

Досвід управління центрального банку ставкою рефінансування показав, що офіційна ставка є значним інструментом впливу на ціну ресурсів комерційних

банків. Кожне чергове підвищення ставки рефінансування супроводжувалося практично пропорційним зростанням ставки за депозитами та кредитами банків. І навпаки, послідовне зниження офіційної ставки із 300% у 1994 році до рівня 55% викликало обвальне падіння процентних ставок по активних, і відповідно, по пасивних операціях комерційних банків. За 1998 рік облікова ставка НБУ змінювалася 6 разів, підвищувалась з 35% у січні до 82% річних у грудні і на 21.12.98 становила 60%[36,с.20].

Вплив податкової політики на ресурсну базу комерційних банків можна показати наступним чином. Оскільки прибуток, який залишається у банку після сплати податків є ресурсом комерційного банку, то вплив оподаткування даного прибутку здійснює прямий вплив на формування його ресурсів. І хоча ставка оподаткування була знижена з 55 до 30 відсотків (у 1995р.), проте багато банків не в змозі витримати таке навантаження. Тому доцільно було б зменшити це регулювання, тобто провести дерегуляцію через пільгове оподаткування.

Неможливим є також, на нашу думку, і прагнення оподаткувати вклади населення. Якщо це станеться, то буде перекрито найпотужніше нині джерело банківських ресурсів. Свої гроші громадяни вкладатимуть не в банки, а триматимуть на руках.

Серед факторів, що визначають фінансовий ринок і позначаються на процесі формування ресурсної бази банку, важливими є такі: стан грошового ринку, рівень розвитку ринку позичкових капіталів, стан розвитку національної банківської системи.

Світовий досвід створення національних грошових ринків свідчить про лідерство в цьому процесі саме комерційних банків. Формування грошового ринку в Україні відбувається в обстановці економічного спаду, що обов'язково відображається на його стабільності і породжує дефіцит банківських ресурсів. Можна сказати, що наша держава потрапила в коло причинно-наслідкових зв'язків, які посилюють економічну кризу, а саме: спад виробництва – низька дія розрахунково-кредитного механізму - неплатоспроможність підприємств - нестача банківських ресурсів - неможливість одержання кредитів - подальший спад виробництва.

Ринок позичкового капіталу охоплює економічні відносини, що виникають з приводу руху грошових коштів від власників заощаджень до позичальників через фінансових посередників, серед яких є і банки. Розвиток ринку позичкових капіталів можливий лише при наявності ринків: засобів виробництва, предметів споживання, робочої сили, нерухомості, землі. Їх успішне функціонування потребує грошові кошти, які повинен їм надати ринок позичкових капіталів. При цьому здійснюється вільний стихійний обмін грошовими ресурсами, який сприяє формуванню ринкової ціни на них. Саме це дозволить економічним суб'єктам самостійно вибирати ефективні напрями вкладення грошових коштів. Серед елементів даного ринку, які вже законодавчо визнані і закріплюються в Україні, є такі:

- * сформована дворівнева банківська система;
- * функціонування ринку цінних паперів;
- * поступовий розвиток спеціалізованих кредитних установ.

Разом з тим, відсутні розвинуті ринок засобів виробництва і ринок нерухомості. Також необхідні ринок землі і ринок робочої сили. Все це буде основою для забезпечення попиту і пропозиції на грошовий капітал та для зміцнення ринку позичкових капіталів.

Комерційні банки, виступаючи на ринку позичкових капіталів із попитом на банківські ресурси, повинні не лише мобілізувати грошові заощадження фінансових суб'єктів, а й формувати досить ефективні стимули для нагромадження коштів на основі обмеження поточного споживання. На нашу думку, до найбільш діючих стимулів можна зарахувати проведення банками гнучкої депозитної політики, яка буде розглянута нижче.

Загальний стан банківської системи може сприяти діяльності банків чи навпаки - негативно впливати на неї. Банкрутство декількох банків призводить до паніки, тобто виникає проблема ліквідності в зв'язку з масовим вилученням депозитів, а це призводить до зменшення ресурсного потенціалу банків.

Банківська система України, сформована за аналогією з ринковими системами розвинених країн, коли основною категорією виступає капітал. Однак орієнтація комерційних банків на швидке одержання прибутку значно обмежила

участь ресурсів в інвестиційних процесах, адже йому притаманні зниження оборотності коштів і додаткові кредитні ризики.

У такому розумінні українська банківська система не зовсім відповідає потребам економіки ринкового господарства. Комерційні банки у сучасних умовах, які характеризуються спадом виробництва, інфляцією, постійним збільшенням вимог НБУ до мінімального розміру капіталу, при відсутності досвіду формування як власних коштів, так і залучення чужих, прагнуть виробити зважену тактику у питаннях формування ресурсної бази.

На процес формування ресурсів комерційних банків мають істотний вплив фактори правового і нормативного середовища (податкове, валютне, антимонопольне законодавство), а також встановлення центральним банком економічних нормативів.

Пропозиція банківських ресурсів і їх процентні витрати значною мірою залежать і від поведінки клієнтів, як вкладників для надання своїх грошових коштів у користування банку стосовно вибору щодо певного виду ресурсу.

З метою впливу на поведінку клієнтів банк повинен вивчити мотиви, які визначають спосіб поведінки клієнтів.

Клієнтів можна згрупувати в певні групи, серед яких доцільно виділити фірми-клієнти і приватних клієнтів, а в межах цих груп ще раз диференціювати за галузями і величиною чи за професійними групами. За таким групуванням банк встановлює потенціал клієнтів, визначає їх внесок у результат діяльності.

Поведінка конкурентів впливає на обсяг мобілізованих ресурсів, оскільки на основі пануючої у банківській індустрії олігополістичної структури ринку певні дії інших кредитних інститутів зумовлюють її зміну, особливо через цінову політику. Це означає, що процентні ставки на залучені ресурси не повинні бути набагато вищими від цін конкурентів.

Вплив конкурентів особливо негативний тоді, коли банк має недостатню диверсифікацію послуг для мобілізації ресурсів. Внаслідок цього конкуренти витіснять банк із даного сегмента ринку або ж банк втратить клієнтів із значним оборотом коштів, що складають основу ресурсної бази.

Вплив конкурентів можна частково зменшити завдяки таким перевагам банку: довгострокові стосунки з клієнтами, диверсифікацію операцій, місце знаходження банку, його репутацію, якісне обслуговування клієнтури та через новий асортимент послуг.

Важливий вплив на стан ресурсного потенціалу мають фактори, пов'язані з питанням власності і управління. Вплив поведінки власників полягає в тому, що банк повинен враховувати їхні претензії щодо дивідендних виплат і можливе підвищення капіталу через тезаврацію прибутків чи зовнішній приплив капіталу. Є важливим також, який вплив здійснюють власники банку на управлінський апарат, які стосунки в середовищі співвласників, їх досвід і кваліфікація та репутація на ринку.

До потенційних факторів належать місце знаходження банку, його розмір, а також мережа філій. Слід розглянути більш детально вплив даних факторів на окремі види банківських ресурсів.

Якщо домінуючим інструментом мобілізації ресурсів банку є ощадні вклади, то важливе значення має місце знаходження банку. Мережа філій дає змогу банкові значно збільшити ощадні вклади, оскільки останні є домінуючим і типовим ресурсом банківських філій. Значною мірою місцезнаходження і політика банку стосовно філій зумовлюють обсяг вкладів до запитання. Це означає, що банк повинен враховувати бажання вкладників тримати свої гроші у банку, який знаходиться близько від їхнього місця проживання чи роботи. При утворенні кожної нової філії банк може очікувати збільшення збуту послуг за депозитами до запитання. Як відзначає німецький економіст Демпе, “при однаковій рухливості на рахунках до запитання у декількох банках той банк є сильнішим, який має більше філій. І особливо через збільшення мережі філій підвищується стабільність даного виду вкладів” [162,с.416]. Що стосується строкових депозитів, то політика стосовно філій не здійснює на них значного впливу. Більш важливою для даного виду вкладів є структура клієнтів. Такий фактор, як розмір банку, найбільш впливає на обсяг ощадних вкладів.

Доцільно відзначити, що впливом потенційних факторів банк може управляти відповідно до поставлених цілей і зумовлювати необхідний обсяг ресурсного потенціалу.

До параметрів діяльності належать такі маркетингові інструменти, як досягнення результатів, реклама і цінова політика. Спосіб досягнення результатів істотно впливає на ресурсний потенціал. Так обсяг ощадних вкладів можна збільшити через впровадження нових їх видів. Можливості раціоналізації у платіжному обороті пов'язані з новими його формами. Введення такого параметру діяльності, як реклама, здійснює позитивний вплив на обсяг банківських ресурсів. При цьому “інституційна” реклама спрямована на залучення престижних клієнтів, а “функціональна” реклама - на окремих клієнтів, щоб підвищити попит на певні ринкові послуги банку. Особливе значення має реклама для операцій по ощадних вкладах. Вона також сприяє утриманню старих і одержанню нових клієнтів за депозитами до запитання. Разом із тим лише тоді банк може з успіхом реалізувати свої рекламні можливості, коли проценти по вкладах є вищими, ніж у конкурентів. Цінова політика, як параметр діяльності, фактично не впливає на обсяг вкладів до запитання, тоді як на обсяг строкових вкладів вона впливає істотно.

Завданням політики банку щодо мобілізації ресурсів є формування необхідних коштів для подальшого їх розміщення шляхом найкращої реалізації цілей. Це вимагає порівняння ресурсів через вибір найкращих елементів шляхом якісної їх оцінки. Одним із способів визначення якості є розвиток із вищезазначених цілей мобілізації банківських ресурсів критеріїв прийняття рішень, а саме:

* ступінь врахування в банківських нормативах.

Елементами обрахунку ліквідності вітчизняних комерційних банків згідно вимог НБУ є виключно активи. Однак з ускладненням масштабів діяльності, посиленням рівня менеджменту виникла додаткова потреба за своєчасністю виконання зобов'язань. Тому корисним є зарубіжний досвід, де банківські ресурси враховуються у нормативних документах про ліквідність і власний капітал з різними коефіцієнтами. При цьому, якщо ресурси у нормативах про ліквідність враховуються з коефіцієнтом понад 70% у пасивних компонентах ліквідності, то

якість даних елементів висока, а інструменти з меншим ніж 70% коефіцієнтом, мають низьку якість.

- витрати на мінімальні резерви.

Банки ставлять перед собою мету мінімізувати обов'язкові резерви. Це можна здійснювати за рахунок зміни структури зобов'язань, тобто вибирати такі елементи, за якими обов'язкові резерви є мінімальними.

- результат прибутковості.

Під даним критерієм слід розуміти цілі мінімізації витрат при мобілізації ресурсів. При цьому розрізняють дорогі (наприклад, строкові вклади) і дешеві (вклади до запитання) ресурси. Відповідно якість ощадних вкладів за критерієм прибутковості є нижчою, аніж вкладів до запитання.

- * критерій стабільності.

Стабільність вказує на ліквідність певного виду ресурсу відносно негативних коливань складу ресурсної бази. Порівняно з іншими критеріями стабільність має найважливіше значення, оскільки строковість ресурсів враховується при їх розміщенні. Стабільність по-різному виявляється стосовно інших критеріїв. Так ощадні сертифікати мають високу стабільність і високу ступінь врахування у банківських нормативах, що є причиною високих витрат. Депозити до запитання, навпаки, мають низьку стабільність і низький ступінь врахування у банківських нормативах; їхні низькі процентні витрати сприятливо впливають на ситуацію прибутковості.

- * критерій зміни процентних ставок.

Даний критерій вказує на чутливість окремих складових ресурсної бази при зміні процентних ставок. Так при нарахуванні процентів по ощадних сертифікатах не враховуються ринкові зміни, тому даний вид ресурсів не є чутливим до змін процентних ставок. Встановлення процентів по строкових вкладах (із незначним строком) знаходиться постійно під впливом кон'юнктури ринку, тому процентні ставки даного ресурсу можуть змінюватися у будь-який момент. Отже, короткострокові ресурси вказують на високу змінність процентних ставок.

- * критерій впливу банку на мобілізацію ресурсів.

Вищезазначений критерій визначає межі впливовості банку на окремі ресурси. Так вплив банку на ощадні сертифікати є дуже високим, оскільки обсяг і строки останніх визначаються ним самостійно. Ступінь впливу банку на вклади до запитання є незначним, тому що їх обсяг визначається поведінкою платіжного обороту.

Після того, коли розвинуто критерії мобілізації ресурсів банку, доцільно здійснити аналіз інструментарію за вищеназваними критеріями. Адже всі банківські ресурси згідно з критеріальною оцінкою мають певний ступінь врахування у законодавчо встановлених нормативах, впливають на прибуток банку, вказують на стабільність складу ресурсної бази, є причиною різних витрат на мінімальні резерви і при нарахуванні процентів по кожному із ресурсів є постійними чи змінними.

Доцільно провести згідно з вищеназваними критеріями порівняльний аналіз інструментів мобілізації ресурсів. З цією метою пропонується методика вимірювання якості окремих елементів ресурсної бази за окремими критеріями, яку відображено в третьому розділі даного дослідження.

Останнім елементом політики банку для мобілізації ресурсів є вироблення рекомендацій, а отже, певних дій і напрямів залучення коштів. У зв'язку з цим необхідно провести сегментацію можливих дій при мобілізації банківських ресурсів за низкою аспектів, яка відображена у третьому розділі даного дослідження.

Висновок. Основою для практичної реалізації банком своєї посередницької функції є формування ресурсної бази, оскільки від цього залежать масштаби його діяльності та обсяги отримуваних прибутків. Тому в першому розділі даного дослідження зосереджено увагу на викладенні теоретичних основ формування ресурсів комерційного банку. Чільне місце при цьому займають питання розгляду сутності таких економічних термінів як банківські ресурси, ресурсний потенціал, ресурсна база, ринок банківських ресурсів, мобілізація ресурсів. Запропоновано власне тлумачення сутності вищеназваних понять та склад ресурсної бази згідно з таким основним критерієм класифікації як джерело утворення банківських ресурсів.

З метою забезпечення активної позиції банку на фінансовому ринку необхідно здійснювати політику мобілізації ресурсів, яка не знайшла адекватного

відображення у вітчизняній теорії банківської справи. Тому запропоновано організаційно-фінансові аспекти формування політики банку стосовно мобілізації ресурсів, а саме:

- визначено цільову систему при залученні коштів;
- показано інструментарій ресурсного потенціалу;
- відображено рамкові умови чи фактори впливу на формування ресурсної бази;
- розроблено критерії прийняття рішень, які визначають напрями дій для мобілізації банківських ресурсів.

РОЗДІЛ 2

ДЮЧА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ І ЇХ ОЦІНКА

2.1. Формування і поповнення банківського капіталу

Важливим фактором збільшення ресурсного потенціалу комерційного банку є нарощення ним власного капіталу. Капітал банку має подвійне значення. Перш за все, це збільшення ресурсного потенціалу. По-друге, власні кошти забезпечують формування банківських ресурсів.

Для діяльності банку досить важливо оцінити капітал. Неправильна оцінка реальної величини капіталу може призвести до негативних наслідків у діяльності банку. Вияв таких наслідків може бути двояким. З одного боку, необгрунтоване завищення величини власного капіталу призводить до викривлення інформації й вводить в оману не лише контролюючі органи, але і вкладників, акціонерів, інвесторів, що може завдати значних втрат. З іншого боку, неправильне визначення величини банківського капіталу до його штучного заниження дає зворотній ефект - звужується діапазон активних операцій та знижуються його доходи.

Крім того, при неправильному визначенні власних коштів банку оціночні показники його діяльності виявляються нереальними. Отже, адекватність капіталу є одним із найбільш важливих показників у банківській справі.

Перші кроки для вирішення проблеми методології оцінки капіталу здійснив Комітет банківського нагляду за діяльністю міжнародних банків, який запропонував методику розрахунку капіталу. Це відбулося в 1988 р. в м. Базелі, де Комітетом банківського нагляду була прийнята Угода з міжнародної уніфікації розрахунку капіталу і його стандартів. Відповідно до Базельської угоди достатність банківського капіталу оцінюється за допомогою таких показників:

* мінімальний абсолютний розмір власних коштів банківських установ (статичний аспект);

* співвідношення капіталу банку та активів, зважених із урахуванням ризику вкладених коштів (динамічний аспект).

За міжнародними стандартами статичним аспектом банківського капіталу є мінімальний абсолютний розмір власних коштів банківських установ. Стратегія встановлення єдиного для всіх банків мінімального стандарту капіталу має місце як у світовій, так і в українській практиці. Розмір капіталу, необхідний для створення банківської установи за міжнародними вимогами, повинен становити 5 млн. євро. За чинними в Україні вимогами для вітчизняних комерційних банків встановлено такі нормативи:

- * мінімальний розмір статутного капіталу повинен становити 1 млн. євро;
- * мінімальний розмір власних коштів - 3 млн. євро.

Слід зауважити, що такий підхід для підтримки адекватної величини капіталу може спричиняти певні проблеми. Одна з них - можливий вплив депозитів навіть зі стійких банків. Таке може статися, якщо величина капіталу виявиться нижчою від допустимого мінімального рівня. Навіть імовірність цього може насторожити вкладників і спровокувати масовий вплив депозитів. Конкретний показник, який характеризує капітал окремого банку, не можна оцінювати ізольовано від інших чинників. Очевидно, банки, що володіють, наприклад, обов'язковим мінімальним обсягом капіталу, не є однаково надійними.

Правомірною є градація вимог до мінімального статутного фонду банків залежно від їх спеціалізації й місця функціонування. Так, у Росії вимоги до збільшення капітальної бази не поширюються на банки, які діють на засадах кредитної кооперації.

Що ж стосується забезпечення банку адекватним капіталом, то основними факторами, які визначають необхідну його величину, повинні бути різні ризики, які бере на себе банк, а також якість управління ними. Вироблення цілісного підходу до оцінки достатності власного капіталу є особливо важливою для української банківської системи, оскільки комерційні банки нашої країни працюють в умовах несприятливої кон'юнктури. Численні випадки банкрутств і закриття банків вимагають проведення детального аналізу і статистичних досліджень для визначення рівня достатності капіталу комерційних банків.

З нашої точки зору, перевірка того, чи вистачає банкові власних коштів для покриття банківських ризиків, повинна бути відносно комплексною. У рамках цієї перевірки пропонується розрізняти наступні етапи:

- * визначення забезпечення банку власними коштами (елементи власних коштів);
- * зважування активів на предмет ризику (кредитний ризик);
- * розрахунок позицій ринкових ризиків;
- * порівняння власних коштів (капіталу) банку із зваженими на предмет ризику активами і позабалансовими статтями та сумами позицій ринкових ризиків.

Домінуючим фактором оцінки адекватності капіталу є його складові елементи. У банківській практиці виділяють декілька видів капіталу, які мають різний склад і утворюють різні цілі аналізу. У вітчизняній практиці розрізняють такі види банківського капіталу:

- балансовий капітал (капітал за балансом, K1);
- капітал за вимогами регулюючих органів (K2). На прикладі АКБ “Приватбанк” показано розрахунок вищезазначених видів власного капіталу (додаток Б1);
- капітал за вимогами управління (K3), який розраховується як різниця між активами переоціненими і зобов’язаннями.

Види капіталу, які виділяють у зарубіжній практиці, подано на рис. 2.1. За балансовим капіталом визначають успішність діяльності банку при аналізі його балансу за допомогою аналітичних показників (наприклад, рентабельності капіталу). Даний вид капіталу є сумою наступних балансових позицій: акціонерний капітал, емісійні різниці (ажіо), резерви прибутку, балансовий прибуток / балансовий збиток. Ефективний капітал – це балансовий капітал і приховані резерви. Ринкова оцінка власного капіталу передбачає його вартість з точки зору котування акцій на біржі. А різниця між ринковою вартістю капіталу та ефективним капіталом є не що інше, як гудвіл (цінність угод).

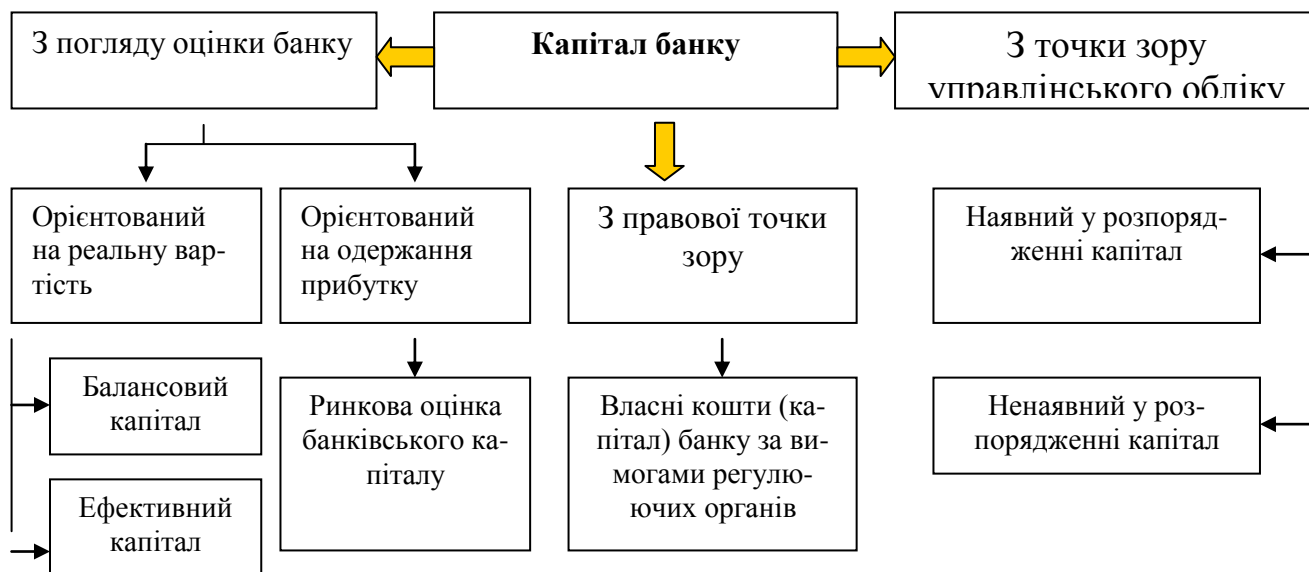

Рис. 2.1. Види банківського капіталу

Власні кошти за вимогами регулюючих органів поруч з елементами балансового капіталу включають також гібридні інструменти типу залученого боргу. Саме цим пояснюється той факт, що за кордоном капітал банку за вимогами регулюючих органів є вищим від балансового капіталу. Власні кошти банку є поняттям комплексним. Це показано у додатку Б2. Загальним критерієм порівняння вибрано характер фінансування різних груп капіталу. Не беруться до уваги відрахування від банківського капіталу.

Доцільно відзначити, що саме капітал за вимогами регулюючих органів є основою при визначенні забезпечення банку власними коштами як у міжнародній, так у вітчизняній практиці. Застосовуючи критерії, які діють у вітчизняній банківській системі та в міжнародній практиці, виявлено певні розбіжності. Склад капіталу банку, рекомендований Базельським міжнародним комітетом з питань банківського нагляду, подано у додатку Б3. У додатку Б4 подано склад капіталу українських комерційних банків.

Порівняльний аналіз складу капіталу, визначеного за міжнародною та вітчизняною методиками, свідчить про наступне.

За міжнародною методикою при розрахунку банківського капіталу використовується його трирівнева структура. Так, у складі власних коштів виділяють капітал першого рівня (основний), капітал другого рівня (додатковий) і капітал третього рівня.

Загальним критерієм при визначенні складу банківського капіталу є спроможність його елементів бути страховим фондом на випадок виникнення непередбачених збитків. Цій вимозі відповідають елементи, які мають постійний характер. Тому основний капітал охоплює елементи найвищої якості. До додаткового капіталу і капіталу третього рівня зараховують елементи, які мають менш постійний характер і можуть використовуватися для покриття непередбачуваних збитків.

Українським комерційним банкам притаманна дворівнева структура банківського капіталу. Проте під власними коштами доцільно розуміти не дворівневу, а виділяти три рівні капіталу. Під капіталом третього рівня пропонуємо розуміти короткостроковий субординований борг. При цьому короткостроковим субординованим слід вважати капітал, створений випуском облігацій строком до двох років. До того ж останній може (якщо необхідно) стати частиною постійного капіталу банку і використовуватися для покриття збитків у випадку неплатоспроможності. Тому він повинен бути незабезпеченим, субординованим і повністю оплаченим.

В українській практиці капітал розглядається більш вузько. До його складу належать переважно постійні елементи; віднесення до власних капіталів банку субординованого боргу і гібридних інструментів типу залученого боргу не допускається. Методикою Базельського комітету передбачено наявність у складі додаткового капіталу даних інструментів. На фінансовому ринку України аналогічних довгострокових субординованих зобов'язань і гібридних інструментів типу залученого боргу немає. Проте НБУ і не передбачає введення боргових інструментів до складу капіталу банку, тим самим не прямо обмежуючи можливості

банків щодо диверсифікації портфеля власних коштів включенням до нього умовно постійних елементів. Така позиція НБУ є обґрунтованою, спрямованою на зміцнення захисної функції капіталу в умовах трансформації економіки. Однак з розвитком ринкових відносин, зниженням темпів інфляції, стабілізацією економіки український банківський капітал може бути поповнений елементами додаткового капіталу, оскільки здійснення структурної перебудови економіки і міжнародна гармонізація нормативів призводить до додаткових витрат банківського капіталу на підтримку ризикових активів. І якщо традиційний шлях поповнення банківських капіталів як звернення до нових і старих акціонерів не завжди є ефективним, то доцільно використовувати аналогічно закордонним банкам так звані “замінники капіталу” (за рахунок випуску довгострокових субординованих боргових зобов'язань, гібридних інструментів типу залученого боргу і переоцінки нерухомості та цінних паперів). Більшість з них є недоступні для вітчизняних банків, бо на фінансовому ринку України відсутні навіть економічні форми, які б породжували такі інструменти, як субординований борг і гібридні інструменти типу залученого боргу. Для цього на початкових етапах банки повинні утворити з іншими економічними суб'єктами холдинги.

Українська специфіка при розрахунку банківського капіталу ще і та, що відбувається корегування капіталу (без відрахування) на основні засоби (без амортизації). Це зроблено для контролю вкладення капіталу в основні засоби (щоб останні не перевищували капітал).

Крім цього, при переході на МСБО перед українськими банками виникла проблема підрахунку прибутку. Так до 1.01.98 метод підрахунку прибутку мав нагромаджувальний характер. При цьому перекручувався статистичний розрахунок показника “доходи-витрати”. За МСБО капітал підтверджується (фіксується) один раз у рік. Тобто обчислюється прибуток тоді, як закінчився поточний рік після виплати дивідендів (нерозподілений прибуток). Проте для ефективного управління капіталом в Україні запроваджено рахунок “результат поточного року”, що є позитивним винаходом і не суперечить МСБО.

З 1.02.99 змінилася методика розрахунку статутного капіталу банку, яка наслідуює міжнародні вимоги регулюючих органів, що полягають у виключенні з

акціонерного капіталу покриття ринку (тобто ті акції, які банк викупує у своїх інвесторів).

Стосовно банківських резервів, які є складовими власного капіталу, то українські банки після переходу на МСБО формують аналогічні до рекомендацій Базельського комітету резервні фонди і загальні резерви, які утворюються з прибутку. До 1.01.98 в українських комерційних банках резерви, створені не на випадок непередбачених збитків (спеціальні резерви, які формуються за рахунок банківських витрат), а відповідно до політики управління ризиками входили до складу капіталу, тоді як за методикою Базельського комітету цей вид ресурсу не є елементом капіталу. “Резерви, створені з прибутку,... повинні бути вільними і не обтяженими ніякими конкретними претензіями з боку кредиторів, з тим, щоб їх можна було визначити як такі, що безумовно належать акціонерам, тобто саме такими, що доповнюють акціонерний капітал” [24, с.105]. Водночас “створення банківських резервів для покриття сумнівних кредитних вимог... спотворює результати аналізу прибутковості основної діяльності банку і, як наслідок, спотворює також реальну оцінку капіталу” [24, с.118]. Тому зазначений резерв не можна вважати стабільним елементом капіталу, який сприяє зміцненню його захисної функції.

Що ж стосується статей балансу, які зменшують величину власних коштів кредитної установи після переходу українських банків на МСБО, вони аналогічні рекомендаціям Базельського комітету. Тобто з капіталу вираховують такі активи: взаємне з іншими банками володіння фінансовими інструментами, які належать до капіталу; інвестиції у фінансові філії, якщо вони не включені до консолідованого балансу, а також нематеріальні активи. Виключення перших двох елементів із складу капіталу повинно запобігти багатократному обліку одних і тих же капітальних ресурсів. Виключення із капітальної бази нематеріальних активів робить розрахунок капіталів більш об’єктивним, тому що використання показника “гудвіл” у минулому давала комерційним банкам можливість завищувати капітал.

Наступний важливий крок при забезпеченні банку капіталом - це зважування активів на предмет ризику. Як було відзначено, кредитні інститути в інтересах виконання своїх зобов’язань перед кредиторами і особливо для гарантії збереження

довіренних останнім майнових цінностей повинні мати відповідний капітал. Це пояснюється і тим, що банківська діяльність є найбільш ризикованою. Тому доцільно розглянути достатність власних коштів для здійснення банківських операцій, яким притаманні ризики.

У банківській практиці розрізняють ризики двох груп. Перш за все, це ризики неплатоспроможності. Їх у зарубіжній практиці зараховують у так звану “No Trading Book”. Щоб зменшити ризик за такими операціями, Базельський комітет запропонував показник достатності банківського капіталу - коефіцієнт Кука, який розраховується так:

$$\frac{\text{банківський капітал}}{\text{зважені на предмет ризику}} * 100\% = \text{min } 8\% \quad (2.1)$$

Отже, при розрахунку даного показника, банк зважує свої активи на предмет ризику. До ризикованих активів належать:

- * балансові активи;
- * позабалансові активи;
- * так звані інноваційні позабалансові операції: своп-угоди, угоди на строк, операції з опціонами. Тобто, ризики неплатоспроможності, які впливають з операцій із фінансовими деривативами, і які не беруться до уваги при розрахунку інших ринкових ризиків.

Визначення достатності капіталу для кредитного портфеля банку включає такі компоненти:

- * імовірність неплатоспроможності контрагента і оцінюється через задані коефіцієнти зважування ризикованості (для балансових активів);
- * визначення еквівалента кредитного ризику. Дана сума залежить від таких факторів: структури операції (виду ризикованих активів), строку операції, ринкових факторів, взаємних угод (для позабалансових активів) (рис. 2.2).

Зважування контрагента на ризик неплатоспроможності здійснюється не індивідуально, а за групуванням комерційних партнерів у певні групи боржників за класами кредитоспроможності. Перш за все визначається, до якої зони країн належать контрагенти. У зарубіжній практиці виділяють країни, які належать до

зони А і різні малі держави та області з “особливим статусом”. До зони Б належать всі інші країни, які не входять до зони А.

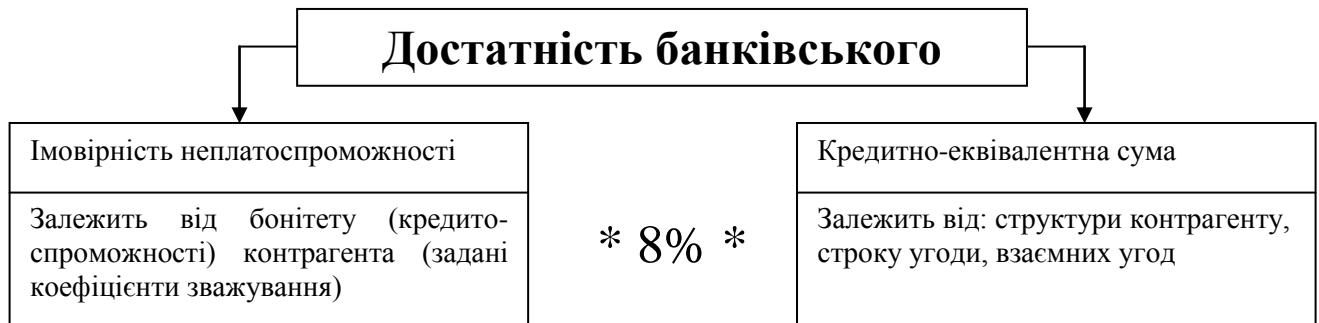

Рис. 2.2. Визначення достатності банківського капіталу для покриття кредитних ризиків.

Наступним кроком при зважуванні активів на кредитний ризик є визначення їх коефіцієнтів ризикованості, а саме:

- 0% - для безризикових активів;
- 10% і 20% - для активів із низьким ризиком;
- 50% - для позик, забезпечених заставою;
- 100% - для активів з абсолютним ризиком.

Українська методика встановлює аналогічну класифікацію всіх активів комерційного банку за ступенем ризику контрагентів. Проте дані коефіцієнти дещо “просторові”. Окрім цього, проаналізувавши “Керівництво для оцінення капіталу Банку Міжнародних Розрахунків” (Швейцарія), помітимо, що із 28 виділених блоків активів 14 (50%) припадає на нульові і стопроцентні оцінки, а на позабалансові зобов’язання показник ще вищий – 60% (6 із 10) [105, с.11, 13]. А це суперечить загальній теорії ризику. Тому дана методика не дає змоги побудувати реальну модель банківської діяльності, захищену від ризику, бо “змиває” саму ідею зростання ризику при здійсненні банківських операцій.

Базельський Комітет увів також зважування на ризики позабалансових активів (гарантії, акредитиви), оскільки вони можуть перетворюватися у балансові активи з абсолютним ризиком для банку, як, наприклад, у випадку надання банком гарантії, коли йому доводиться виконувати взяті на себе зобов’язання. Для цього є коефіцієнти конверсії ризику за позабалансовими операціями. Вартість

позабалансового зобов'язання множитья на необхідний коефіцієнт конверсії, тобто сума позабалансової статті конвертується в еквівалент балансової вимоги. Тоді одержаний результат зважується тим самим способом, що і балансові активи залежно від характеру контрагента. При цьому позабалансові активи розподіляються на три класи ризикованості: з високим (100 %), середнім (50%), низьким (20%) ризиками.

При розрахунку достатності капіталу беруться також до уваги інноваційні позабалансові операції (додаток Б5). Розрахунок кредитного ризику інноваційних фінансових інструментів (визначення кредитно-еквівалентної суми) проводиться двома методами. Для перших двох видів операцій застосовують метод строків (чи метод першопочаткового ризику), а для інших операцій - ринковий метод (чи метод оцінки поточного ризику). Перший метод полягає у застосуванні до кожного інструмента, взятого за його першопочатковою номінальною вартістю, серії конверсійних коефіцієнтів, встановлених залежно від виду контракту і від його строку. Метод оцінки поточного ризику передбачає сумування загальної вартості заміщення, розрахованого за ринковою ціною (переоцінка контрактів на базі поточних котувань) і величини кредитного ризику, який може виникнути до закінчення строку контракту. Розмір останнього одержують множенням номінальної вартості укладених контрактів на різні коефіцієнти, встановлені залежно від виду і строку даних контрактів, який залишився до виконання.

Необхідно відзначити, що при розрахункові достатності банківського капіталу щодо кредитного ризику до ризикованих активів не належать такі:

- * позиції торговельної (спекулятивної) діяльності банку;
- * позиції золота (вони враховуються у загальній валютній позиції);
- * балансові активи, які розраховуються при визначенні сировинних ризиків;
- * балансові активи, які вираховуються з капіталу.

Зазначені активи належать до позицій ринкових ризиків. Звідси випливає, що наступним видом ризиків, притаманним банківській справі, є ринкові ризики. Ринковий ризик - це ризик виникнення збитків за балансовими та позабалансовими позиціями, який виникає за рахунок зміни рівня ринкових цін. Види ринкових

ризиків зображено на рис 2.3. Ринкові ризики виникають при відкритій позиції банку при коливаннях ринку. Тому їх необхідно покривати банківським капіталом.

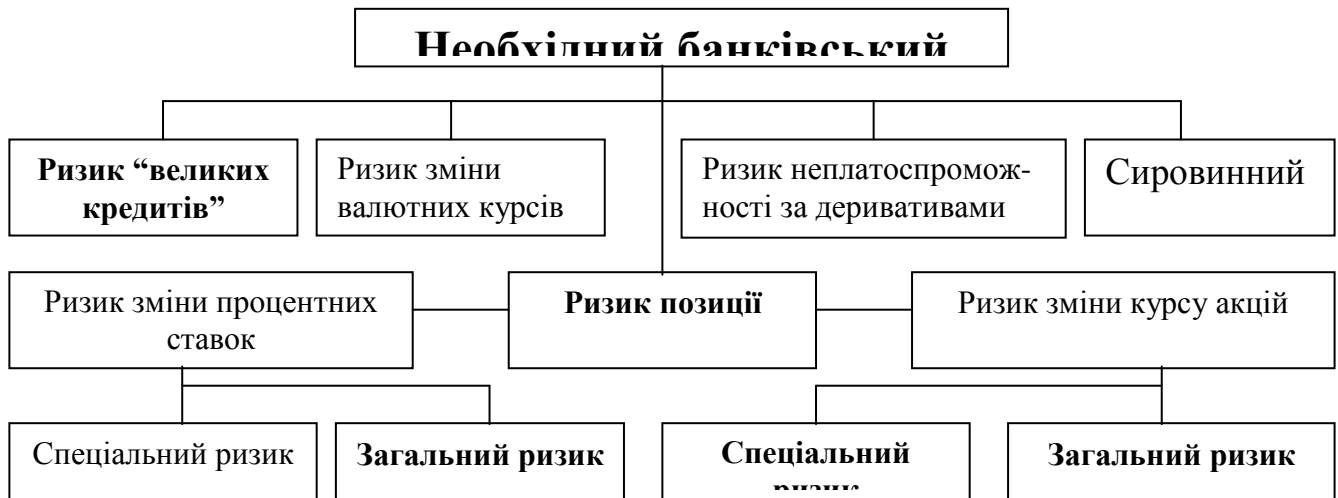

Рис. 2.3. Види ринкових ризиків.

Довгий час даний вид ризику не обмежувався капіталом банку. Проте у 1997р. Базельська конвенція прийняла розрахунок достатності власних коштів для здійснення банківських операцій, яким притаманні ринкові ризики. Розрахунок необхідного капіталу для покриття одного із різновидів ринкових ризиків (валютного ризику) подано у додатку Б6 на прикладі “Баварський Ландесбанк Жіроцентралє”.

Ринкові ризики у міжнародній банківській практиці належать до “Trading Book”, куди входять ризики, які виникають при:

- * власній торгівлі банку з фінансовими інструментами (цінними паперами, інструментами грошового ринку, валютою, деривативами). Це означає, що банк здійснює вищезазвану торгівлю, як спекуляцію з метою одержання прибутку;
- * при хеджуванні і операціях рефінансування для торговельної діяльності.

Отже, банк спочатку аналізує, які види ризику притаманні операціям. Це можна показати за допомогою рис. 2.4. А розрахунок достатності власних коштів для банківських операцій, яким притаманні кредитні та ринкові ризики, доцільно здійснювати за методикою, поданою в додатку Б7.

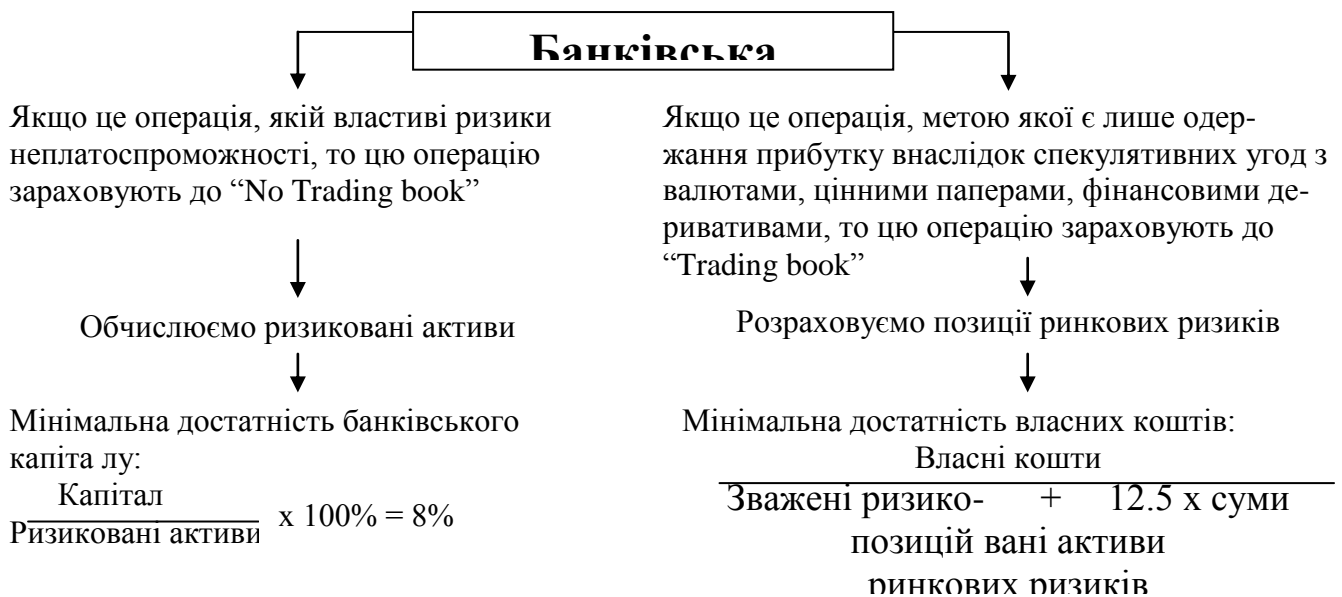

Рис 2.4. Аналіз ризиків, притаманних банківським операціям.

Отже, для забезпечення послідовності розрахунку достатності капіталу банку з врахуванням кредитних і ринкових ризиків спочатку розраховуються необхідні резерви для покриття ринкового ризику за стандартними чи індивідуальними методиками, прийнятими банками. Одержана сума резервів множиться на коефіцієнт 12,5 (тобто зворотня величина мінімального капітального коефіцієнта в розмірі 8 %). Одержаний результат додається до суми активів (зважених за ступенем кредитних ризиків). Тоді розраховується загальний коефіцієнт:

$$\frac{\text{власні кошти}}{\text{ризиковані активи} + 12.5 \times \text{резерви для покриття ринкових ризиків}} = 8\% \quad (2.2)$$

Практика української кредитної системи орієнтується на міжнародні стандарти формування капіталу. Основні вимоги Базельської угоди, які стосуються оцінки достатності банківського капіталу, враховані в нормативних актах НБУ - Інструкції 10 "Про порядок регулювання і аналіз діяльності комерційних банків" від 14.04.98 та ін документах.

Нинішній варіант вищезазначеного документа не лише повністю побудований на міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, але й максимально наближений

до основних вимог Базельського комітету. А це, наприклад, більш строгий підхід до розрахунку капіталу та визначення показників його адекватності.

Перш за все, слід звернути увагу на трансформацію нормативу достатності капіталу Н4. У старій Інструкції 10 (від 30.12.96) був оцінний показник достатності капіталу П2 і розраховувався як співвідношення власних і залучених коштів банку і визначав достатність капіталу, беручи до уваги загальний обсяг діяльності незалежно від розміру різних ризиків. Нововведений норматив Н4 розраховується як співвідношення капіталу і загальних активів банку, зменшених на створені відповідні резерви. Даний норматив дає змогу комерційним банкам привести свої активи у відповідність з капіталом і позбавити банки можливості неправомірно за рахунок накруток розширити валюту балансу. Відміну ж нормативу "власні кошти : залучені кошти" можна розглядати двояко. З одного боку, в сучасних українських умовах відмінення цього показника є дещо передчасним. Оскільки норматив, який обмежує зростання боргових зобов'язань банку залежно від розміру капіталу, по суті, є показником балансової ліквідності. А з другого боку, у вітчизняній банківській практиці цей показник не працював. Так, у зарубіжних країнах у зв'язку з тим, що вони мають міцний ресурсний потенціал, відношення цього показника становить 1:30 (Німеччина), 1:12 (Швейцарія). То в Україні навіть у "Приватбанку" показник становив на 1.01.98 1:6,4 [145,с.ХХ]. Це пояснюється високою часткою капіталу і не потужним ресурсним потенціалом.

Згідно з новим документом введено також норматив Н5 - норматив категорії капіталу, за яким капітал комерційного банку розподіляється на три категорії. Проте даний норматив (як і деякі інші) не узгоджується з Законом "Про банки і банківську діяльність", оскільки певні нормативи уже зафіксовані у вищезазначеному законі. Окрім цього даний показник викликає ряд суперечностей. Це перш за все те, що незалежно до якої категорії капіталу потрапляє банк, все одно до нього НБУ ставить певні обмеження. Так, наприклад, якщо банк належить навіть до третьої категорії капіталу, то обмежується виплата дивідендів у межах понаднормативного капіталу[3]. А обмеження виплати дивідендів може призвести до зниження ціни акцій на ринку.

При визначенні достатності банківського капіталу щодо покриття кредитних ризиків українська методика також максимально наближена до міжнародних вимог. Це перш за все те, що активи балансу комерційних банків групуються зі встановленням коефіцієнтів ризику, при цьому групування відповідає світовим стандартам.

По-друге, категорія ризику за позиками встановлюється відповідно до врахування характеру забезпечення позики, як це і прийнято в цивілізованій банківській системі;

По-третє, як Базельська, так і українська методика передбачає поширення 100% -ого ризику за угодами, що стосуються приватних зобов'язань. Питома вага цих активів переважає у структурі як українських, так і закордонних банків. На наш погляд, в умовах різкого погіршення економічної ситуації і банківської кризи зниження даного коефіцієнта ризику активних операцій із контрагентами з приватного сектора економіки буде неадекватним реальності.

У групування активів введені позабалансові статті, які вносять свою частку у ризикованість банківської діяльності. Тобто враховуються ризики не лише за активними, але й позабалансовими операціями, оскільки коефіцієнти перерахунку цих угод запроваджені за ступенем ризику. На нашу думку, це є досить важливо, оскільки позабалансові активи можуть перетворюватись у балансові з абсолютним ризиком для банку, як наприклад, у випадку із наданням банком гарантії, коли йому доводиться виконати взятє на себе зобов'язання.

Однак не можна погодитись із тим, що вкладення в цінні папери уряду належать до нульової групи ризику, оскільки політичний ризик як ризик країни, де зареєстрований фінансовий контрагент банку, не враховується в операціях з державними борговими зобов'язаннями. Пропонується у цьому випадку скористатися досвідом США, де оцінка ризику вкладення у цінні папери уряду є на рівні 10%.

До того ж коефіцієнти ризику по більшості видів активів дещо підвищені, що може зробити виконання нормативу для банків більш напруженим.

Політичні ризики в нашій країні є досить високі, але вони у банківській практиці ніяк не враховуються. Лише зарубіжні аудиторські фірми оцінюють політичні ризики. Тому українським банкам доцільно перейняти із міжнародної

методики класифікацію активів залежно від того, в якій країні зареєстрований банк, фірма та інші контрагенти. Так у міжнародній практиці ризик контрагентів із країн Організації економічного співтовариства і розвитку нижчий, ніж із країн, що розвиваються.

Оцінка активів згідно з міжнародною практикою повинна проводитися: за ціною, коли утворився актив і на момент, коли оцінює ринок. В Україні оцінка активів ринком відсутня взагалі, тому що немає котування корпоративних акцій. А котування ОВДП, яке існувало до сьогодні, не було об'єктивним, адже відображало інтереси певної групи. Отже, до цього часу, поки в Україні не здійснюватиметься об'єктивна оцінка (котування), то не буде виявлено реальної вартості активів. А недостовірність інформації про активи може призвести до банкрутства банку і до фінансової кризи економіки. Так результати вивчення причин кризових явищ у фінансових системах країн Південно-Східної Азії, проведеними МВФ, дають підстави для висновку, що якість інформації про активи є одним із вагомих факторів, які призвели до кризи на фінансових ринках.

В Україні на сьогодні застосовується спрощений підхід до оцінки достатності банківського капіталу, зумовлений тим, що із всіх видів ризиків вимоги по достатності капіталу встановлені лише для одного виду, а саме для кредитного ризику. Управління іншими видами ризиків здійснюється лише на рівні розрахунку лімітів банківських операцій, при цьому капітал є основою для їх визначення (оцінюється капітал як “активи – зобов’язання” і 25% капіталу –ліміт банківської угоди). Проте це оцінка ризику, а не управління ним. Окрім того, інфляційні процеси, не зовсім розвинута практика оцінки ризику активних операцій банку не дозволяють повною мірою використовувати дану методику без адаптації до конкретних економічних умов. Водночас кредитний ризик, хоча є і вирішальним, але не єдиним, тому інші види ризику у найближчій перспективі повинні також враховуватись при визначенні достатності капіталу, оскільки такий підхід на основі агрегування всіх ризиків дасть змогу точно оцінити достатність банківського капіталу, і відповідно, ступінь покриття ризиків, які бере на себе банк. Для цього доцільно використати міжнародну методику розрахунку достатності власних коштів для покриття ринкових ризиків. При обчисленні кредитного ризику можна

скористатися методикою розрахунку позабалансових активів, а саме інноваційних позабалансових операцій.

Проаналізувавши значення Базельської методики при визначенні адекватності капіталу, безумовно, можна відзначити її важливість і актуальність у сучасному банківському суспільстві. Запроваджений Базельським комітетом підхід до визначення достатності капіталу має такі переваги:

- * характеризує реальний капітал банку;
- * сприяє перегляду стратегії банків щодо нарощування банківських активів при незначному капіталі, даючи при цьому перевагу не обсягові кредитного портфеля, а його якості;
- * сприяє збільшенню частки неризикованої діяльності банку;
- * заохочує уряд зменшувати регламентацію діяльності банків, так як при цьому виявляється більше елементів саморегулювання;
- * дає можливість враховувати ризики за позабалансовими зобов'язаннями і ринкові ризики;
- * дозволяє порівняти банківські системи різних країн.

Проте разом із відзначеними перевагами запропонований метод розрахунку достатності банківського капіталу має ряд недоліків, основними з яких є :

- * відсутність достатньої чіткості у визначенні складових елементів капіталу за рівнями, що дозволяє полегшити вимоги до розрахунку капіталу з боку окремих банків;
- * недостатньо детальна диференціація активів за ступенем ризику;
- * заниження вимог до резервів за окремими видами операцій.

Результати аналізу формування власного капіталу комерційних банків України зводяться до наступного. Перш за все, в період інфляції, коли капітали банків обезцінюються, характерною ознакою пасивів українських комерційних банків є висока частка капіталу. Це пояснюється і тим, що на початку 90-х років, внаслідок того, що кредитні установи одержували надприбутки, банківський сектор був досить привабливим для інвесторів.

Показник “питома вага капіталу у чистих пасивах” відображає стійкість банківської установи відносно сторонніх позичальників, тобто наскільки

зобов'язання банку забезпечені власними коштами. У додатку Б8 відображено вищезазначений показник станом на 1.10.98. Загалом питома вага капіталу в чистих пасивах у банківській системі України становила 19.1%. Найвищу питому вагу даного показника мають банки, що почали недавно функціонувати чи ті, які працюють переважно власними коштами (наприклад, регіональні). З одного боку, це означає, що банки є високоліквідними, з другого боку, це свідчить про недостатню розвиненість ресурсного потенціалу, оскільки дана група банків використовує дорогий ресурс - власний капітал. Банки, в яких не висока питома вага капіталу, а це, в основному - колишні системні кредитні установи, які давно працюють на ринку, - проводять ризиковану політику, спрямовану на одержання прибутку за рахунок залучених і запозичених ресурсів. До того ж у них значна мережа філій, які не мають власного капіталу. Це призводить до зниження показника питомої ваги власних коштів у чистих пасивах. Але разом з тим, дана група банків повинна бути обережною, оскільки ряд українських банків зазнали банкрутства саме із-за проведення ризикової політики, а отже, і кризи платоспроможності. Дані банки мали досить низьке значення цього показника, який так і не змогли збільшити ("ІНКО", "Відродження").

У той же час висока частка власного капіталу у більшості банків пов'язана в основному з його незадовільним якісним складом.

Особливістю становлення комерційних банків України (як і будь-якої банківської системи) є висока питома вага статутного фонду у структурі капіталу. Як видно із додатку Б9, у 1991 році на сплачений статутний фонд комерційних банків України припадало 84.2% власних коштів. У 1992-93рр. відбулося зменшення даного показника: у 1992 р. – до 27.6%, а в 1993р. - до 19.6%. Причиною такого зменшення питомої ваги статутного фонду у власних коштах банку є те, що капітал банків формувався в основному за рахунок генеруючих всередині банку коштів різних фондів і темпи їх зростання випереджували темпи зростання сплаченого статутного фонду. Хоча в наступні роки відбувається знову деяке підвищення останнього у власних коштах. Так, на 1.01.95 - 21%, на 1.01.96 - 29,7%, на 1.01. 97 - 30,7%, на 1. 01. 98 - 32,59%, на 1.01.99 –53.16%. Причиною такого зростання є також вимоги НБУ щодо нарощування статутних фондів комерційних банків України.

Доцільно провести порівняння показника “статутний капітал : власні кошти” по комерційних банках України. Це дає змогу оцінити такі характеристики банку, як: прибутковість, надійність, політику в сфері зростання. До того ж даний показник відображає результат не лише за певний звітний період, але й за весь час існування банку, оскільки містить дані про частку нерозподіленого прибутку, про створені резерви у капіталі (тобто, про інші елементи власних коштів).

Оскільки аналітичні узагальнення за будь-якими якісними та кількісними показниками можуть проводитися серед комерційних банків певної групи, тому доцільно сформулювати їх у даному випадку за величиною власного капіталу. Розподіл банків за розміром капіталу є дуже нерівномірним (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Порівняльна таблиця розподілу капіталу*

Розмір (млн. євро)	01.01.1998р.		01.01.1999р.		01.02.1999р.	
	Частка від наявної кількості, %	Кількість	Частка від наявної кількості, %	Кількість	Частка від наявної кількості, %	Кількість
Понад 10	20	26	13	11	13	13
5 – 10	18	23	18	17	13	16
3 – 5	17	22	20	20	14	17
2 – 3	20	26	25	25	26	31
Менше 2	25	33	54	62	36	43
Всього	100	130	100	129	100	120

*Складено за матеріалами комерційних банків України, наданих АУБ

Найчисельнішою серед фінансово-кредитних установ у 1998р. залишається група банків із розміром капіталу до 10 млн.грн. Хоча не можливо не помітити тенденцію до зростання розміру капіталу деяких комерційних банків. Так станом на 1.10.98 з'явилися банки з капіталом понад 40 млн. грн. Проте найстабільнішою є група банків із розміром капіталу від 20 до 30 млн. грн.

Розподіл за ознакою “співвідношення статутного капіталу і власного капіталу” характеризується великою різноманітністю значень (табл.2.2). Враховуючи принципи банківського управління і досвід цивілізованих банківських систем, добре становище мають ті банки, у яких відношення статутного капіталу до власних коштів у розмірі до 50%. Таких серед комерційних банків України найбільше у

першій і другій групах - відповідно 54% і 35%. І лише 6% банків п'ятої групи і 20% банків третьої групи мають показник “статутний фонд: власні кошти” <50%.

Таблиця 2.2.

Частка статутного фонду у складі капіталу комерційних банків України станом на 1.01..99*

Відношення статутний фонд Власні кошти	Банки з капіталом до 2 млн.євро (5 група)		Банки з капіталом 2 – 3 млн. євро (4 група)		Банки з капіталом 3 - 5 млн. євро (3 група)		Банки з капіталом 5 - 10 млн. євро (2 група)		Банки з капі- талом понад 10 млн. євро (1 група)	
	Кіль кість	%	Кіль кість	%	Кіль кість	%	Кіль кість	%	Кіль кість	%
Менше 10%	0	0	0	0	0	0	0	0	1	9
Від 20 до 30%	0	0	0	0	0	0	0	0	2	18
Від 30 до 50%	3	6	0	0	4	20	6	35	3	27
Від 50 до 80%	12	23	16	64	14	70	9	53	5	46
Від 80 до 100%	37	71	9	36	2	10	2	12	0	0
Всього:	52	100	25	100	20	100	17	100	11	100

*Розраховано за матеріалами комерційних банків України, наданих АУБ.

Важливим є також аналіз комерційних банків за показником відношення власних коштів до статутного фонду. Банки, які мають власні кошти, що не перевищують статутний капітал, знаходяться поблизу небезпечної ризику. Про них можна впевнено стверджувати, що вони мають складне фінансове становище. У зв'язку з тим, що у вітчизняній практиці з 1.02.98 відбулося коректування в розрахунку капіталу, за яким обсяги фондів банку порівнюються з сумою капітальних вкладень, а виявлене перевищення вираховується з капіталу, то розмір власних коштів у окремих банках може бути меншим від статутного фонду.

Найбільше співвідношення власних коштів і статутного фонду спостерігається у найбільших банках всіх груп (табл.2.3). Такі банки характеризуються підвищеною часткою в активах, а це зв'язано з великим обсягом зобов'язань до запитання. До того ж це характеризує приріст власного капіталу за рахунок резервів і нерозподіленого прибутку.

Таблиця 2.3.

Розподіл українських банків за ознакою “власний капітал-нетто/статутний фонд” станом на 1.01.99*

Група	Інтервали відношень	Групи банків	Кількість банків у групі	% банків у групі
1	0-0.5	A1	0	-
		A2	0	-
		A3	0	-
		A4	0	-
		A5	1	1.9
2	0.5-1	A1	0	-
		A2	1	6
		A3	0	-
		A4	0	2
		A5	6	11.5
3	1-2	A1	5	45.5
		A2	10	59
		A3	16	80
		A4	25	100
		A5	42	81
4	Більше ніж 2	A1	6	54.5
		A2	6	35
		A3	4	20
		A4	0	-
		A5	3	5.8
	всього	A1	11	100
		A2	17	100
		A3	20	100
		A4	25	100
		A5	52	100

*Складено на основі матеріалів комерційних банків України, наданих АУБ. Введені умовні позначення: А1- банки, капітал яких понад 10 млн.євро; А2-від 5до 10 млн.євро; А3- від 3 до 5 млн.євро; А4- від 2 до 3 млн.євро; А5- до 2 млн.євро.

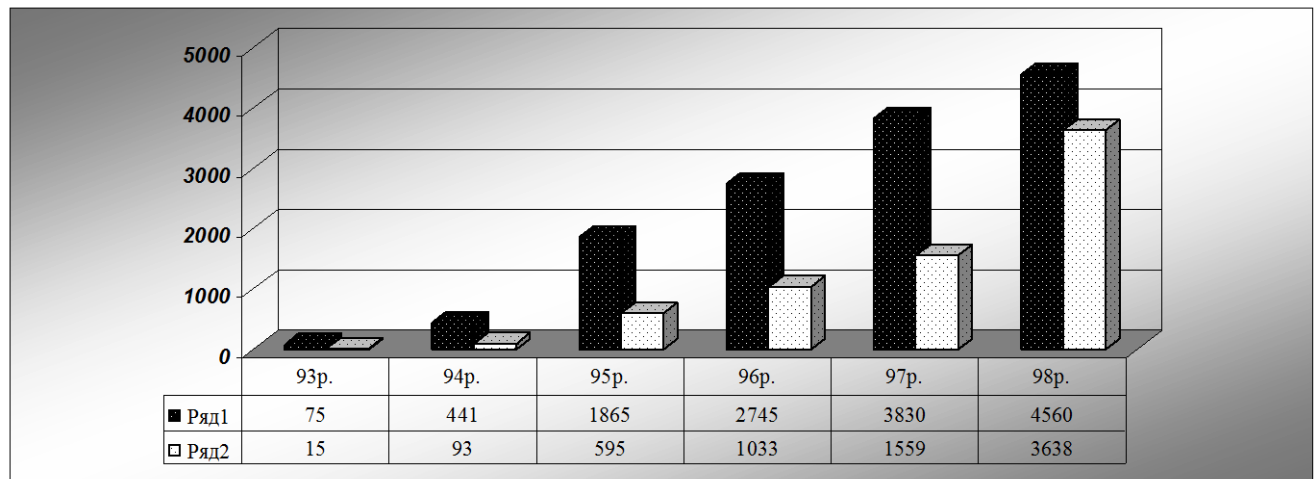
Якщо проаналізувати достатність власного капіталу комерційних банків України у 1998р., а саме показник платоспроможності (НЗ), то встановлений економічними нормативами розмір 8%, виконали всі банки. Загалом українські банки досягли середньої величини вищезазначеного показника у розмірі 62.8% [за даними НБУ]. При цьому слід брати до уваги, що згідно з міжнародною практикою для ефективної діяльності банку, квота сукупного капіталу повинна знаходитися в межах від 8.7% до 17.6%, а квота основного капіталу – від 4.98% до 12.3%.

Виходячи з вищесказаного, випливає висновок, що капітал українських банків є достатнім для ситуації, коли відсутні можливості розміщення банківських

ресурсів. Однак капітал вітчизняної банківської системи є неадекватним при умові входження українських банків у світове співтовариство. Так, не зважаючи на загальне зростання банківського капіталу і статутного фонду протягом останніх 5 років (рис. 2.5), жоден з українських банків не відповідає міжнародним вимогам і не може розраховувати на серйозну роботу на зарубіжних ринках. Так, станом на 1.01.99 лише 13 вітчизняних банків мали власний капітал понад 10 млн.євро, а половина банків має капітал від 1 до 2 млн. євро. Досить також сказати, що навіть найбільші наші банки не входять до 1000 найбільших банків світу. Проблема капіталізації є найголовнішою для банків, сумарні активи яких складають менше ніж 10 млн.грн. (32 малих банки). Тому саме для цих банків життєво важливим є вирішення питання подальшого функціонування.

Які ж причини того, що українські банки залишилися з капіталами, неадекватними для надійної роботи за умов реальних ризиків кредитування?

Перш за все, катастрофічна інфляція національної грошової одиниці протягом 1992-1993рр. призвела до знецінення банківського капіталу (в реальному вираженні - з 42 млн. дол. США на початку 1992р. до 36.5 млн. дол. США на кінець 1993р. [71, с.50]. І лише з кінця 1994р. в зв'язку з твердими антиінфляційними заходами почалося поступове відтворення капіталу комерційних банків. Так, лише за 1996р. фактично сплачений статутний фонд збільшився на 438 млн. грн. або в 1.7рази, а за 1997р. вищезазначений показник зріс на 49.3% порівняно з минулим роком і становив на 1.01.98 - 1556 млн.грн. (тоді як на 1.01.97 - 1041.8 млн.грн.). Відповідно протягом останніх років зріс і банківський капітал. Так, за 1996р. власні кошти банків зросли майже у два рази і на 1.01.97 становили 2745млн.грн. Кількість же банків, які мали нестачу власних коштів, зменшилась за цей рік більш ніж удвічі. А з 1.01.97 капітал українських банків збільшився приблизно на 300 млн.грн. і становив на 1.01.98 2983.5 млн.грн.

■ Ряд 1- капітал банків, □ Ряд 2- статутний фонд банків

Рис. 2.5. Динаміка зростання суми капіталу і статутного фонду комерційних банків України, млн.грн. (розраховано на основі даних НБУ).

Наступною причиною нестачі банківського капіталу є те, що, коли Україна здобула незалежність, усі фінансові ресурси залишилися Москві, і наша банківська система почала свою діяльність практично з нуля, а то й з мінуса (взяти хоча б Ощадбанк). Не менш важливим є й те, що довгий час уряд не хотів або не міг збагнути, що необхідна консолідація банків відповідає його кровним інтересам та є завданням уряду.

Крім того, причинами низького рівня банківських капіталів є:

- несприятливі умови формування українських банків у 1990-1991рр.
- падіння обсягів ВВП і гальмування економічних реформ;
- * непомірне оподаткування банків у 1994 р.
- * відсутність страхових фондів банків за рахунок прибутку до оподаткування.

Істотно також обмежило нарощування статутних фондів банків введення 30%-ого податку на дивіденди юридичних осіб, що призвело до подвійного оподаткування доходів акціонерів.

Не могла не відобразитися на капіталізації банків дестабілізація фінансових ринків у вересні 1998р. Так, з початку фінансової кризи курс гривні до євро зменшився майже в 1.6 рази. У стільки ж разів зменшився і розмір банківських капіталів. За даними НБУ, внаслідок девальвації гривні станом на 1.10.98 банківська

система втратила в цілому 687 млн. доларів. Згідно з даними АУБ на 1.10.98 46 банків не виконувало вимог щодо мінімальної величини статутного фонду і капіталу, причому 25 комерційних банків вже навіть не мали 1 млн. євро статутного фонду. З початку року частка банків із капіталом понад 10 млн.євро знизилась від 20% до 7% від їх загальної кількості на 1.10.98. З другого боку, частка банків із капіталом менше ніж 2 млн. євро зросла з 25% до 48%. При відносній стабільності обсягу капіталів банків протягом 8 місяців саме у вересні його падіння становило 34% [20, с.1].

Як видно з таблиці 2.4, змінилася за минулий рік і структура капіталу українських банків. Так основний капітал зменшився на 68.3 млн.грн. і на початок поточного року становив 3638.1 млн.грн. У той же час додатковий капітал збільшився на 819.9 млн.грн. і досяг рівня 982.3 млн.грн. А загальний обсяг капіталів комерційних банків становить 23% від пасивів. Найбільший капітал на 1.01.99 згідно з даними АУБ мав "Приватбанк". Що ж стосується статутного фонду, то частка банків, яка мала статутний фонд понад 10 млн.євро, зменшилася порівняно з минулим роком з 7% до 2% (табл.2.5). Також збільшилося кількість банків, статутний фонд яких становить менше ніж 2 млн.євро з 49% до 56%. Згідно з даними НБУ на 1.01.99 статутний капітал 52 банків із 179 діючих не досягнув навіть 1 млн.євро.

Причиною низького рівня банківських капіталів є й те, що Україна не має нафтогазових та інших " сировинних доларів ", які дали б їй змогу досягти високої концентрації капіталу. Ситуація ускладнюється ще й тим, що значна частина банків, які не виконують вимог про збільшення статутного фонду, створена у вигляді закритих АТ для обслуговування окремих підприємств, котрі є їхніми акціонерами. Ряд цих акціонерів намагалися, перш за все, зібрати кошти інших підприємств і населення для розв'язання так званих "своїх проблем".

Низький ступінь капіталізації значною мірою веде до тіньової економіки. Це пояснюється тим, що якщо банки не здатні обслуговувати народне господарство, то набагато простіше це робити поза банківською системою.

Таблиця 2.5.

Порівняльна таблиця розподілу статутного капіталу*

Розмір (млн.євро)	Частка від наявної кількості на 1.01.98, %.	Частка від наявної кількості на 1.01.99, %.
Понад 10	7	2
5 – 10	17	13
2 - 5	27	29
менше ніж 2	49	56

*Складено за даними комерційних банків України, наданих АУБ

Причини тінізації економіки не лише у занадто великих податках, але й у нерозвиненості сектора комерційних банків. Навіть найбільші банки "Промінвестбанк", "Укрсоцбанк" відповідно до міжнародного аудиту мають капітал і баланс, які не набагато перевищують аналогічні показники банку "Аваль". З цього випливає, що вони теж не здатні наситити економіку кредитами. Окрім цього, більшість банків публікують інформацію, що їх капітал становить 0.5 млрд.грн. чи 2 000 млрд.грн., але коли розрахунок роблять міжнародні аудитори, то ці цифри зменшуються у десятки разів. Тобто, це дуже складна проблема. Тому політика прискореного нарощування капіталу комерційних банків України виправдана і повинна бути більш твердою.

Доцільно також відзначити, що комерційні банки першої групи (великі банки) не мають проблем щодо збільшення статутного капіталу через емісію і розміщення акцій, оскільки стабільність роботи цих банків приваблює інвесторів. Важче доводиться середнім і дрібним банкам. Для залучення акціонерів їм потрібно проводити широку рекламну роботу і залучати їх наданням додаткових пільг. І оскільки знайти вільні капітали в країні досить важко, то одним із шляхів поповнення капіталу банків є їх злиття. Тим більше, що у світовій практиці зазначений спосіб є поширеним (так про своє об'єднання заявили перший і четвертий за рейтинговою оцінкою банки Австрії (Банк Австрії і "Кредитанштальт") чи дві найбільші фінансові установи Швейцарії (ЮБС і "Кредит Свіс"), а також шість не найменших російських банків про намір створення холдингу).

Альтернативним способом поведінки середніх банків в умовах необхідного посилення позицій статутного фонду є процес їх залучення до створення фінансово-промислових груп (наприклад, АО "ЗАЗ" - "Автоззбанк", АО"КрАЗ"- "Автокразбанк"). Таке зміцнення взаємодії фінансового і промислового сегментів дозволить штучно знизити завищену вартість банківських ресурсів, проводити узгоджену процентну політику, розширити рамки маневреності власними ресурсами і виробничими потужностями. Про необхідність поступового зрощення фінансового, промислового, торгового капіталів свідчить також позитивний післявоєнний досвід банківських систем Західної Європи, Японії та інших країн. Передбачається цікавим із точки зору адекватності економічних процесів досвід Росії, де фінансово-промислові групи існують у різних формах - від прив'язки мережі дрібних підприємств до одного банку до утворення великих банківських холдингів, орієнтованих на обслуговування однієї чи навіть декількох галузей. В Україні процес зрощування банківського і промислового капіталу лише розпочався. Приватизація великих підприємств повинна прискорити цей процес. І саме середні банки найбільше зацікавлені в промисловому капіталі.

Значним недоліком вітчизняної практики є відсутність законодавчої регламентації переваг діючих акціонерів при купівлі акцій нової емісії. Необхідно забезпечити такі преференції аналогічно західній практиці, які дають законне право власникам акцій даного банку одержати частину акцій у новому випуску, яка відповідає його частці в акціонерному капіталі.

До додаткових можливостей поповнення власних коштів українських банків є залучення іноземного капіталу. За роки незалежності значно зріс інтерес до банківської діяльності в Україні. Згідно з даними НБУ на 1.01.99 діють 20 банків із залученим іноземним капіталом, статутний фонд ще вісьмох банків сформовано повністю з іноземного капіталу. Слід відзначити, що НБУ і уряд уже погодилися з тим, що справді необхідно залучати іноземні інвестиції у вітчизняний банківський сектор.

Отже, підсумовуючи, відзначимо, що Україні потрібна по-справжньому капіталізована банківська система, оскільки від зростання власних капіталів значною мірою залежатимуть зміцнення ресурсної бази банків, сприятливий

інвестиційний клімат у країні, інтеграція банківської системи у світове банківське співтовариство.

2.2. Діяльність комерційних банків на фінансовому ринку з мобілізації ресурсів

Банківські зобов'язання займають важливе місце в структурі ресурсної бази комерційних банків. Тому при формуванні залучених і запозичених коштів українські банки повинні раціонально підходити до різних їхніх джерел, оптимізувати їх, тим більше, що останні мають різний вплив на фінансову стійкість. Це пояснюється і тим, що ресурси є для банку платними. Тому доцільно залучати саме такий обсяг коштів, який у подальшому можна розмістити в активах. Адже значне перевищення банківських ресурсів над кредитно-інвестиційними операціями може призвести до збитковості активних операцій комерційного банку, а отже, і погіршити його фінансову стійкість. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати роль у цьому процесі зобов'язань українських банків та їх структуру. Головною метою даного аналізу є виявлення причин економічного та організаційного характеру, які перешкоджають активному залученню банківських ресурсів.

Використовуючи зарубіжний досвід, поділимо банківські зобов'язання залежно від того, з яких сегментів ринку банк мобілізує кошти.

Банківські зобов'язання згідно з даною класифікацією доцільно поділяти на:

* ресурси, які банки мобілізують з ринку грошей. Це в основному “короткі” ресурси строком до одного року. У вітчизняній практиці до них належать залучені кошти: депозити до запитання юридичних осіб (чи кошти на поточних, бюджетних рахунках), депозити до запитання фізичних осіб та строкові депозити до одного року. Серед запозичених ресурсів даного сегмента ринку доцільно виділити міжбанківські позички, коррахунки банків і цінні папери власного боргу строком до одного року. Як видно з таблиці 2.6 і 2.7, в останні роки саме ресурси грошового ринку переважають як у структурі банківських зобов'язань (на 1.01.99- 92.2%), так і

в структурі ресурсної бази (на 1.01.99 –70.87%) комерційних банків України, а строкові депозити нижче від одного року у 1995-97рр. також займали значну питому вагу у депозитах вітчизняних банків: на 1.01.96 – 90%, на 1.01.97 – 93.62%, на 1.01.98 – 83.22%. Така ситуація є типовою для економіки із високими темпами інфляції і одночасно характеризує значну залежність банків від поведінки власників рахунків “до запитання”, а отже, від кон’юнктури короткострокового ринку.

* кошти, які банки мобілізують з ринку капіталів - це “довгі” ресурси, строк яких понад один рік. Це в основному строкові депозити юридичних і фізичних осіб, емісія та розміщення цінних паперів власного боргу. Як видно з таблиці 2.6 і 2.7, питома вага залучених і запозичених ресурсів даного ринку є незначною як у структурі банківських зобов’язань (на 1.01.99 – 7.8%), так і в структурі ресурсів в цілому (на 1.01.99 – 20.13%); строкові депозити понад один рік становили на 1.01.96 – 10%, на 1.01.97 – 6.38%, на 1.01.98 – 16.78%. Отже, ринок капіталів в Україні фактично не функціонує, тоді як за кордоном ресурси даного сегмента фінансового ринку є основою ресурсної бази банків. Така ситуація в нашій країні пояснюється високими темпами інфляції і майбутніми інфляційними очікуваннями.

Таблиця 2.7.

Строкові депозити у національній та іноземній валюті на рахунках підприємств, організацій та населення залежно від ринків мобілізації за 1995-1997рр., млн.грн. *

Період	Всього депозитів	До одного року (ринок грошей)	Понад один рік (ринок капіталів)	Інші
1995	1276	720.1	128.7	414
Структура, %	100	56.6	10	32.4
Темп зростання, %	-	-	-	-
1996	2135	1138.7	136.3	860
Структура, %	100	53.3	6.38	40.2
Темп зростання, %	167	150	106	208
1997	2653.4	1784.3	445.1	424
Структура, %	100	67.2	16.78	16
Темп зростання, %	124	157	326	49

*Джерело: Бюлетень НБУ.- 1998.- № 12, с.98-103.

за аналогією до зарубіжної практики наступним видом зобов’язань є ресурси, які банк мобілізує з міжнародного ринку (у вітчизняній практиці розвинений лише

валютний сегмент). Зарубіжні банки залучають досить значну частку коштів саме за рахунок випуску і розміщення боргових цінних паперів, випущених в іноземній валюті. Українські ж банки такий ресурс при формуванні ресурсної бази не використовують взагалі, а лише залучають депозити в іноземній валюті. До того ж переважають короткострокові кошти цього ринку. Проаналізувавши дані таблиці 2.8, можна зробити висновок, що обсяг валютних ресурсів українських банків коливався передусім під впливом поточного валютного курсу гривні. Так нестабільність національної грошової одиниці до 1996р. зумовила швидке зростання (до 42%) питомої ваги депозитів в іноземній валюті. У зв'язку з зниженням темпів інфляції та стабілізацією національної грошової одиниці відбулося зменшення частки валютних ресурсів у залучених коштах з 36%(1996р.) до 27% (1997р.), у цей час відбувся перелив депозитів в іноземній валюті у гривневі. Протягом 1996 – 1997років їх частка у валюті балансу становила лише 3%. Проте зниження валютного курсу у серпні 1998р. в результаті фінансової кризи призвело до зростання питомої ваги валютних вкладів (на 1.01.99 – 39%). Однак, враховуючи те, що на валютному ринку України існують значні адміністративні обмеження, банкам не вигідно розміщувати валютні ресурси. Тому останні очевидно зменшуються. Це пояснюється і тим, що деякі банки взагалі призупинили приймати валютні депозити.

* за кордоном широко використовуються інші банківські ресурси. Це перш за все кошти, які банк залучає з своп-ринку, на якому здійснюється обмін процентними ставками, тобто це фіктивне залучення коштів. Це і використовують зарубіжні банки в останні роки, коли процентні ставки на грошовому ринку і ринку капіталів є низькими.

Доцільно розглянути більш детально мобілізацію ресурсів на кожному із сегментів фінансового ринку.

Ресурсна база українських банків у 1998році збільшилась лише в 1.2 рази (табл.2.4, с.68 даного дослідження). Таке незначне зростання свідчить про те, що нагальною проблемою вітчизняних банків є нестача ресурсів. Політику їх дефіциту цілком свідомо проводить НБУ, намагаючись захистити гривню від девальвації. Так норматив мінімальних резервів було підвищено з третьої декади лютого 1999р. з 15% до 17% від обсягу залучених коштів. До того ж зі складу обов'язкових резервів

повністю виведено касу і ОВДП. Окрім цього, переведення Національним банком України ОВДП у розряд конверсійних призвело до того, що активи банків, вкладені в ОВДП “заморожені”, а ресурси по них слід повертати.

Ринок банківських зобов’язань збільшився за 1998р. також лише в 1.2 рази (табл. 2.4). Є важливим при здійсненні аналізу зобов’язань банку визначити питому вагу кожної підгрупи чи декількох підгруп у загальній сумі. Такого роду аналіз дозволяє виявити роль кожного економічного контрагента у формуванні ресурсної бази банків. Важливо також охарактеризувати залучені ресурси за групами клієнтів і за строками, що дає змогу виявити, з яких секторів економіки і на який строк залучають банки основну масу коштів.

Якщо проаналізувати баланси комерційних банків України, то при деяких коливаннях, пов’язаних із спеціалізацією того чи іншого банку, в основному можна виділити такі джерела, які займають найбільшу питому вагу у ресурсній базі:

- кошти на поточних і бюджетних рахунках юридичних осіб;
- * строкові депозити підприємств та організацій;
- * вклади громадян;
- * кредити, одержані від інших банків;
- * цінні папери власного боргу.

Найбільш вагомим джерелом збільшення пасивів для банку залишається залучення вільних коштів юридичних і фізичних осіб. Заборгованість перед клієнтами на 1.01.99 становить 8598.8 млн.грн. чи 40.9% ресурсної бази банків. Із них 5078.7 млн.грн. – це залишки резидентів у національній валюті та 3190.8млн.грн. у вільноконвертованій валюті. За минулий рік обсяги заборгованості перед клієнтами збільшилися на 1894.6 млн.грн. Спостерігається тенденція недовіри суб’єктів господарювання та фізичних осіб до банків, сумарні активи яких менш ніж 10 млн.грн. Залишки на рахунках клієнтів у цих банках не досягають і 1% від заборгованості перед клієнтами по системі банків [за даними НБУ].

При цьому, як у структурі ресурсної бази комерційних банків України в цілому, так і по окремих банках найбільшу питому вагу займають “короткі” ресурси, а серед них – зобов’язання у вигляді залишків коштів на поточних рахунках підприємств та організацій (26.3% на 1.01.98 і 30% на 1.01.99, рис. 2.2).

Одержані дані дозволяють зробити наступні висновки. Перш за все, якщо проаналізувати зобов'язання комерційних банків України у першій половині 90-х років, то необхідно відзначити, що саме даний вид ресурсів (кошти суб'єктів господарювання на поточних і бюджетних рахунках) був значним фактором, який перетворив банківський бізнес в Україні в одну із найбільш дохідних сфер діяльності. Цьому сприяли такі обставини:

* по-перше, в Україні на початку 90-х років спостерігалось зростання кількості господарських суб'єктів і попит на банківські послуги перевищував їх пропозицію. Фактична ж відсутність конкуренції давала змогу банкам зберегти на порівняно низькому рівні процентні виплати за багатьма видами зобов'язань;

* по-друге, для економіки нашої країни початку 90-х років була характерна низька адаптація до високої інфляції. Механізми індексації не отримали широкого розповсюдження, власники грошових коштів не були спроможні відрізнити грошовий номінал і реальну купівельну спроможність грошей. Це призвело до того, що банки отримували надприбутки;

* по-третє, українське банківське законодавство, яке формувалося на початку 90-их років, базувалося на ліберальних принципах. Це сприяло перерозподілу ресурсів на користь банківського сектора. У результаті на українському ринку банківських зобов'язань висока питома вага практично безплатних коштів у пасивах була характерною для банків у періоди високої інфляції.

У структурі пасивів банківської системи України також переважають кошти на поточних рахунках юридичних осіб. Наприклад, на кінець 1995р. частка даного виду залучених ресурсів становила 31.8% у чистих пасивах, у 1996р. вона дещо зменшилась і становила на 1.01.97 - 29.8%, а на 1.01.98 - вже 26.3%, на 1.01.99 – 30%. Проте в абсолютному вимірі частка коштів на поточних рахунках підприємств і організацій у зведених балансах українських банків знижується. Так у 1997р. даний вид ресурсу зменшився на 44.2млн. грн. і становив на 1.01.98 3665.2млн. грн. [47, с.3]. Протягом першого півріччя 1998 року також спостерігається зниження в абсолютному вимірі коштів на поточних рахунках юридичних осіб (на 1.07.98 – 3204.1 млн.грн.) і лише в другій половині даний вид ресурсу зріс і становив на 1.01.99 4200млн.грн. Частка державного та місцевих бюджетів на 1.01.98 становила

37.8%. Проте за період з 1.01.98 по 1.10.98, незважаючи на зростання бюджетних коштів на 138 млн. грн., їх частка у сумарних пасивах зменшилась з 5.1% до 4.7%. А на 1.01.99 залишки на рахунках бюджетів України становлять 808.7 тис.грн., зменшення за рік на 125.2 тис.грн. Слід зазначити, що 75.5% цієї заборгованості зосереджена у семи великих банках.

Аналіз коштів на поточних рахунках підприємств можна здійснити залежно від того, з яких сегментів банки залучають їх найбільше (додаток В1). Період, що аналізується (1995-1998рр.) характеризується зменшенням частки нефінансового сектора економіки у загальній структурі зобов'язань у вигляді коштів на поточних рахунках у середньому на 4% в рік.

Основні причини зменшення банківських зобов'язань до запитання підприємств та організацій, є на наш погляд такі.

Це передусім тривалість трансформаційної кризи економіки. Спад виробництва, низька його ефективність викликають погіршення фінансового стану підприємств, а отже, і зменшення коштів на банківських рахунках. Ряд показників свідчить про поглиблення економічної кризи, яка безпосередньо позначається на платоспроможності господарських суб'єктів. Так, згідно з даними Держкомстату України показник ВВП з січня до вересня 1997р. порівняно з відповідним періодом 1996р. знизився на 5%. Індекс змін загальноекономічного середовища різко зменшився і на 1.10.98 досягнув рекордного значення: -0.44 у промисловості і -0.64 у сільському господарстві. Індекс змін виробництва на 1.10.98 є близьким до нуля (-0.03) [31, с.3].

Поширеним способом здійснення платежів стали бартерні операції, відображенням чого є зокрема низький рівень монетизації, який становив на кінець 1996р. всього 8,5% [190]. Рівень ж бартеризації розрахунків у народному господарстві на 1.10.98 становив 14% [31, с.3]. Особливо великий він у сільському господарстві. Уданій галузі не більше ніж 20-25% коштів від реалізації сільськогосподарської продукції проходить по банківських рахунках [95, с.35].

Податкова політика України носить яскраво виражений фіскальний характер. Через податкову систему вилучаються навіть і ті кошти підприємств, які можна було б використати на підтримку процесу виробництва. Так сума прямих і

непрямих податків і зборів становить до 87 коп. на кожную зароблену гривню. Природно, що такий механізм стимулює здійснення бартерних операцій, перехід підприємств у тіньову економіку.

Тому, що в останній час загострюється проблема неплатежів, сприяє також нестача у підприємств оборотних коштів, неконкурентоспроможність їхньої продукції, її висока собівартість. А це призводить, з одного боку, до скорочення кількості коштів на поточних рахунках, а з другого боку, підштовхує клієнта до одержання позики, яку він не завжди може повернути. Тому причиною ресурсного дефіциту в комерційних банках стало також неповернення кредитів. У додатку В2 показано фактори, що обмежували збільшення виробництва, а отже, і банківських ресурсів у 1998р.

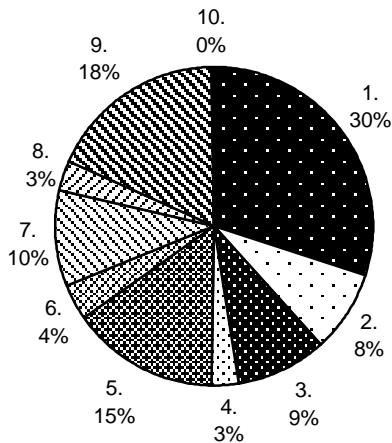
На нашу думку, заслуговує на увагу і така причина збільшення дефіциту банківських ресурсів як відпив від більшості комерційних банків бюджетних коштів. Так, внаслідок фінансової кризи у серпні-жовтні 1998р., коли процентні ставки по міжбанківських кредитах становили до 100% річних, вклади населення неможливо було залучити, то наявність бюджетних коштів і їх ціна 20% річних була доброю опорою для ресурсної бази банків.

Отже, становище із залученням коштів на поточні рахунки юридичних осіб в цілому не поліпшується.

Наступним видом банківських зобов'язань є строкові депозити підприємств та організацій. Зазначений вид ресурсу разом із вкладями населення є "дорогими грошима", оскільки їх зростання у загальній сумі мобілізованих коштів призводить до подорожчання пасивів. Тому їх залучення повинно бути зіставлено з можливістю банку надійно і з вигодою розміщувати в кредитно-інвестиційний портфель. Але, з другого боку, строкові депозити на тривалий строк є найбільш стабільною часткою банківських зобов'язань у ресурсній базі банків, а це в свою чергу дозволяє здійснювати активні операції на тривалі строки і під більш високі процентні ставки. Отже, збільшення депозитів підприємств і організацій є позитивним моментом, не зважаючи на зростання процентних витрат.

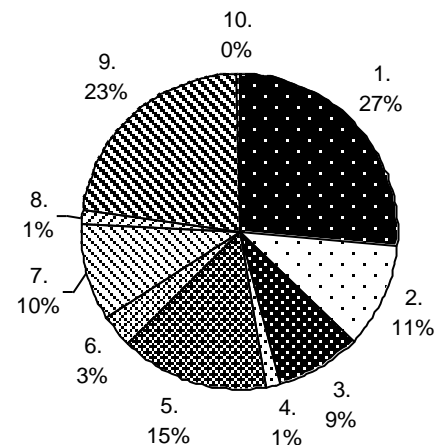
Аналіз строкових депозитів підприємств та організацій свідчить про те, що вони мають незначну тенденцію до зростання. Так, якщо за 1997р. вони зросли на

39,1%, то за 1998р. вони залишились фактично без змін (ріст 0.8%). У цілому у ресурсній базі українських банків даний вид ресурсу займає незначну питому вагу : на 1.01.98 - 8.6%, на 1.01.99 – 9.4% (рис. 2.6). Банками-лідерами по залучених строкових депозитах юридичних осіб у 1998р. були такі: Кредит-Дніпро (13207 млн.грн.), Промислово-Фінансовий банк (12588 млн.грн), Південнотокобанк (11859 млн.грн).

станом на 1.01.98

- 1- кошти до запитання юридичних осіб;
- 2- депозити до запитання фізичних осіб;
- 3- строкові депозити юридичних осіб;
- 4- кредити міжнародних організацій;
- 5- строкові депозити фізичних осіб

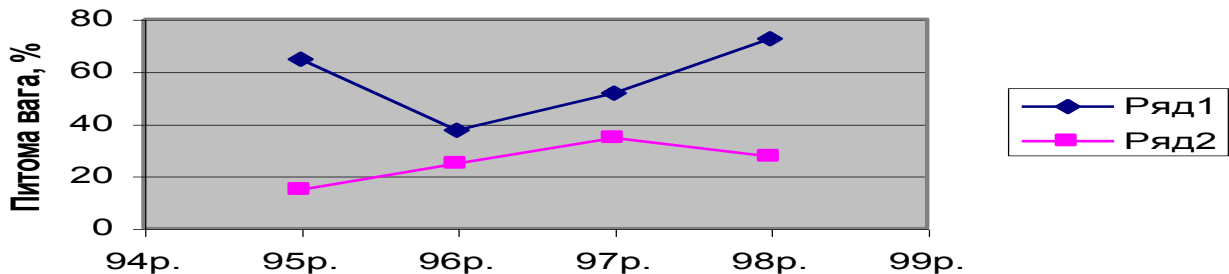
станом на 1.01.99

- 6- коррахунки банків;
- 7- кредитори;
- 8- цінні папери власного боргу;
- 9- міжбанківські кредити (куплені);
- 10- інші пасиви

Рис. 2.6. Зобов'язання комерційних банків України станом на 1.01.98 і 1.01.99, % (розраховано на основі даних комерційних банків, наданих АУБ).

Слід також відзначити, що до останнього часу строкові депозити підприємств і організацій є все-таки депозитами до запитання (рис. 2.7). Це пояснюється тим, що в довгостроковому залученню коштів юридичних осіб не були зацікавлені не лише підприємства (що абсолютно закономірно), а й самі банки, які протягом останніх років постійно очікували зменшення ставки рефінансування. Радикальне ж зростання депозитів до запитання і зменшення частки строкових депозитів свідчить про зниження стабільності ресурсної бази

комерційних банків. Це свідчить про погіршення фінансового стану банківського сектора: неспроможність платити за довгострокові ресурси і недовіру клієнтів до цих фінансових інститутів.

ряд 1-депозити юридичних осіб строком до 0.5року.

ряд 2- депозити юридичних осіб строком вище 0.5 року.

Рис. 2.7. Структура строкових депозитів юридичних осіб (розраховано за даними НБУ).

Окрім цього, причиною такого становища є також проблема неплатежів, яка відображається і на строкових депозитах, скорочуючи можливості вкладення. Така ситуація виникає переважно в умовах швидкого зростання цін. Але при зниженні темпів інфляції в країні саме робота із строковими депозитами стане основою банківського бізнесу.

Отже, зростання строкових депозитів юридичних осіб у ресурсній базі комерційних банків є досить важливим для їх діяльності. У макроекономічному аспекті така важливість зумовлюється насамперед нагромадженням необхідних ресурсів для кредитування заходів щодо структурної перебудови економіки, модернізації основних виробничих фондів, прискорення приватизаційних процесів, розширення виробництва товарів і послуг і в підсумку подолання економічної кризи в Україні.

Одним із основних джерел комерційних банків України на сьогодні є вклади громадян. Виявлено такі основні причини залучення банками грошових коштів населення у вклади:

- вклади населення є найдешевшими серед “дорогих” ресурсів (останіми є строкові депозити юридичних осіб, міжбанківські кредити, банківські векселі);

- враховуючи реальність сучасного ринку, слід відзначити, що комерційні банки можуть залучити достатньо ресурсів, про що свідчить подальший аналіз потенційного ринку депозитів населення;

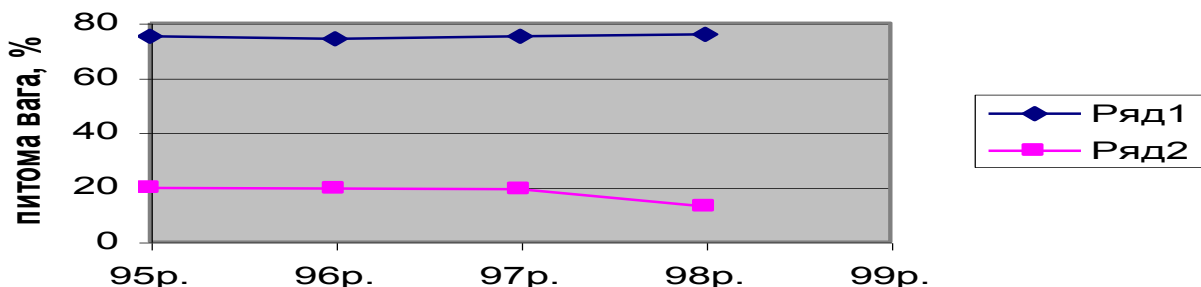
- грошові кошти населення - це відносно стабільний ресурс для банку, оскільки навіть на поточних рахунках спостерігається значно менша активність руху коштів, ніж на рахунках підприємств та організацій. Що ж стосується строкових вкладів населення, то їх розміщення в банку створює практично ідеальні умови для його діяльності з позиції підтримки ліквідності.

За 1991-1998рр. сталися значні зміни в розміщенні вкладів населення в комерційних банках України. Проведений аналіз діяльності банків про залучення грошових доходів населення на депозити показав, що новостворені банківські установи активно включилися в ощадний процес. З додатку В3 видно, що якщо на початку 1991р. частка вкладів населення в державному ощадному банку становила 99.8%, то в 1992р. - 96%, у 1993р.- 78%, то вже в 1994р.- тільки 61.1%, хоча наступного року вона знову зросла до 61.6%. Відповідним чином за цей період значно зросла частка вкладів населення до недержавних комерційних банків. Найбільша частка в них спостерігалась в 1994р.- 2/5 усіх банківських грошових заощаджень. Їх зниження в 1995р. свідчить про втрату довіри окремих верств населення до комерційних банків в зв'язку із хвилею банкрутств трастів і зловживаннями в банківській системі. Тому частка Ощадного банку почала плавно зростати. Ситуація ще змінилася і тому, що в період загострення платіжної кризи багато інших комерційних банків припинили приймати від населення грошові кошти, а в Ощадному банку були дещо вищі процентні ставки за депозитами і запроваджено нові види вкладів.

Найбільше зростання вкладів населення у комерційні банки України в цілому зафіксовано у 1993 році (12 разів), в Ощадний банк (60 разів). Значне зростання вкладів населення було у 1996р. Так, обсяг коштів громадян у національній валюті, залучених банками, досяг 950 млн.грн., що в структурі ресурсів становило 16.5%. Слід відзначити, що за 1996р жоден показник у

фінансовому секторі не збільшився. так, як зросли вклади населення (на 88%). 1997р. також характеризується зростанням коштів громадян на вклади. Порівняно з 1996р. вони зросли майже у 2 рази і становили на 1.01.98 - 1707.3 млн.грн., що в структурі пасивів комерційних банків становило 4.4%. За 9 місяців 1998 р. вклади населення збільшились ще на 86%. На 1.01.99 залишки на поточних і депозитних рахунках фізичних осіб становили 3209 млн.грн., а у вільноконвертованій валюті – 1330.2 млн.грн. або 41% від загальної суми вкладів населення [за даними НБУ]. Банки-лідери по залученню вкладів фізичних осіб і строкових депозитів юридичних осіб подано у додатку В4.

Необхідно відзначити, що становленню ринку депозитів приватних осіб у нашій країні притаманні свої особливості. Перш за все те, що незважаючи на позитивні зрушення на даному сегменті ринку залучених ресурсів, у населення України практично немає економічної зацікавленості до вкладання коштів у фінансово-кредитні установи. Особливо це стосується довготривалих проектів. Про це свідчить те, що більшість вкладів населення строком до одного року (рис. 2.8) і це при цьому, що у населення є вільні кошти, але не має стимулів їх інвестувати. Незважаючи на те, що у 1992р. за межами бідності перебувало 11% населення, а у 1996р.- 74% [66, с53]. У той же час є вагомі аргументи того, що на руках населення на 1999р. перебуває до 6.2 млрд.грн. готівки [155, с.4]. Для порівняння: загальна сума кредитів станом на 1.01.99 становить 16.6 млрд.грн. [36, с.60].

ряд 1- депозити фізичних осіб строком до одного року;
ряд 2- депозити фізичних осіб строком понад один рік;

Рис 2.8. Структура депозитів фізичних осіб

Отже, використавши кошти населення як кредитний ресурс, його можна було б спрямувати на інвестування перспективних галузей економіки держави. Також ці гроші можна використати, залучивши їх на фондовий ринок, підтримати рівень доходності кредитних операцій.

Проблема залучення коштів до господарського обороту пов'язана також із нерозвиненістю фінансового ринку та недосконалістю законодавчої бази для повноцінного функціонування ринку заощаджень. Тут слід зазначити, що фінансово-кредитні установи надають населенню неповний набір послуг. Так Ощадний банк виконує близько 70 видів операцій, Приватбанк - 28. Для порівняння, сучасний комерційний банк США виконує понад 100 видів операцій та послуг, Англії - майже 150, Японії - 300 [120, с.18].

Проблема залучення вкладів фізичних осіб у комерційні банки пов'язана з тим, що населення в Україні, на відміну від зарубіжних країн, не є основним клієнтом банківської системи. Тоді як у пасивах банків розвинених країн частка приватних вкладів сягає 80-90%, то питома вага коштів населення на рахунках Ощадного банку (а це свого роду унікальний банк у роботі з населенням) на 1.01.98 становила 43%, а на 1.01.99 – 26.2%. І цей показник продовжує знижуватися. Якщо у країнах з ринковою економікою використання безготівкових засобів при розрахунках між приватними особами є нормальним явищем, то в Україні практично відсутня практика розрахунків за велику покупку чеком. Що стосується пластикових карток, то володіння даним інструментом у нас є частіше питанням престижу, ніж зручності.

Зниження вкладів населення зумовлене також хвилею банкрутств комерційних банків, яка розпочалася внаслідок фінансової кризи у серпні - жовтні 1998р. Так, із джерел НБУ стало відомо, що за час кризи з 14.08.98 до 9.10.98 обсяг строкових депозитів населення знизився майже на 430 млн. грн. або на 20%. У пік кризи, який припав на перших два тижні вересня, з депозитних рахунків населення знімалося щотижня майже 100 млн. грн., тоді як в кінці вересня - на початку жовтня громадяни вилучали з банків лише по 16-18млн. грн. у тиждень (до 1% всіх вкладів). Цікаво, що за офіційною статистикою, за період кризи з 17.08.98 до 9.10.98 вклади

населення зменшились лише на 6% [17, с.8]. Це пояснюється тим що доларові вклади банки перераховують за новим валютним курсом.

Звідси можна також зробити такий висновок, що чим більше депозитів населення має банк у своїй ресурсній базі, тим вища залежність даного виду зобов'язань від інфляційних очікувань економічної поведінки вкладників. Так, ті банки, які мали високу питому вагу депозитів населення, зазнали найбільше труднощів, оскільки залежали від даного виду клієнтів. Банки, в яких частка вкладів населення була незначною, почували себе під час кризи більш стабільно, бо мало залежали від коливань фінансового стану домашніх господарств.

На нашу думку, щоб спонукати громадян до збільшення заощаджень і вкладання їх у банки можливо перш за все за умови поліпшення загальноекономічного стану в Україні і зниження інфляції. Вирішення даної проблеми пов'язане насамперед із забезпеченням нормального рівня життя українських громадян і формування середнього класу суспільства. Окрім цього, важливим етапом має стати повернення довіри населення до фінансово-кредитних установ, що була підірвана інфляційним знеціненням вкладів населення в установах Ощадного банку та Укрдержстраху.

Механізм відновлення довіри і захисту вкладників має включати обов'язкове страхування депозитів фізичних осіб у банківських установах, яке повинно стати значним вкладом при забезпеченні стабільності банківської системи.

Окрім цього, вищепроведений аналіз депозитів домашніх господарств свідчить про наступне:

-важливе значення для клієнтів має надійність банку. Так більшість населення вважає найбільш надійним Ощадний банк, так як вклади в ньому гарантуються державою. Хоча для різних вікових категорій цей критерій має неоднакове значення. Так молоді люди беруть на себе більший ризик, про що свідчить динаміка зростання вкладів приватних осіб у комерційних банках;

-досить важливим є рівень процентної ставки по вкладах населення. Причому тут залежність непряма: чим стабільніший і надійніший банк, тим менша процентна ставка по депозитах. Маловідомі банки пропонують своїм клієнтам високі процентні ставки з метою завоювання частки на ринку.

Поряд із залученими ресурсами грошового ринку і ринку капіталів важливе значення у ресурсній базі комерційних банків України мають запозичені ресурси. Необхідність використання запозичених коштів зумовлена тим, що на фінансовому ринку досить часто виникає ситуація, коли попит на кредити і інвестиції є вищим, ніж фінансові ресурси банків, які визначаються традиційними джерелами: власним капіталом і залученими ресурсами. Для того, щоб не втратити вигідних позичальників, банки змушені шукати на фінансовому ринку альтернативні джерела банківських ресурсів.

В українській практиці комерційні банки мобілізують запозичені ресурси двома основними методами: отримання позик у інших кредитних установах, у тому числі в НБУ, та продаж власних боргових зобов'язань.

У ресурсній базі українських банків питома вага запозичених ресурсів на 1.01.99 становила 22.6%. При чому мало місце зменшення залишків на депозитних рахунках інших банків на 130.6 млн.грн., зменшення кредитів інших банків на 130млн.грн., дещо зріс випуск цінних паперів власного боргу – на 122.1 млн.грн.

Найбільш поширеним методом запозичення коштів українськими банками є отримання ресурсів на міжбанківському ринку кредитів. Традиційними фінансовими інструментами даного ринку є короткострокові кредити - "короткі гроші" (строком до одного місяця), міжбанківські кредити строком на два-три місяці вже вважаються довгостроковими - "довгі гроші".

Грошовий ринок міжбанківських кредитів знаходиться під впливом інших сегментів - державних цінних паперів і валютного. Якщо відбувається підвищення привабливості на одному з них, то це викликає протилежний ефект на іншому. Модель взаємозв'язку сегментів грошового ринку подана на рис. 2.9.

Відхилення від стабільної кон'юнктури на ринку державних цінних паперів і валютному ринку приводять, як правило, до зміни (збільшення) ставок МБК незалежно від напрямку зміщення рівноваги. У свою чергу кон'юнктура ринку МБК впливає на рівень процентних ставок за вкладками юридичних і фізичних осіб.

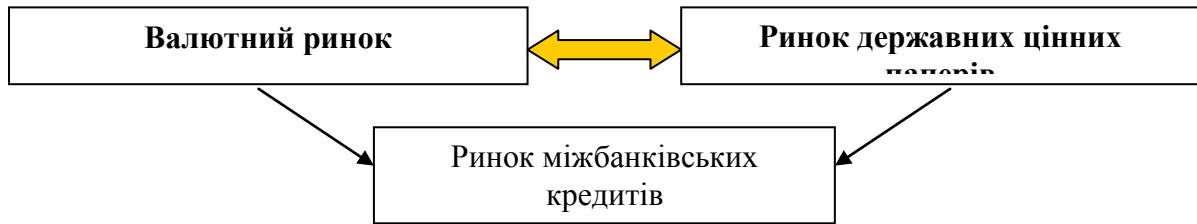

Рис. 2.9. Модель взаємозв'язку сегментів грошового ринку

Однак швидка акумуляція коштів юридичних осіб і тим більше, приватних вкладників до розмірів, достатніх для операцій на фінансовому ринку, фактично не реальна. Тому ринок банківських вкладів неспроможний миттєво реагувати на динаміку МБК та інших ринків, які на нього впливають. При визначенні рівня процентних ставок банки орієнтуються як на поточну кон'юктуру МБК, так і (інколи) на прогнозовані її зміни. Рівень ставок міжбанківських кредитів впливає на рівень верхньої межі ставок за депозитами. Зворотній вплив сегментів також існує і відповідно дефіцит депозитних ресурсів може призвести до підвищення рівня ставок за міжбанківськими кредитами (рис. 2.11).

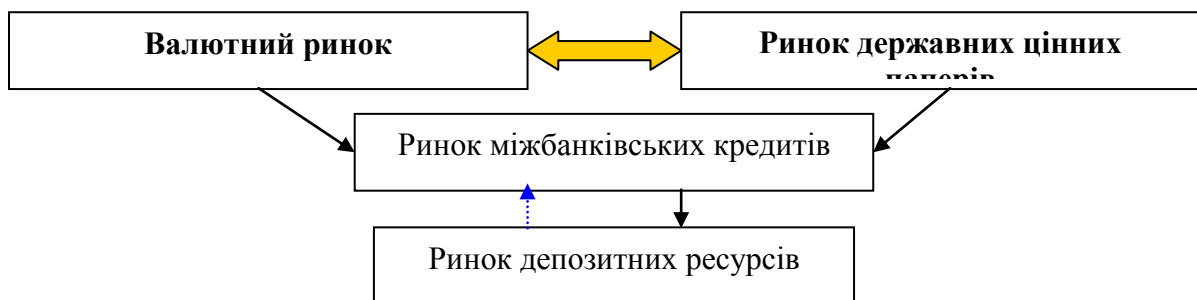

Рис. 2.11. Модель взаємозв'язку ринку боргових зобов'язань та інших сегментів грошового ринку

Взаємозв'язок вищерозглянутих сегментів знаходиться також під впливом інструментів грошово-кредитного регулювання центрального банку. Через ставку рефінансування здійснюється регулювання на всіх сегментах грошового ринку (рис. 2.12).

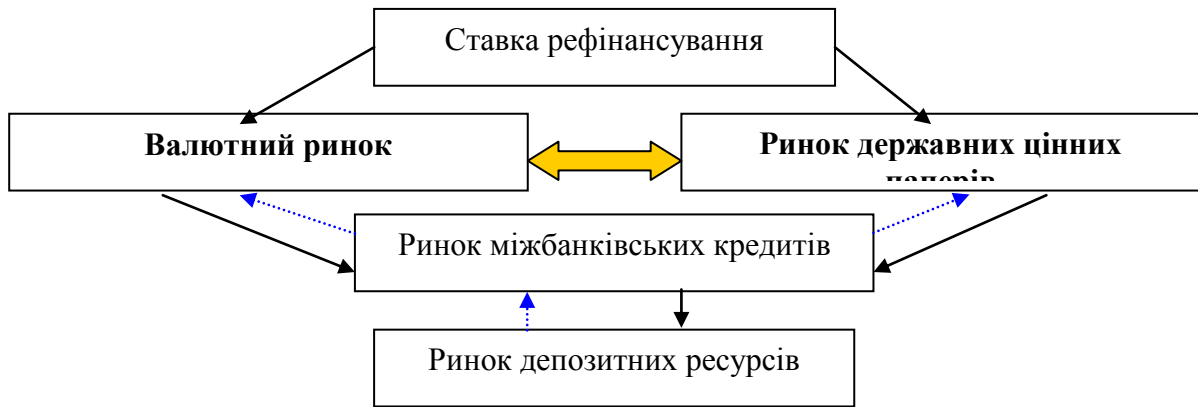

Рис. 2.12. Модель впливу ставки рефінансування на різні сегменти грошового ринку.

Процес купівлі-продажу вільних ресурсів кредитних установ відродився в Україні під час реформування банківської справи в результаті роздержавлення кредитної системи і появи можливості вільного переливу ресурсів між економічно самостійними банками. У світовій практиці подібні операції відомі під назвою "позики у банка-кореспондента". Вони є одним із методів мобілізації коштів для коректування стану резервів, а як наслідок, забезпечують нормалізацію поточної ліквідності банків.

В умовах нестабільної економічної ситуації в Україні традиційні цілі надання МБК хоч і зберігаються, проте деякими комерційними банками розцінюються як основна форма кредитування. Це пояснюється ще й тим, що здебільшого вигідніше розміщувати ресурси в інші банки порівняно з кредитуванням підприємств і організацій, бо фінансово-кредитні інститути, як правило, відзначаються вищою надійністю. Особливо активно така практика здійснення операцій існувала з 1992р. до другої половини 1994р. у рамках достатньо стабільного міжбанківського ринку.

Разом з тим кризові явища в банківській сфері України, починаючи з другої половини 1994р., багато в чому спричинені неповерненням окремими банками міжбанківських кредитів. Тому сьогодні комерційні банки повинні дуже зважено підходити до вирішення питання про видачу МБК, а в ряді випадків йти на зменшення дохідності активів, але зберігати фінансову стійкість.

Про розвиток міжбанківського кредитування в Україні свідчать дані, подані у додатку В5. Ситуація на вітчизняному міжбанківському ринку у 1992-1994рр.

була періодом стабільного розвитку. Рівень процентних ставок по МБК був у цей час досить високим, як правило, на 20-30% вище від ставки НБУ. Міжбанківські кредити мали тенденцію відносного зростання до середини 1994р. Так, якщо за 1993р. МБК вирости у 60 разів, то наступного року - вже тільки в 6 раз. При цьому найбільший приріст був зафіксований у 1993р. У наступні роки ситуація на міжбанківському ринку дещо змінилася. Так за 1995р. ресурси збільшилися лише на 0.1% або на 2 млн.грн. При цьому в 1995р. спостерігалось навіть скорочення на 1/5 перекуплених коштів комерційних банків. Таке зниження обсягів МБК пояснюється перш за все тим, що відбулося різке розширення міжбанківського ринку у відриві від інших джерел банківських ресурсів. А загальне зниження обсягів залучених коштів не могло не призвести до скорочення ресурсів міжбанківського ринку. Однак в умовах гострого дефіциту ресурсів деякі банки зробили ставку на МБК, як на єдине джерело коштів. Разом з тим, на міжбанківському ринку у кінці 1993р.- на початку 1994р. банки одержували надприбутки. Широке розповсюдження одержали досить ризиковані угоди, коли під активні операції з довгим строком виконання залучалися ресурси на міжбанківському ринку у вигляді коротких МБК із постійним перекредитуванням. Фінал настав у середині 1994р., коли банки не змогли вчасно повернути одержані на даному ринку ресурси, а як наслідок, погіршилось їх фінансове становище.

Вищеназвані причини, а також надкороткі строки міжбанківських кредитів призвели до виникнення паралічу міжбанківського ринку і в результаті це стало однією з причин настання кризової ситуації в банківській системі України. Таким чином МБК став виконувати винятково функцію підтримки ліквідності балансу банку.

Залишки на рахунках українських банків на 1.01.99 становили 2990.2млн.грн., що становить 14% від пасивів. Зростання за минулий рік становило 456.6 млн.грн. Слід відзначити, що 43% заборгованості перед банками – по нерезидентах у вільноконвертованій валюті (1275.6 млн.грн.). Ряд банків проводить політику залучення великих сум від інших кредитних установ. Так значну частку пасивів становить заборгованість перед іншими банками у “Інкомбанк-Україна” (37.4%), АБ

“Кредит-Дніпро” (43%), АКБ “Реалбанк” (69%), АКБ “Інтербанк” (48.1%), АКБ “Київ-приват” (36.2%) [за даними НБУ].

Незважаючи на те, що МБК у 1996-1998рр. мали тенденцію до підвищення, проте в умовах нестабільної економічної ситуації, яка спостерігається ще і сьогодні в Україні, повинно переважати використання МБК саме як оперативного засобу підтримки ліквідності.

Наступним джерелом запозичених ресурсів комерційних банків є кредити НБУ. Це, з одного боку, банківський ресурс, а з другого, активний засіб у реалізації грошово-кредитної політики НБУ.

Аналіз наданих НБУ ресурсів комерційним банкам України (додаток В5) свідчить, що у 1997р. було найбільше зростання централізованих кредитів НБУ. Банкам було надано кредитів на суму 718.5 млн.грн., що майже в два рази більше ніж у минулому році. Проте у 1998р. зменшення за рік централізованих кредитів НБУ становило 297.2 млн.грн. це пояснюється тим, що даний вид коштів – найдорожчий серед ресурсів.

Отже, привабливість міжбанківських кредитів очевидна як для банку-кредитора, так і банку-позичальника. Можливість розміщення вільних ресурсів на короткі строки дозволяє банку-кредитору оперативно надсилати для вкладення коштів, які тимчасово звільнилися з обороту і максимально використовувати наявні ресурси. Необхідно враховувати і те, що кредитування господарських організацій часто пов'язане з підвищеним кредитним ризиком, у той час як здійснення зваженої кредитної політики щодо банківської клієнтури знижує ризик неповернення позики. Окрім цього, діюче банківське законодавство і сучасна економічна ситуація також сприяє використанню банківського кредиту як привабливого джерела формування ресурсної бази. Тут мається на увазі, що на відміну від залучених депозитів, сума міжбанківського кредиту не враховується при розрахунку розмірів обов'язкових резервів, депонованих у НБУ. А враховуючи те, що в Україні норма резервування одна з найвищих у світовій практиці (17.1%), то та обставина, що міжбанківський кредит вільний від "оподаткування" цим могутнім інструментом грошово-кредитної політики, можна розцінювати як привабливе для банку позичальника джерело ресурсів.

Враховуючи переваги даного виду коштів, необхідно відзначити, що міжбанківський кредит є найдорожчим ресурсом для банків. Тому значна питома вага запозичених ресурсів на ринку МБК є одним з індикаторів “слабкого здоров’я” банку. Цими кредитами банки користуються, як правило, коли в них не вистачає власних оборотних коштів для проведення платежів клієнтам чи для виконання економічних нормативів НБУ. Але якщо в банку є значна невідповідність між обсягом куплених і проданих міжбанківських кредитів, то можна з впевненістю сказати, що його справи погіршуються.

Українська банківська система на відміну від країн із розвинутою ринковою економікою не стала істотним джерелом інвестиційних ресурсів для сфери матеріального виробництва і нефінансових послуг. Замість довгострокових кредитів, які використовуються для фінансування тривалих проектів, банки надають перевагу короткостроковому кредитуванню експортно-імпортних та інших торговельних операцій, що демонструється даними про структуру банківських кредитів (табл. 2.9). Про резерви для збільшення капітальних вкладень, які стають доступними на випадок зміни тимчасової структури кредитів, дає уяву зіставлення показників української банківської системи з аналогічними даними країн з розвинутою економікою. Так в кінці 1980-х років частка середньо-і довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих економіці, становила в банківській системі Німеччини – 75.9%, у Франції - 68.2%, у США - 61.2% [97, с.185-188].

Таблиця 2.9.

Структура кредитів, наданих економіці України (у відсотках)*

Показники	на 1.01.97	на 1.01.98	на 1.01.99
Довгострокові кредити	88.9	90.3	81.5
Короткострокові кредити	11.1	9.7	18.5
Всього:	100	100	100

*Джерело: Бюлетень НБУ.- 1999.- № 1.- с.63

Існує декілька причин того, чому українські банки уникають видавати довгострокові інвестиційні кредити. Це і підвищена ризикованість таких позик, і високий рівень процентних ставок, які роблять більш доходними короткострокові операції. Однак не меншою причиною, а може за значенням і більшою, є структура

пасивів комерційних банків, для яких характерним є те, що переважна частина коштів - це ресурси ринку грошей.

На наш погляд, в Україні важливу роль при вирішенні завдання продовження строків і збільшення обсягів банківських ресурсів повинен відіграти такий вид запозичених коштів, як емітовані банками боргові зобов'язання.

Вітчизняні банки випускають цінні папери власного боргу лише у вигляді ощадних сертифікатів і векселів, проте їх частка у ресурсній базі також незначна – 3.1% (209.105 млн.грн.), причому лише 0.9% - із ринку капіталів (10.849 млн.грн.) (табл. 2.6). Запозичення ж банками коштів за рахунок випуску облігацій взагалі не дістало розвитку. Причини цього:

- незабезпеченість даного виду цінних паперів;
- нездатність багатьох недавно створених банків збільшити статутний капітал до розміру, встановленого НБУ;
- фінансові труднощі, які виникли у більшості банків у 1998р.;
- недостатній рівень розвитку вторинного ринку цінних паперів як біржового, так і позабіржового;
- окрім цього, суб'єкти економіки не встигли адаптуватися до серйозного зниження процентних ставок на фінансовому ринку в другій половині 1996р. до рівня, який дозволяє розпочати здійснення деяких інвестиційних проектів, користуючись залученими і запозиченими коштами;
- оподаткування коштів, запозичених банками для випуску корпоративних боргових зобов'язань (облігацій) не дає змоги використовувати ці інструменти для поповнення оборотних коштів і фінансування інвестиційних проектів;
- важливим є і те, що емісія облігацій супроводжується виконанням ряду процедур, таких як підготовка та реєстрація проспекту емісії, підсумків випуску і т.д., на що необхідно деякий час, підготовка відповідного персоналу та ін.

Проте даний вид запозичених ресурсів є перспективним інструментом для формування банками ресурсної бази, у т.ч. довгострокової, в сучасних українських умовах. Окрім цього, боргові цінні папери мають ряд переваг порівняно із звичайними вкладками:

- цінні папери у випадку виникнення у покупців потреби в грошових коштах можуть бути швидко реалізовані на фінансовому ринку. При цьому немає необхідності повідомляти про це банк раніше, як у випадку дострокового вилучення депозиту і втрачати проценти, які на нього нараховувалися за умовами договору. Тим самим цінні папери дають змогу залучати в комерційний банк додаткові ресурси;

- випускаючи цінні папери, банк одержує впевненість, що запозичені таким способом кошти не будуть вимагатися раніше строку, і тим самим зможе краще планувати свої активні операції, в тому числі займатися довгостроковим кредитуванням.

Розглянувши переваги облігацій, відзначимо, що зростаюча необхідність утворення для цього в банківській системі довгострокових ресурсів вимагає прийняття на державному рівні рішень, які створили б істотні передумови для мобілізації комерційними банками довгострокових заощаджень масового інвестора через емісію облігацій.

Перш за все обмежуючим фактором зміцнення ресурсної бази за рахунок випуску даного виду боргових зобов'язань є те, що банк згідно з чинним законодавством має право випускати облігації лише в обсязі, який становить 25% статутного фонду [2].

Невиправданим є і порядок, при якому випуск облігацій комерційними банками можливий лише після повної сплати статутного фонду. Справа в тому, що в українській банківській системі, яка переживає процес збільшення, більшість банків перебуває в стані майже безперервного поповнення своїх статутних капіталів, на період якого вони, внаслідок вказаного обмеження, виключаються із процесу випуску облігацій.

Варто було б також виплачувати дохід за облігаціями не після розрахунку з Держбюджетом (як це є згідно з нашим законодавством), а навпаки. В цілому не можна погодитись навіть із самим підходом, який лежить в основі вказаного податку, оскільки оподатковувати довгострокові інвестиційні ресурси в наш час - велика розкіш.

Особливо важливою для української економіки є також переорієнтація потоків заощаджень населення, які здійснюються в формі придбання готівкової іноземної валюти, у банківську систему. Провідну роль при цьому могли б відіграти облігації ряду найбільших банків, номінованих у гривнях, процентна ставка по купонах яких була б прив'язана до росту курсу долара США і виглядала б, наприклад, як зростання курсу долара плюс 12 чи 15% річних. Звичайно, комерційні банки, емітувавши гривневі облігації, які прив'язані до процентне зростання курсу долара, постають перед проблемою ризиків, пов'язаних із зміною курсів. А це в свою чергу робить випуск даного виду запозичених ресурсів у великих обсягах мало привабливим. Щоб уникнути даних перешкод, необхідна система державних гарантій, яка зніме з комерційних банків частину валютних ризиків, що впливають із емісії облігацій. Оптимальним варіантом таких гарантій могло б стати укладення при реєстрації випуску облігацій НБУ з деякими попередньо відібраними комерційними банками форвардних чи опціонних контрактів на суму до 75% від обсягу емісії на придбання доларів за курсом, який прогнозує НБУ.

Доцільно також відзначити, що банківські облігації в розвинених зарубіжних країнах, - найбільш популярний вид цінних паперів. Так, у Німеччині, наприклад, банки випускають найбільшу кількість облігацій, значна частина яких забезпечується заставою чи державними гарантіями [11, с.154]. На основі випуску власних облігацій німецькі банки формують стійкі середньо- та довгострокові ресурси.

Наступним видом боргових зобов'язань, які комерційні банки можуть використовувати для запозичення додаткових коштів, є випуск ними векселів. Українські банки почали працювати із вексями три роки тому. І вже буквально через рік багато з них заявили про свої наміри емітувати власні векселі.

На нашу думку, переваги векся такі:

- доступність випуску векся в оборот, так як відсутня необхідність реєстрації емісії у фінансових органах;
- право емітента самостійно встановлювати строк погашення векся, проводити достроковий викуп своїх векселів;

- можливість випуску векселів як серіями з однаковим номіналом, так і на довільну суму;
- відсутність обмежень на передачу;
- висока ліквідність при довільному і фіксованому рівні доходу;
- можливість використання векселя як засобу платежу, застави і високодохідного ощадного засобу;

Однак, незважаючи на очевидну привабливість цього фінансового інструмента, доводиться все-таки констатувати, що більшість українських банків не практикують емісію векселів. Це пояснюється тим, що теоретично емітувати власні фінансові векселі може будь-який банк, володіючи повною банківською ліцензією чи отримавши дозвіл НБУ на випуск цінних паперів, а також володіючи ліцензією Мінфіну на емісію і оборот цінних паперів. Теоретично тому, що в переліку операцій, які підлягають ліцензуванню, НБУ, дозволяючи випуск цінних паперів, термін "вексель" відсутній. НБУ, регулюючи роботу комерційних банків з векселями за допомогою нормативних документів, не рекомендує комерційним банкам проводити активну політику емісії власних векселів до того часу, поки не буде прийнято Закон "Про вексельний оборот", а також до закінчення реорганізації банківської системи (збільшення статутних фондів комерційних банків і т.д.).

Отже, випуск цінних паперів України має такі особливості. Це перш за все невідповідність структури емісії цінних паперів у нашій країні структурі емісії в розвинених державах. Вітчизняні банки не випускають взагалі облігації, а лише акції, ощадні сертифікати і векселі, при цьому спостерігається тенденція до зменшення емісії акцій і все більше зростає роль ощадних сертифікатів. Багато українських банків мають намір розпочати випуск ощадних сертифікатів, оскільки процентні ставки за ними не поступаються процентам за депозитами, а в деяких випадках є навіть вищими. До того ж дохід, одержаний від вкладання грошей у сертифікати, не оподатковується.

Незважаючи на невисоку питому вагу цінних паперів власного боргу у ресурсній базі комерційних банків України, деякі зрушення у їх випуску на даний час вже є. Так аналіз структури ресурсної бази (табл. 2.6) показав, що банки активно

розпочали емісію власних цінних паперів. Станом на 1.01.99 загальна сума цінних паперів власного боргу становила 220.5 млн.грн., що на 121 млн.грн. більше, ніж на початок звітнього року. Найбільш активну позицію у цьому напрямі діяльності займає “Приватбанк” (126 млн.грн.), на нього припадає 57% від загальної суми цінних паперів власного боргу у системі комерційних банків України.

Висновок. У другому розділі дисертаційної роботи проведено дослідження діючої системи формування ресурсної бази комерційних банків за основними компонентами, які входять до її складу: власними коштами (капіталом) і зобов’язаннями і здійснено їх оцінку.

У процесі дослідження проблеми формування і поповнення банківського капіталу реалізовано такі цілі:

- визначено ступінь впливу капіталу на банківську діяльність;
- вивчено способи досягнення адекватного стану капіталу;
- досліджено механізм прийняття рішень про необхідність залучення додаткового капіталу для захисту від ризику і підтримки майбутнього зростання.

Основою ресурсної бази банку є залучені та запозичені кошти, процес формування яких визначається складністю і невирішеністю багатьох проблем. Тому нами проаналізовано стан і розвиток зобов’язань українських комерційних банків, а також визначено проблеми, які перешкоджають залучати ці ресурси.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

3.1. Особливості управління банківськими ресурсами

Світовий досвід показує, що найвищі економічні та фінансові показники мають ті корпорації, в яких найбільш високий рівень організації та управління. Сьогодні якість менеджменту - головний фактор, який визначає конкурентоспроможність фірми, галузі, країни.

Особливо важливою є роль управління у механізмі функціонування банків. Це пояснюється тим, що особливість банківського бізнесу полягає у високому ступені ризику. Капітал банку з цієї позиції можна розцінювати як грошові кошти, вкладені на власний ризик, а саме:

- ризик недостатньої дохідності капіталу;
- ризик банкрутства банку, в результаті якого власники можуть втратити частину вкладених коштів або і всі кошти.

І саме висока ризикованість спонукає банки інтенсивно використовувати різні способи захисту для збереження фінансових позицій при одночасному вирішенні існуючих проблем. Одним із таких способів є зважене управління процесом формування ресурсної бази банку [94, с.43].

Процес управління розпочинається виробленням стратегії і планування, які є основою стабільної роботи банку для мобілізації ресурсів в умовах швидкоплинної ситуації на фінансовому ринку. Це пошук балансу між силами банку і зовнішнім

середовищем. Можливості стратегічного планування значно пом'якшують ризики, сприяють успішному розвитку банківського бізнесу.

Стратегічне планування банку – це не детально розроблена програма діяльності, а узагальнена концепція його цілей і способів їх досягнення, причому вимагає постійного коректування під впливом зовнішнього середовища. Тобто планування базується на аналізі зовнішніх і внутрішніх факторів і на оцінці можливих перспектив їх зміни, а також умов роботи та співвідношення їх із цілями банку. Концепцію бізнес-плану з формування ресурсів можна відобразити так: (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Концепція бізнес-плану з формування банківських ресурсів

Завданням банку при формуванні ресурсів є забезпечення його діяльності стабільною універсальною ресурсною базою і вибір найкращих елементів банківських ресурсів.

Постановка цілей – це конкретне вираження завдання банку. Відомо, банк намагається реалізувати у своїй діяльності “магічний трикутник” цілей: збільшення прибутковості при зменшенні ризикованості і забезпеченні ліквідності. Конкретизацію зазначених цілей подано у схемі 4 даного дослідження.

Послідовне досягнення цілей передбачає ефективне планування і контроль діяльності банку. Банки в процесі стратегічного планування ресурсного потенціалу повинні здійснювати якісну оцінку елементів банківських ресурсів з метою формування їхньої оптимальної структури. Це можна здійснити за допомогою певних критеріїв прийняття рішень, розроблених у розділі 1 даного дослідження. При цьому слід використати шкалу чисел (від 0 до 10), яка дає змогу визначити

якість ресурсної бази. Причому бал 10 - найвища оцінка ресурсів згідно з певними критеріями прийняття рішень, і відповідно елементи, які оцінені за певним критерієм балом 10, мають найвищу якість. Ресурси, які мають оцінку 0, є найнижчої якості.

Отже, визначається якість кожного з банківських ресурсів через кількісне обґрунтування інструментів ресурсної бази (табл.3.1). Так, ступінь врахування у банківських нормативах визначається строками, причому капітал і довгострокові ресурси мають вищу якість і враховуються відповідно з вищою кількістю балів. Витрати на мінімальні резерви виникають фактично при залученні банківських ресурсів, причому особливо вклади до запитання характеризуються високими витратами на дотримання мінімальних резервів, а довгострокові ресурси - низькими витратами. Відповідно оцінка згідно з даним критерієм є для короткострокових ресурсів - низькою, а для довгострокових - високою.

Таблиця 3.1.

Критеріальна оцінка елементів ресурсної бази

Критерій / Інструмент	Символ	Ступінь врахування в нормативах (G)	Витрати на мінімальні резерви (M)	Результат ефективності (A)	Стабільність складу (B)	Змінність процентних ставок (Z)	Ступінь впливості (V)
I. Ощадні вклади	S1	8	9	4	7	3	3
II. Вклади до запитання	D1.2	7	3	10	4	0	1
III. Строкові вклади: -до одного року	T1.2	7	6	1	3	9	8
-понад один рік	T3	10	10	2	7	1	5
IV. Облігації -до чотирьох років	K1	8	10	2	9	3	10
-понад чотири роки	K2	10	10	1	10	2	10
V. Капітал	BK	10	10	1	10	1	10

* Складено на основі [171, с.188]

Найвищий прибуток приносять вклади до запитання, оскільки витрати на їх мобілізацію є незначні. Найвищу стабільність мають банківський капітал та облігації, а також ощадні вклади. Короткостроковим ресурсам притаманна найвища змінність процентних ставок. Впливу з боку банку найбільш підлягають такі види ресурсної бази як капітал, облігації. Тому їхня оцінка за даним критерієм є високою.

Підсумовуючи вищесказане, встановлено, що якість кожного інструмента ресурсного потенціалу визначається за допомогою шести критеріїв:

$$Q_F = f(Q_K), \quad (3.1)$$

$$Q_F = S_1, S_2, S_3, D_{1.2}, T_{1.2}, T_3, K_1, K_2, BK.$$

$$Q_K = G, M, B, A, Z, V,$$

де Q_F - якість банківських ресурсів

Q_K - критерії прийняття рішень

G - ступінь врахування у банківських нормативах;

M - витрати на мінімальні резерви;

B - стабільність;

A - ефективність прибутку;

Z - ступінь зміни процентних ставок;

V - ступінь впливовості банку.

Критерії прийняття рішень слід розмістити в порядку пріоритетності. Найважливішим критерієм, на наш погляд, є ступінь врахування у банківських нормативах, який виражає якість ресурсів відповідно їх врахуванню у нормативах ліквідності та дотриманні необхідного капіталу. На другому місці у ряді пріоритетності критеріїв, що визначають якість елементів ресурсної бази повинна бути стабільність банківських ресурсів, що визначається якістю ліквідності. Стабільна структура ресурсної бази впливає на стабілізацію потоків виплат і надходжень та сприяє ситуативній ліквідності. По відношенню до вищеназваних критеріїв наступним слід вважати витрати на мінімальні резерви та ефективність прибутку. І на останньому місці у ряді пріоритетності знаходяться такі критерії як ступінь зміни процентних ставок і ступінь впливу банку на формування ресурсної бази.

Отже, пріоритетне впорядкування критеріїв прийняття рішень для мобілізації банківських ресурсів виглядатиме так:

$$F_Q = G, B, A, M, Z, V, \quad (3.2)$$

де F_Q - критерій прийняття рішень.

Процес кваліфікаційного вибору інструментів мобілізації банківських ресурсів розроблений за допомогою матриці прийняття рішень, причому при даній градації пріоритетності критеріїв взято за основу такі коефіцієнти зважування:

ступінь врахування у банківських нормативах (G): $g_1 = 0.30$

ступінь стабільності (B): $g_2 = 0.50$

ефективність прибутку (A): $g_3 = 0.25$

витрати на мінімальні резерви (M); $g_4 = 0.05$

ступінь зміни процентних ставок (Z): $g_5 = 0.05$

ступінь впливовості банку (V): $g_6 = 0.05$

У матриці про прийняття рішень відображено добуток ступеню якості інструментів і відповідних факторів зважування (g), щоб на основі цього визначити оптимальні позиції банківських ресурсів при заданому пріоритетному порядку (табл.3.2). Проте слід враховувати те, що результати даної матриці мають суб'єктивний характер.

Таблиця 3.2.

Матриця обґрунтування рішень щодо мобілізації ресурсів за окремими критеріями

Критерій обґрунтування Інструменти	Ступінь врахування в банківських нормативах $G \cdot g_1$;	Стабільність $B \cdot g_2$;	Результат прибутковості $A \cdot g_3$;	Витрати на мінімальні резерви $M \cdot g_4$;	Змінність процентних ставок $Z \cdot g_5$;	Ступінь впливовості $V \cdot g_6$	Результат, Σ
I. Ощадні вклади	2.40	2.70	1.00	0.35	0.15	0.15	6.75
II. Вклади до запитання	2.10	0.90	2.50	0.20	0	0.05	5.75
III. Строкові вклади: -до одного року	2.10	1.80	0.25	0.15	0.45	0.40	5.15
-понад один рік	3.00	3.00	0.50	0.35	0.05	0.25	7.15
IV. Облігації -до чотирьох років	2.40	3.00	0.50	0.45	0.15	0.50	7.00
-понад чотири роки	3.00	3.00	0.25	0.50	0.10	0.50	7.35
V. Капітал	3.00	3.00	0.25	0.50	0.05	0.50	7.30

* Складено на основі [171, с.190]

Оптимальним інструментом при мобілізації ресурсів під аспектами пріоритетності є емісія облігацій, строкові вклади банку та власний капітал. Це пояснюється тим, що даним елементам ресурсів притаманні найвищі фактори врахування за таких критеріями, як ступінь врахування у банківських нормативах і ступінь стабільності. При цьому дані елементи мають найвищі суми при пріоритетному впорядкуванні, а отже, є інструментами ресурсного потенціалу з найвищою якістю. Проте дані елементи є оптимальними в умовах ринкової економіки. Пріоритетність ресурсів комерційних банків в українських умовах перехідного періоду досліджена у другому питанні даного розділу. Однак із створенням в Україні механізмів і інструментів, що функціонують у країнах з ринковою економікою, саме показана пріоритетність повинна стати притаманною вітчизняним банкам, оскільки довгострокові ресурси є основою для зростання ресурсного потенціалу комерційних банків.

Після здійснення критеріальної оцінки ресурсного потенціалу (стратегічне планування) банк приймає тактичні рішення і здійснює оперативну діяльність. Це передбачає вироблення і виконання певних дій при мобілізації банківських ресурсів з фінансового ринку, а саме під аспектами: врахування вимог банківського регулювання, мінімізації обов'язкових резервів, ліквідності, мінімізації витрат на залучення банківських ресурсів, прибутковості та орієнтації на потреби клієнта, мінімізації ризиків. Дані аспекти дій перебувають у взаємозв'язку. Це означає, що рішення в окремих сферах дій є рамковими умовами для інших. Доцільно більш детально розглянути вищезазначені дії банку при реалізації управлінського процесу.

Можливі дії під аспектами дотримання вимог регулюючих органів полягають у поліпшенні умови врахування мобілізації ресурсів у банківських нормативах. Проте це може здійснюватися через власні дії банку обмежено. Принципи організації врахування мобілізації ресурсів у банківських нормативах спрямовані на побудову структури ресурсної бази, орієнтованої на дотримання вимог регулюючих органів. Але разом з тим, ступінь врахування у банківських нормативах не можна розглядати як абсолютний максимум політики залучення ресурсів, оскільки необхідно враховувати і дії під іншими аспектами.

Якість інструментів мобілізації банківських ресурсів залежить від витрат на мінімальні резерви. Тому слід дослідити, як мінімізувати витрати на обов'язкові резерви для залучення банківських коштів. Як відомо, процентні ставки за даними резервами встановлює центральний банк, то комерційні банки можуть лише обмежено впливати на обсяг і структуру залучених ресурсів. Це означає, що комерційний банк може здійснити, з одного боку, перегрупування всередині послуг з мобілізації ресурсів, а з другого боку, замінити одні ресурси іншими. Це виявляється у здійсненні перегрупування вкладних послуг із високими процентними ставками за обов'язковими резервами у нижчі, або збільшення збуту послуг з мобілізації ресурсів, звільнених від обов'язкового резервування. Проте слід враховувати зацікавленість банку у такому перегрупуванні, оскільки воно не завжди здійснює позитивний вплив на формування ресурсної бази. А перегрупування вкладів до запитання у строкові депозити з метою зниження мінімальних резервів інколи відхиляється взагалі, тому що це призводить до обернено-пропорційного підвищення процентних витрат. Отже, така мінімізація обов'язкових резервів не поліпшить ні якості ресурсів згідно з врахуванням у банківських нормативах, ні стабільності обсягу залучених коштів; до того ж є наслідком подорожчання банківських ресурсів, оскільки відбувається підвищення процентних витрат, а отже, призводить до зменшення прибутку банку.

Банк, мобілізуючи ресурси під аспектами ліквідності повинен постійно аналізувати потребу в коштах. Завдання банку при цьому полягає в створенні узгодженого (конгруентного) покриття активу балансу пасивом як за строками, так і за сумами. Наступний приклад конкретизує вищесказане.

Банк залучає ресурси з грошового ринку та ринку довгострокових капіталів. Одночасно він надає кредит фірмі А строком на 5 років у сумі 10000 гривень. Для цього банк повинен створити джерело коштів, щоб здійснити вищезазначену угоду. Банк має змогу на даний момент одержати необхідні ресурси на грошовому ринку (купуючи їх на міжбанківському ринку строком на два дні). Таким чином, банк бере на себе ризик ліквідності, оскільки покриття активу балансу пасивом є неузгодженим. Тому банк протягом двох днів повинен купити ресурси на ринку

капіталів, тобто здійснити конгруентне покриття, щоб мінімізувати ризик ліквідності.

Отже, важливим принципом управління як ресурсною базою, так і активами є відповідність пасивів і активів за розмірами і строками.

Систематичне зіставлення активів і пасивів балансу за сумами і строками дозволяє уникнути появи процентного ризику банку, забезпечити необхідну диверсифікацію залучених і запозичених ресурсів, дає змогу уникнути банкрутства через незабезпеченість позик банківськими ресурсами. Як правило, оцінку відповідності вказаних груп активів і пасивів у банківській практиці прийнято здійснювати не за абсолютними сумами, а за допомогою системи відносних показників, що виражають співвідношення між різними статтями активу і пасиву банківського балансу. У рамках регулювання ліквідності балансу комерційного банку НБУ встановив обов'язкові нормативи ліквідності (показники миттєвої, загальної ліквідності та норматив співвідношення високоліквідних активів до робочих активів банку), які спонукають банки адекватно оцінювати залучені ресурси і враховувати потенційні потреби своїх клієнтів.

Виникає питання, як банк може конкретно забезпечити постійну ліквідність свого балансу? У короткострокових касових угодах встановлюється ліквідність наступного і найближчого майбутнього [39 с.150]. Тут зіставляються майбутні надходження і виплати, і вирівнюються впливаючі з цих потоків пікові точки. Банк повинен піклуватися постійно про достатні ліквідні резерви. Тобто, згідно із збалансованим методом управління ліквідністю, який застосовують у світовій банківській практиці, частина очікуваного попиту на ліквідні ресурси повина нагромаджуватися у вигляді першокласних ліквідних коштів(у формі цінних паперів, які швидко можна реалізувати, депозитів у інших банках). Інші ж потреби у ліквідних ресурсах повинні забезпечуватися попередніми угодами про відкриття кредитної лінії з банками-кореспондентами чи іншими постачальниками коштів. Потреби в ліквідних ресурсах, які виникають раптово, доцільно покривати короткостроковими позиками [129, с.331]. Що ж стосується розміру довгострокових потреб у ліквідних коштах, то, за існуючою стратегією збалансованого управління

ліквідністю (активами і пасивами), він повинен бути спрогнозований, а кошти для задоволення потреб можуть зберігатися у вигляді короткострокових і середньострокових позик, і при виникненні потреби в ліквідних ресурсах можуть бути швидко перетворені у готівку [129,с.331].

У рамках політики ліквідності необхідно, щоб розміри трансформації строків залишалися у певних межах. Проте зважена політика управління ліквідністю, враховуючи принципи рентабельності, передбачає лише такий обсяг ліквідності, який необхідний і по можливості настільки мало, як тільки можливо.

Оптимізація банківських ресурсів повинна здійснюватися також під аспектами політики мінімізації витрат. Одним із її аспектів є надходження на пасивні рахунки відносно дешевих залучених і запозичених коштів. Це сприяє зниженню валових витрат на проведення банківських операцій (а отже, підвищенню прибутковості). Для цього в банку повинна ефективно працювати маркетингова служба, яка досліджуватиме ринок, здійснюватиме пошук принципово нових операцій для клієнтів (трастові операції, відкриття депозитів із гнучким режимом користування). Даний напрям діяльності не лише сприятиме зниженню витрат, а й диверсифікуватиме банківські продукти, за рахунок чого зростатиме ресурсний потенціал комерційних банків. Окрім цього, банки повинні удосконалювати вже існуючі види послуг, здійснюючи їх модифікацію, тим самим не лише задовільняючи потреби своїх постійних клієнтів, але й залучаючи нових, які мають різний характер діяльності.

Завданням банку є також мобілізація ресурсів під аспектами прибутковості. Для цього банк постійно аналізує ринки грошових коштів з метою залучення ресурсів за найдешевшими цінами та їх якнайдорожчим розміщенням. Досить корисною є зарубіжна методика, згідно з якою комерційні банки постійно прогнозують стан процентних ставок на різних ринках. Якщо процентні ставки мають тенденцію до падіння, то для банку у даний момент вигідно здійснювати так звану процедуру "активування", а саме: банк надає кредити на початку цього періоду і на тривалий строк (бо це вигідно внаслідок вищих у даний момент процентних ставок). Мобілізацію ж ресурсів для цього виду активних операцій на

відповідний термін вигідно здійснити пізніше, коли процентні ставки стануть ще нижчими (тобто залучити ресурси якнайдешевше). Тому, якщо банк надав кредит на десять років сьогодні, то залучити ресурси на ринку капіталів найкраще лише через півроку. А в даний момент доцільно купити ресурси на ринку грошей (наприклад, на ринку МБК). І хоча на ринку міжбанківських кредитів ресурси завжди дорожчі, але банк переплачує в даний момент з надією, що пізніше (у нашому випадку через півроку) одержить дешеві ресурси на ринку капіталів і не лише покриє високі затрати (чи навіть збитки), а й одержить високі прибутки. Це можна відобразити за допомогою рис. 3.2.

Прогноз процентної ставки: ↓

надання кредиту строком на 10 років на ринку капіталів	
початкова фаза залучення ресурсів на ринку грошей строком 0.5 років	кінцева фаза залучення ресурсів на ринку капіталів строком на 9.5 років

Рис. 3.2. Поведінка банку на фінансовому ринку при падінні процентних ставок

І навпаки, коли процентні ставки зростають, то для банку вигідно залучати ресурси на тривалий строк. А довгостроковий кредит вигідно надати пізніше, наприклад через півроку (коли процентні ставки стануть ще нижчими). А на перших півроку банк продає свої ресурси на ринку грошей (наприклад під 3%). І хоча за цей період банк матиме збитки ($3\% - 5\% = -2\%$ - оскільки залучення ресурсів на ринку капіталів він здійснив під 5%, а продає під 3%). Але банк сподівається, що через півроку він надасть кредит під 10.5% на ринку капіталів. Отже, якщо дійсно процентні ставки зростуть і через півроку становитимуть 10.5%, то банк покриє понесені збитки та одержить прибутки, тобто: $10.5\% - 5\% = 5.5\%$ і $5.5\% - 2\% = 3.5\%$ (чистий прибуток банку). Варіанти залучення ресурсів при прогнозі зростання процентних ставок можна показати за допомогою рис. 3.3.

Прогноз процентної ставки: ↑

початкова фаза надання кредиту на ринку грошей строком на 0.5р	кінцева фаза надання кредиту на ринку капіталів строком на 9.5 років
залучення ресурсів на ринку капіталів строком на 10 років	

Рис. 3.3. Поведінка банку на фінансовому ринку при зростанні процентних ставок

Хоча результатом даної політики управління активами - пасивами можуть бути великі прибутки, але при неправильності прогнозування це може призвести до значних збитків, оскільки даному методу управління притаманні високі ризики. Тому здійснюючи неконгруентне покриття, слід орієнтуватися на невисоку ризикованість своїх операцій.

При мобілізації ресурсів банк повинен задовольняти потреби клієнтів. Останні зацікавлені вкладати гроші саме у той банк, який запропонує вищі процентні ставки. Тому банк, з одного боку, намагається мінімізувати витрати на залучення ресурсів, а з другого, - орієнтується на потреби клієнтів, щоб не лише зберегти існуючу структуру клієнтури, а й залучити нових клієнтів. Але разом з тим, банк повинен забезпечити собі мінімальну маржу для покриття всіх витрат і одержання хоча б мінімального прибутку. Доцільно відзначити, що банки за кордоном досить часто згодні і на невелику маржу (0.3-0.4%), яка є наслідком невисоких процентних ставок на пасивні продукти банку за умови великої кількості клієнтів. Тоді оборотність цих ресурсів значно швидша і за рахунок кількості угод банк є прибутковим, а отже, має високу рентабельність. Розрахунок необхідної мінімальної маржі при мобілізації банківських ресурсів доцільно показати за допомогою методики, яку застосовує Баварський Ландесбанк Жіроцентрале (додаток Д1).

Доцільно використовувати зарубіжний досвід не лише при визначенні орієнтовної маржі при купівлі і продажу банківських послуг, а й при розподілі одержаної маржі по підрозділах банку. При цьому є важливим, скільки відсотків заробить казначейство управління активами-пасивами банку. Методику розподілу орієнтовної маржі подано у додатку Д2.

Для мобілізації ресурсів притаманні ряд ризиків. Тому казначейство управління активами-пасивами повинно здійснювати оцінку ризику і управління ним, найважливішими серед яких є: процентний ризик, ризик ліквідності та інші. Проте банк не повинен уникати ризику взагалі (оскільки не буде банківських угод, і відповідно прибутку), а передбачати і зменшувати цей ризик до мінімального рівня.

При оцінці і управлінні процентним ризиком можна використати методику управління розривом (геп) і метод дюрації (ДРТ). Основне завдання управління процентним ризиком із застосуванням моделі “геп” полягає в оцінці максимального допустимого рівня ризику, при якому вплив зростання або падіння процентних ставок на прибуток банку буде мінімальним (при різних моделях поведінки банку) та виробленні системи заходів для зниження цього впливу. Управління процентним ризиком здійснюється залежно від того, яка з моделей поведінки на фінансовому ринку обирається банком, а саме:

агресивна відносно активів, тобто банк очікує зростання процентних ставок і по можливості якнайбільше ресурсів розміщує в активи з плаваючою процентною ставкою;

агресивна відносно пасивів, тобто банк очікує зниження процентних ставок і позбавляється від пасивів із постійною процентною ставкою шляхом заміни на пасиви з плаваючою процентною ставкою;

збалансоване хеджування ризиків за допомогою фінансових деривативів і дотримання одночасно співвідношення між активами і пасивами на постійному рівні.

У вигляді формули геп має такий вигляд:

$$\text{Геп} = \text{Ач} - \text{Пч}, \quad (3.3)$$

де **Ач** – обсяг чутливих до змін процентних ставок активи;

Ап - обсяг чутливих до змін процентних ставок пасиви.

У процесі реалізації моделі “геп” слід здійснювати такі етапи:
розподіл балансу на процентні і непроцентні частини;

розподіл процентних активів і пасивів за строком погашення;
 розрахунок гепу на різних проміжках часу (додаток ДЗ);
 управління процентним ризиком і застосування моделі геп чи дюрації.

При значенні геп > 0 можна скористатися такими рекомендаціями:
 не робити нічого, можливо ставки будуть зростати;
 збільшити обсяг пасивів з перемінними ставками;
 придбати цінні папери з фіксованими ставками або підвищити обсяг іпотечного кредитування.

При значенні геп < 0 можна скористатися такими рекомендаціями:
 не робити нічого, можливо ставки будуть падати;
 додатково залучити пасиви з перемінними ставками;
 не робити вкладень у цінні папери з фіксованим купонним доходом, зменшити портфель цінних паперів, що мають такі характеристики.

Наступна модель управління активами пасивами – модель дюрації, яка дає змогу визначити поточний дисбаланс між середньозваженими строками погашення активів і пасивів. Всі статті активів змінюються на один актив чи пасив з метою оцінки дисбалансу між позитивним потоком коштів (від погашення активів) та негативним потоком (від сплати по пасивах), зваженим на співвідношення між пасивами і активами (капітальний коефіцієнт).

Якщо відбувається зростання процентних ставок по пасивах, то їх вартість збільшується. Це призводить до падіння рентабельності активів і, як наслідок, до зменшення обсягу прибутку (негативний дисбаланс). При зростанні процентних ставок по активах здійснюється відповідно ріст прибутковості активів і обсягу прибутку (позитивний дисбаланс).

За допомогою моделі дюрації є реальна можливість оцінити величину впливу процентного ризику на прибуток і, як наслідок, на капітал банку. До того ж дана модель використовується для визначення привабливості (в плані рівня ризику) тих чи інших вкладень при існуючій структурі пасивів або вибору джерел фінансування при певній дохідності та строках погашення активів. Вважається, що банк знаходиться під впливом процентного ризику,

якщо дюрація по активах і дюрація по пасивах, помножена на капітальний коефіцієнт, рівні між собою:

$$ДРТа = ДРТп * \frac{З}{А} \quad (3.4)$$

Приклад методики дюрації показано у додатку Д4.

Методику “теп” доцільно використовувати на коротку перспективу, а за допомогою методики дюрації слід здійснювати відбір із декількох найкращих варіантів залучення і розміщення банківських ресурсів.

Контроль за ризиком ліквідності повинен здійснюватися за допомогою таких методів:

розрахунок та аналіз розривів за строками між відповідними групами активів і пасивів;

розрахунок “гранично стримуючих” показників:

нетто-ліквідної позиції;

максимального строку активних операцій;

співвідношення неякісної заборгованості по активних операціях до робочих активів;

співвідношення залучених коштів до обсягу ресурсної бази.

У процесі управління активами-пасивами банк повинен встановлювати ліміти на свої операції. Метою такого лімітування є оптимізація стратегії і тактики роботи банку та формування оптимальної структури операцій банку з врахуванням усіх ризиків та забезпечення отримання максимального прибутку. Обґрунтування конкретних значень лімітів базується на визначенні: необхідних обсягів динаміки розміщення ресурсів на інтервалі планування; мінімальних необхідних обсягів і динаміки залучення; допустимих значень середньозважених характеристик банківських ресурсів (вартості та терміну залучення); допустимих значень середньозважених характеристик активів і пасивів за термінами розміщення.

У зв'язку з тим, що управління процесом формування ресурсною базою охоплює управління механізмом утворення і використання власних коштів та

управління зобов'язаннями банку, доцільно більш детально зупинитися на деяких аспектах управління цими складовими.

Управління власним капіталом включає такі складові:

управління мобілізацією капіталу. Тобто комерційні банки повинні здійснювати оптимізацію мобілізації і структуризації власних коштів, яка орієнтована на мінімізацію витрат.

управління використанням капіталу. Тобто повинно здійснюватися орієнтоване на збереження і примноження цінностей управління потребою у власних коштах через розподіл останніх між окремими комерційними відділами банку відповідно до потреб і рентабельності.

Управління мобілізацією капіталу банку доцільно розглядати наступним чином.

Передусім менеджери банку мають визначити його потребу у власних коштах. Далі повинні вибрати шляхи оптимального покриття потреби банку в капіталі. Для цього показані всі можливі шляхи поповнення капіталу і те, як банк повинен вибрати з різних можливостей покриття потреби у власних коштах найефективнішу для забезпечення останніх. На прикладі окремого банку розроблено рекомендації ефективного управління забезпечення власними коштами кредитних установ. Тобто банк повинен здійснити планування, в результаті якого ставить мету оптимізувати структуру власних коштів. Для цього він повинен вибрати ті елементи капіталу, які є найдешевшими. З цією метою здійснюється аналіз ринкових можливостей.

При визначенні потреби банку у власних коштах слід враховувати правові рамкові умови, оскільки саме нормативи регулюючих органів визначають мінімальну потребу у капіталі. Проте капітал необхідний банку як для покриття оперативних, так і для запобігання стратегічних ризиків. Тому потрібно встановлювати нижні й верхні межі для забезпечення капіталом фінансово-кредитної установи, керуючись і правовими вимогами, і внутрішніми потребами банку.

Правові вимоги регулюючих органів для забезпечення власними коштами кредитних установ, як було відзначено вище, включають такі аспекти:

елементи власних коштів і встановлення їх оптимальної структури для покриття різних ризиків;

визначення показників адекватності власного капіталу.

Забезпечення власними коштами кредитних інститутів згідно з вимогами міжнародних регулюючих органів можна подати на рис. 3.4. Недоліком української практики управління банківським капіталом є те, що не здійснюється розрахунок ринкових ризиків і їх обмеження капіталом. Тому доцільно використати зарубіжний досвід при визначенні потреби у власних коштах за міжнародними правовими вимогами.

Для визначення оптимальної потреби у складових елементах банківського капіталу, яка враховує як вимоги банківського нагляду, так і керується внутрібанківськими цілями для забезпечення власними коштами і обмеження ризиків, доцільно використати міжнародну методику (додаток Д5). Використання даної методики можна побачити на прикладі розрахунку елементів власних коштів Баварського Ландесбанку Жіроцентрале станом на 1.10.98 (додаток Д6).

Рис. 3.4. Власні кошти банку за вимогами міжнародних регулюючих органів.

Що стосується вимог адекватності банківського капіталу, то в світовій практиці, окрім розглянутої у другій главі достатності капіталу для покриття як кредитного, так і ринкового ризиків, використовують також інші показники, серед яких коефіцієнт захищеності капіталу і коефіцієнт фондової капіталізації прибутку.

Коефіцієнт захищеності капіталу (КЗК) дорівнює відношенню захищеного капіталу до всього капіталу, тобто

$$КЗК = \frac{ЗК}{К} \quad (3.5)$$

де ЗК - захищений капітал: основні засоби банку (за винятком нематеріальних активів) - знос обладнання + активні залишки групи рахунків капітальних вкладень + дорогоцінні метали.

Даний показник показує, наскільки банк враховує інфляційні процеси і яку частку своїх активів розміщує у нерухомість цінностей та обладнання. Зазначений коефіцієнт може використовуватися як непрямий показник основоположності банку, тому що банки, які розраховані на короткострокове функціонування не вкладають кошти у свій розвиток. Коефіцієнт фондової капіталізації (КФКП) показує співвідношення капіталу до коштів, які внесли засновники, тобто

$$КФКП = \frac{К}{СФ}, \quad (3.6)$$

де СФ - статутний фонд + дооцінка валютних вкладень засновників.

Даний показник поряд з ефективністю роботи банку характеризує і його незалежність від окремих засновників.

На наш погляд, введення вищезазначених показників як обов'язкових значно збагатило б захисний механізм капіталу українських банків в умовах перехідного періоду.

У світовій практиці використовується чимало способів збільшення власного капіталу. Найпоширеніші з них базуються на змінах у структурі балансу. Вони, у свою чергу, досягаються можливо такими шляхами:

шляхом обмеження можливостей зростання ризикованих активів при збереженні їхньої структури;

у результаті обмеження можливостей зростання ризикованих активів шляхом зміни їх структури завдяки впровадження операцій з невисоким ступенем зважування активів на ризик;

внаслідок обмеження зростання ризикованих активів шляхом продажу балансових активів.

Обмеження зростання ризикованих активів шляхом зміни їх структури можливо досягти за допомогою таких перетворень у балансі:

- завдяки зміни структури кредитного портфеля на користь кредитів з незначними коефіцієнтами зважування на ризик (наприклад, зниження частки кредитів приватним підприємствам за рахунок збільшення кредитів центральному уряду);

- у результаті перенесення співвідношення між видачею кредиту і вкладень у цінні папери на користь вкладення у цінні папери (оскільки портфель цінних паперів має нижчий середній коефіцієнт ризику, ніж кредитний портфель;

- шляхом зміни в структурі портфеля цінних паперів на користь цінних паперів з нижчим коефіцієнтом ризику (наприклад, зниження у структурі активу балансу вкладень у банківські облігації чи заставні листи на користь цінних паперів уряду з твердим процентом чи інших елементів з коефіцієнтом зважування на ризик, який дорівнює нулю).

Обґрунтовуючи різні шляхи реструктуризації, менеджери повинні порівняти можливі втрати доходів-нетто внаслідок проведеного перегрупування структури балансу. Про втрати доходів-нетто можна говорити в тому випадку, коли беруться до уваги доходи від вкладень в активи з незначним ступенем ризику, але однаковими обсягами. Необхідно обрати варіант із найменшими втратами доходів.

Для здійснення такого роду трансакцій, як обмеження зростання ризикованих активів через продаж балансових активів, необхідно знайти можливості використання звільнених у результаті даного продажу коштів. Тому доцільно розрізняти такі шляхи використання коштів:

- вільні кошти можна впровадити для погашення зобов'язань, а отже, для підвищення квоти власного капіталу і зниження обсягу операцій;

- вільні кошти можна наново інвестувати в об'єкти вкладення, які в середньому належать до нижчих порівняно з проданими балансовими активами коефіцієнтів ризикованості, а це зменшує вимоги до необхідного розміру капіталу. Разом з тим при здійсненні зазначеного заходу кредитний інститут все-таки постає перед проблемою, що таке зменшення обсягу ризикованих активів може призвести до зменшення рентабельності. У цьому випадку не досягається також поліпшення квоти основного капіталу. За кордоном є дві важливі форми продажу балансових активів. До однієї належить продаж через вторинний ринок для кредитних вимог іншим банкам. До іншої - видача довгострокових позик (так званих Asset Backed Securities, тобто опціонів).

Потреби у банківському капіталі можна задовольнити також методом “непрямого ефекту фінансування”, який передбачає:

- злиття банків із метою збільшення капіталу;
- зниження як позицій відрахування від основного капіталу, так і відвернень від сукупного капіталу (основний + додатковий капітал);
- створення і використання резервів переоцінки.

Найбільш ефективним методом підвищення банківського капіталу, який рекомендується в сучасних умовах України, є злиття банків (економічне і правове об'єднання двох чи більше кредитних інститутів). Розрізняють три можливості щодо поліпшення забезпечення власними коштами внаслідок злиття банків:

- спочатку досліджується, як досягти через збільшення розмірів банку ліпшої структури витрат і ризиків, яка повинна привести у довгостроковій перспективі до вищої прибутковості, а отже і до можливості збільшення капіталу через внутрішні джерела;

- до другої можливості належить та, що кредитний інститут внаслідок злиття досягне необхідної величини банківського капіталу через зовнішні джерела на ринку капіталів (як акцій, так і боргових зобов'язань);

- до третьої можливості належить та, що кредитний інститут саме способом злиття банків може позбутися проблеми збільшення власного капіталу, тому що інший кредитний інститут має в розпорядженні вільний капітал.

Банківський капітал можна збільшити також за допомогою внутрішніх джерел. До них належать:

відкрита тезаврація прибутку тобто (розподіл отриманого протягом року прибутку на виплату дивідендів і на збільшення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку);

відкрите дотування резервів за рахунок чистого прибутку (тобто створення фондів на покриття загальних банківських ризиків);

прихована тезаврація - утворення прихованих резервів (тобто загальних резервів на випадок невиплат за позиками).

Слід відзначити, що за допомогою внутрішніх джерел капітал можна збільшити у тому разі, якщо банк одержує прибуток і не виплачує його у вигляді дивідендів.

На наш погляд, варто детальніше зупинитися на питанні збільшення капіталу шляхом відкритої тезаврації прибутку. Практикуючи цей метод, необхідно застосовувати кілька надійних інструментів управління власними коштами. Серед них:

- утримання частини прибутку для поповнення капіталу (крім випадків, коли швидке збільшення депозитів спонукає продавати додаткові акції за будь-якою ціною);

- дивідендна політика, яка дає змогу підвищити ринкову ціну акцій банку і продати додаткові акції за вищими цінами.

Перевагою першого інструменту є те, що банк, збільшуючи за його допомогою капітал, не залежить від отриманих на ринку коштів, а отже, акціонерам не загрожує втрата контролю над банком. Окрім цього, зазначене джерело є більш дешевше. Однак цей інструмент має той недолік, що одержаний таким шляхом прибуток оподатковується, отож банк потрапляє під додатковий вплив макроекономічних факторів.

Визначаючи потреби в мобілізації власних коштів на фінансовому ринку, банк водночас повинен щороку планувати також потреби у власному прибутку. Для цього необхідно:

визначити потреби у власних коштах для збільшення обсягів комерційних угод (або банківських активів) та для покриття ризиків;

розрахувати обсяг прибутку, необхідного для виплати дивідендів і проведення процентних виплат за додатковими елементами банківського капіталу (субординованим боргом і гібридними інструментами типу залученого боргу);

врахувати такі фактори впливу як податки і процентні ставки за мінімальними резервами.

Це можна зробити за методикою, поданою у додатку Д7. Розрахунок потреби у власному прибутку на основі вищенаведеної методики проілюстровано на прикладі одного з німецьких банків (додаток Д8).

Важливим фактором, який впливає на прийняття управлінських рішень про розподіл прибутку на капіталізовану частину і частку дивідендів, є те, наскільки швидке зростання своїх активів може дозволити собі банк, щоб не допустити надто різкого зниження відношення величини капіталу до суми активів. Іншими словами, перед банком постає проблема, як швидко повинен зрости прибуток, щоб збереглося незмінним відношення власних коштів до активів, якщо банк продовжує виплачувати дивіденди своїм акціонерам за постійною ставкою. Для вирішення цієї проблеми у закордонній практиці використовується таке рівняння:

$$\text{Темпи зростання нерозподіленого прибутку} = \text{прибуток на власний капітал} \times$$

$$\text{частка утриманого прибутку.} \quad (3.7)$$

Можливість капіталізації прибутку значною мірою залежить від такого інструменту як дивідендна політика. Дивіденд - це дохід на акцію, джерелом якого є прибуток. Отож чим більша частина прибутку виплачуватиметься у формі дивідендів, тим меншу його частку буде капіталізовано. З іншого боку, занадто

низька частка дивідендів може призвести до зменшення курсової ринкової вартості акцій банку. Це припущення підтверджується даними досліджень американського економіста Г.Кіна, який виявив таку закономірність: після публічного повідомлення про зниження дивідендів вартість банківських акцій, як правило, протягом тижня падає [129,с.465].

Проблема оптимального рівня дивідендної ставки є особливо актуальною в умовах економічної нестабільності. Високий рівень дивідендів може свідчити про успішну фінансову діяльність банку, так і про вірогідність його банкрутства, оскільки саме під час інтенсивного відпливу коштів із банку встановлюються (з рекламною метою) високі дивіденди Тому необхідно, щоб банки економічно обгрунтовували рівень дивідендної ставки.

Одним із засобів встановлення зваженої процентної ставки деякі комерційні банки використовують метод імітаційного моделювання. При цьому використовується наступна ідеалізована модель. Припустимо, що банк із власним капіталом K має норму чистого прибутку на капітал R_k , щорічну ставку дивідендних виплат - R_d ; решту чистого прибутку використовує для збільшення власних коштів. У такому разі через n -років обсяг його власного K_n дорівнюватиме:

$$K_n = K \times (1 + R_k - R_k \times R_d)^n \quad (3.8)$$

Обсяг дивідендів, виплачених через n - років обчислюється за такою формулою:

$$D = K \times (1 + R_k - R_k \times R_d)^{(n-1)} \times R_k \times R_d. \quad (3.9)$$

Результати розрахунків по одному з комерційних банків подані у таблиці 3.3 і 3.4.

Таблиця 3.3

Розрахунок дивідендних виплат акціонерам банку за 4 роки*

Норма прибутку	Ставка дивідендів							
	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%
60%	5.14	9.49	13.14	16.14	18.56	20.46	21.90	22.94
80%	8.61	15.58	21.10	25.32	28.42	30.54	31.83	32.43
100%	13.37	23.74	31.51	37.02	40.63	42.62	43.31	42.94
120%	19.69	34.39	44.84	51.68	55.54	56.97	56.49	54.57
140%	27.88	48.00	61.58	69.75	73.52	73.84	71.54	67.37
160%	38.27	65.06	82.28	91.72	94.98	93.51	88.62	81.44
180%	51.24	86.11	107.52	118.12	120.32	116.28	107.90	96.84
200%	67.18	111.74	137.90	149.50	150.00	142.46	129.58	113.66
220%	86.51	142.57	174.10	186.47	184.48	172.38	153.84	131.99
240%	109.68	179.25	216.80	229.64	224.26	206.37	180.88	151.91
260%	137.16	222.48	266.75	279.66	269.84	244.78	210.90	173.52
280%	169.47	273.00	324.71	337.25	321.78	287.99	244.12	196.90
300%	207.13	331.58	391.51	403.10	380.63	336.38	280.75	222.14

*Таблиця складена за матеріалами банку

У табл. 3.3 показана сума дивідендів, які отримують акціонери банку через чотири роки залежно від норми чистого прибутку на статутний капітал і ставки дивідендних виплат, а в табл. 3.4 подані результати розрахунків на строк сім років. Результати приведені для двох різних строків з метою більш наглядного аналізу процесу реінвестування капіталу. З даних таблиці видно, що при терміні чотири роки для норми чистого прибутку на статутний капітал до 200% максимальна сума дивідендів припадає на ставку 50%, при нормі прибутку понад 200% максимальні дивіденди припадають на ставку 40%. Зовсім іншою є ситуація при розгляді процесу реінвестування капіталу на тимчасовому відрізку сім років. Максимальна сума дивідендів при процентній ставці 50% припадає лише на мінімальне значення прибутковості 60%. При нормі ж прибутку від 80% до 100% найвигідніша ставка дивідендів - 40%. При нормі прибутку від 120% до 180% найвища процентна ставка - 30%. І, на кінець, при найвищій рентабельності капіталу - 200% і вище, найвища сума дивідендів - 20% від чистого прибутку.

Таблиця 3.4

Розрахунок дивідендних виплат акціонерам банку за 7 років*

Норма прибутку	Ставка дивідендів							
	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%
60%	21.71	36.38	45.61	50.70	52.75	52.62	50.99	48.43
80%	48.37	77.27	92.02	97.02	95.41	89.74	81.85	73.05
100%	98.21	150.56	171.57	172.29	160.86	143.12	123.08	103.33
120%	186.04	275.30	301.73	290.23	258.44	218.30	177.46	140.31
140%	333.48	478.66	507.02	469.36	400.34	322.26	248.31	185.18
160%	571.01	798.23	820.56	734.13	602.22	463.63	339.58	239.30
180%	940.49	1284.77	1286.29	1116.26	883.87	653.02	455.98	304.22
200%	1498.10	2005.45	1961.34	1656.24	1270.00	903.33	603.02	381.65
220%	2317.73	3047.53	2918.92	2405.04	1791.09	1230.08	787.13	473.57
240%	3494.85	4522.51	4251.37	3426.05	2484.36	1651.80	1015.81	582.15
260%	5150.97	6570.98	6073.80	4797.17	3394.83	2190.48	1297.71	709.83
280%	7438.60	9367.83	8528.00	6613.25	4576.47	2871.97	1642.77	859.36
300%	10546.8	13128.34	11786.83	8988.62	6093.52	3726.54	2062.37	1033.74

*Таблиця складена за матеріалами банку

Таким чином, якщо банк працює високорентабельно, то в його інтересах і в задоволенні акціонерів - обмежуватися низькими ставками дивідендних виплат.

Для більшості кредитних інститутів дуже важливим є питання, якими будуть темпи зростання банківських операцій на основі додаткового збільшення капіталу (наприклад, за рахунок невикрашеного у вигляді дивідендів банківського прибутку).

Відповідь на нього можна одержати за допомогою рівності [60, с.49]:

$$BS * (1 + \Delta BS) * \frac{EK}{BS} - EK = BS * (1 + \Delta BS) * rBS * (1 - a), \quad (3.11)$$

де ΔBS - балансова сума;

rBS - процентна маржа-нетто;

$\frac{EK}{BS}$ - квота власного капіталу;

$(1 - a)$ - квота тезаврації.

Із цієї рівності, у лівій частині якої представлена більш ніж необхідну квоту власного капіталу $\frac{EK}{BS}$, а на правій – невикрашений прибуток, впливають такі перетворення:

$$(1 + \Delta BS) * \frac{EK}{BS} - \frac{EK}{BS} = (1 + \Delta BS) * rBS * (1 - a)$$

$$\begin{aligned} \frac{EK}{BS} * (1 + \Delta BS - 1) &= rBS * (1 - a) + BS * [rBS * (1 - a)] \\ \Delta BS * \left[\frac{EK}{BS} - rBS(1 - a) \right] &= rBS(1 - a) \\ \Delta BS &= \frac{rBS(1 - a)}{\left[\frac{EK}{BS} - rBS(1 - a) \right]} \end{aligned} \quad (3.12)$$

Беручи до уваги дану формулу, наприклад, при процентній маржі від даної балансової суми у розмірі 10% і при квоті тезаврації 50%, а також необхідній квоті власного капіталу 8%, можлива частка зростання кількості банківських операцій (балансової суми) становитиме 6,5%.

Легко помітити, що вищепроведені перетворення у формулі показують: наскільки високими повинні бути рендита (проценти) на сукупний капітал, щоб за певної квоти тезаврації чи квоти виплати дивідендів та за наявності необхідної частки капіталу заплановане зростання банківських операцій (балансової суми); наскільки високою повинна бути квота виплати дивідендів (а відповідно й квота тезаврації банківських прибутків), якщо банк хоче при певних виплатах процентів (рендитів) на сукупний капітал досягти запланованого зростання.

Внутрішні джерела збільшення банківського капіталу, безумовно, потрібні, проте лише за їх рахунок накопичити значні власні кошти складно. Банкам не обійтися без зовнішніх джерел покриття потреб у власному капіталі.

Один зі шляхів збільшення основного капіталу – зростання капіталу акціонерного. Проте випуск звичайних акцій з огляду на їх високу вартість не завжди веде до бажаної мети. Крім того, дивіденди не впливають на зниження податків, які у більшості західних країн сплачуються із доходів після виплати дивідендів. Тому для збільшення власного капіталу зарубіжні банки часто використовують його замітники – так званий додатковий капітал. Це перед усім субординовані боргові зобов'язання (претензій яких задовольняються після виконання всіх претензій вкладників, але перед задоволенням претензій акціонерів) і гібридні інструменти типу залученого боргу.

Застосовуючи розглянуту методику обчислення потреби у власних коштах, можна скласти комерційну планову калькуляцію оптимальної структури власних коштів. Її призначення – сприяти зменшенню витрат власних коштів (МК + МЕ), тобто мінімізувати виплати за зовнішніми джерелами власного капіталу, пов'язані з необхідністю виплачувати дивіденди на ринку капіталів (причому вони мають бути принаймі такими ж, як у подібних за параметрами економічних суб'єктів). При цьому слід для себе з'ясувати:

який за обсягом акціонерний та зовнішній додатковий капітали (субординований борг і гібридні інструменти типу залученого боргу) банк може мобілізувати на ринку капіталів?

до якої межі можна мінімізувати дивіденди за акціями, щоб це не зашкодило їх котируванню на біржі, а отже, й подальшому капіталоутворенню?

як мінімізувати процентні ставки за зовнішнім додатковим капіталом, щоб мати у майбутньому можливість реалізувати ті ж емісії?

яким чином у наступному році повинен розподілятися прибуток на підвищення резервів капіталу?

на який строк є в розпорядженні різні складові елементи банківського капіталу?

яким способом можна контролювати політику зростання і структуризації ризиків відносно власних коштів і потреби в прибутку?

як можна реалізувати визначену потребу в прибутку за допомогою обчислень?

Для вирішення поставлених проблем слід використовувати методи математичного програмування чи симулятивні методи. Для цього використовують різні програмні забезпечення.

На наш погляд, українські банки повинні використовувати зарубіжний досвід управління капіталом. Тобто перш за все повинно здійснюватися як стратегічне планування потреби в власних коштах (на п'ять років), так і тактичне планування (на один рік по місяцях).

При плануванні капіталу банк повинен визначити наскільки процентів повинна зрости протягом року його балансова сума. Прибуток і ризиковані активи зростають відповідно на таку ж саму величину. Тоді здійснюється оцінка того, який

капітал необхідний для фінансування активів, тобто визначається квота основного і сукупного капіталу, які згідно з банківськими нормативами становлять відповідно 4% і 8%, проте банк згідно з міжнародною практикою повинен досягти для успішної діяльності зазначені квоти хоча б на 1% вище. Після того, коли відомі квота основного капіталу, ризиковані активи, можна визначити основний капітал, а отже, і суму необхідного акціонерного капіталу, яка дорівнюватиме:

основний капітал - всі складові елементи основного капіталу (крім акціонерного).

Аналогічно слід планувати додатковий капітал, керуючись вищезазначеними співвідношеннями між складовими елементами власних коштів.

На наш погляд, слід встановити оптимальне співвідношення між елементами банківського капіталу. Це можна здійснити, використавши зарубіжний досвід комерційних банків.

Найдорожчим елементом власних коштів є акціонерний капітал. Тому для банку вигідніше збільшувати свій капітал за рахунок інших складових елементів, наприклад, через прибуток і резерви, які формуються з нього. Серед найдешевших елементів також слід виділити наступні:

Довгострокові субординовані боргові зобов'язання. Це найдешевший елемент власного капіталу, оскільки його вартість строком на 10 років така: процентна ставка ринку капіталів (на 1.10.98 на європейському ринку капіталів - 6%) + доплата банку (0,1 - 0,2%). Отже, витрати на банківський капітал становлять лише 0,1 - 0,2%, тому що, 6% - це процентна ставка залучення ресурсів, які банк у будь-якому випадку здійснює для формування своєї ресурсної бази.

Гібридні інструменти типу залученого боргу - це сертифікати, які дають право участі у прибутках, але не право власності. Даний інструмент є дещо дорожчим, його вартість строком на 10 років така: процентна ставка ринку капіталів (на 1.10.98 на європейському ринку капіталів 6%) + доплата банку (0,7 - 1%). Тут вона вища, тому що інвестори мають ризик не одержати процентних виплат, коли банк має балансові збитки.

Згідно з міжнародною практикою капіталом третього рангу є короткострокові субординовані боргові зобов'язання, які використовуються для покриття ринкових

ризиків. Але вони не є привабливими для інвесторів, бо якщо банк через два роки після продажу даних цінних паперів не виконає вимог щодо квоти власних коштів, то тоді дані цінні папери не погашаються банком. Але разом з тим є досить вигідна умова для банків: довгострокові субординовані зобов'язання можуть становити лише 50% від основного капіталу (тобто належати до додаткового капіталу), тоді як решта належить до капіталу третього рангу без всяких обмежень. Тому політика оптимізації капіталу спрямована на те, щоб довгострокових субординованих зобов'язань було більше ніж 50% основного капіталу, і зараховувати їх до капіталу третього рангу для покриття ринкових ризиків.

Варто зупинитися і на іншому аспекті проблеми управління банківським капіталом, а саме орієнтованому на одержання прибутків розподілі власних коштів.

Мобілізацію і розподіл власних коштів у банку можна показати за такою схемою (чи виділити такі етапи):

Правління банку вирішує, на скільки відсотків має зрости наступного року обсяг банківських угод, а отже, й ризикованих активів.

Про дане рішення повідомляється певний комерційний відділ банку (наприклад, відділ балансу), який визначає активи, зважені на ризик, а отже, й необхідні власні кошти (капітал) за банківськими нормативами і за внутрібанківськими вимогами.

Відділи, які мобілізують банківський капітал подають інформацію про обсяг можливих новостворених власних коштів.

Після цього відділ контролінгу розподіляє ризиковані активи між підрозділами банку, які проводять кредитно-інвестиційні операції. Це означає, що кількість здійснюваних ними ризикових угод, яким притаманні ризики обмежуються лімітом власного капіталу, який ці підрозділи одержали від відділу контролінгу.

Отже, перед банком постає завдання: розподілити власний капітал між комерційними відділами так, щоб одержати найвищий прибуток. Це можна зробити такими методами:

за рентабельністю (ROE) банківського капіталу:

$$\text{ROE} = \text{доходи банку} / \text{балансовий капітал.}$$

Відділ із вищою рентабельністю власного капіталу, отримує й більше власних коштів, тобто, має змогу провести більше операцій, яким притаманні ризики (а отже, має у розпорядженні більше ризикованих активів). Такий розподіл є найекономічнішим, хоча й не позбавлений певних недоліків. Адже відділи із невисокою рентабельністю власного капіталу, можуть взагалі не отримати ризикованих активів. До того ж їх розподіл лише за рентабельністю не завжди є справедливим. Так наприклад, якщо банк, з одного боку, надає довгострокові позики (які потребують більше ризикованих активів), а з другого боку, здійснює комісійні послуги (які потребують невеликого капіталу). Але рентабельність власного капіталу може бути в останньому випадку вищою, оскільки внаслідок того, що балансовий капітал при розрахунку ROE відділу, який здійснює комісійні послуги, є незначною величиною, то рентабельність капіталу може бути вищою, ніж при позиках. Але комісійним послугам невластиві ризики, тому вони не потребують значного капіталу, на відміну від позик;

за обсягом банківських операцій.

Такий розподіл власного капіталу теж має свої вади, оскільки відділи з високою прибутковістю (ROE), але з незначними обсягами банківських операцій, не одержать власного капіталу (ризикованих активів).

Тому, на наш погляд, доцільно розподіляти власний капітал між комерційними відділами банку, поєднуючи такі методи:

1) за наявністю (якщо банк планує на наступний рік певне зростання угод, то кожний відділ одержує мінімальний обсяг власного капіталу на рівні поточного року);

2) за обсягами (передусім банківських операцій);

3) за рентабельністю власного капіталу (за прибутковістю кожного відділу).

Такий розподіл можна показати за методикою, поданою у додатку Д9.

Управління зобов'язаннями українських банків в умовах трансформації економіки знаходиться під впливом ряду факторів. Так з вище проведеного аналізу структури зобов'язань комерційних банків України (розділ 2) випливає, що основним джерелом їхніх коштів є ресурси грошового ринку, серед яких

переважають депозити до запитання юридичних осіб і кредити, одержані від інших банків. Окрім цього, характерними рисами балансів комерційних банків України є:

- ризикованість пасивних операцій в плані вилучення коштів вкладниками;
- фінансування позик, яке відбувається за рахунок того, що банки періодично позичають кошти для повернення минулого боргу, тобто банки формують короткі ресурси з міжбанківського ринку та інвестують їх у більш тривале кредитування комерційних структур;
- багатократні “прокрутки” коштів всередині банку, які дозволяють банківській системі вирішувати проблеми формування ресурсів необхідної строковості;
- основне джерело покриття активних операцій - короткострокові ресурси;
- перспективний напрям мобілізації коштів комерційними банками України - випуск і розміщення боргових цінних паперів.

Отже, актуальною проблемою управління банківськими зобов'язаннями сьогодні є нарощування ресурсів ринку капіталів. При цьому слід підвищувати частку строкових депозитів юридичних і фізичних осіб у банківських пасивах.

Змінити ситуацію і збільшити питому вагу строкових зобов'язань можна за рахунок здешевлення цих ресурсів. Радикальним кроком було б різке зниження нормативів обов'язкового резервування по строкових депозитах. Іншим способом зростання питомої ваги строкових депозитів у структурі банківських зобов'язань - це проведення державою індексації та виплати вкладів населенню, які знецінилися в кінці 80-их на початку 90-их років. Об'єктивно підвищить рейтинг банків перед іншими суб'єктами ринку система обов'язкового страхування депозитів. Вітчизняна система страхування депозитів має ряд недоліків:

- мінімальний розмір вкладу, який підлягає компенсації, становить лише 100 американських доларів (згідно з Тимчасовим порядком формування комерційними банками страхового фонду). У той час як у США – 100 тис. дол., у Люксембурзі – 25 тис. нім. марок;

усі комерційні банки обов'язково повинні стати членами Фонду страхування депозитів фізичних осіб. Це означає, що частина банків, які не виконують економічні нормативи НБУ та мають фінансові труднощі, увійдуть до складу

Фонду, а це може створити небезпеку для реалізації його зобов'язань у випадку банкрутства банків.

Загальне підвищення надійності комерційних банків прямо пов'язане з проблемою доступності інформації, яка стосується банківської діяльності. У світовій практиці є немало прикладів вирішення вищезазначеної проблеми. Найбільш ефективним є вимоги регулярних публікацій банківських балансів другого рівня і результатів аудиторських перевірок комерційних банків. В Україні ж аудиторські звіти розглядаються як конфіденційна інформація, аналітична частина аудиторських висновків не подається навіть у НБУ. Публікація банківських балансів другого рівня є обов'язковою лише перед початком чергової публікації емісії. Також слід відзначити, що у бухгалтерських балансах українських банків відображається недостатня інформація про стан банку.

Комерційні банки повинні також здійснювати диверсифікацію своїх операцій. Так, наприклад, банки не повинні концентруватися на залученні коштів однієї групи клієнтів.

У ресурсній базі банків повинна переважати стабільна частина зобов'язань. Для визначення стабільності залучених і запозичених коштів банкові доцільно використати математично-стратегічні процедури. При цьому можна використовувати такі моделі.

Модель визначення частоти змін у складі ресурсної бази. У цій моделі основна теза та, що якщо частота змін певних елементів висока, то якість цих ресурсів зменшується. Отже, якість депозитів залежить від частоти повернення цих коштів, яка визначається за формулою [171, с.298]:

$$r_n = \frac{R_n}{S_n + R_n}, \quad (3.13)$$

де R_n - сума повернення в середині певного періоду;

S_n - сума складу попереднього періоду.

Внутрішня вартість частоти повернення $(1 - r_n)$ визначає частку депозитів, яка є стабільною:

$$1 - r_n = \frac{Rn}{S_n + Rn} \quad (3.14)$$

Ця стабільна частка коштів як довгостроковий ресурс може використовуватися без перешкод на кредитно-інвестиційні цілі.

Стабільними ресурсами є кошти, які не підлягають (чи мало підлягають) впливу коливань кон'юнктури ринку. До них доцільно зарахувати строкові вклади і незначну частку зобов'язань до запитання. Стабільність банківських зобов'язань можна визначити як позитивне сальдо на рахунках банку за певний період, а саме: “початковий склад – виплати + нові надходження”. Чим вища їх частка, тим вища якість ресурсної бази.

З частоти повернення банківських зобов'язань можна вивести частоту оборотності ресурсів (U_n), яка визначається як співвідношення між сумою повернення залучених коштів певного періоду до річного складу.

$$S_n * U_n = \frac{Rn}{S_n} \quad (3.15)$$

При цьому ресурси з вищою оборотністю мають вищу якість. Отже, за допомогою даної моделі можна розрахувати “внутрішню вартість” ресурсів.

Не менш важливою при управлінні зобов'язаннями є модель визначення середньої тривалості перебування окремих залучених і запозичених ресурсів на банківських рахунках. Під середньою тривалістю перебування коштів на банківських рахунках слід розуміти той період, під час якого певний вид ресурсу залишається на рахунку без змін. Середня тривалість перебування банківських зобов'язань на рахунках визначається за формулою [171, с.300].:

$$d = \frac{S}{\frac{E_n + R_n}{2}} \quad (3.16)$$

де S - середній склад депозитів;

E_n - кумулятивні платежі і записи на рахунках про нарахування процентів у часовому просторі n ;

R_n - кумулятивні виплати у часовому просторі n .

Для забезпечення стабільної ресурсної бази для здійснення подальших інвестицій в економіку вітчизняні банки повинні постійно здійснювати практичну реалізацію завдань для удосконалення операцій по мобілізації банківських зобов'язань, які є важливим елементом їхніх ресурсів. А це вимагає від банків здійснювати ряд заходів, які сприятимуть удосконаленню організації операцій, пов'язаних із формуванням залучених і запозичених коштів, а отже, зміцненню ресурсної бази комерційних банків.

До найбільш дієвих стимулів можна зарахувати проведення банками гнучкої депозитної політики. Остання передбачає здійснення таких заходів:

високі процентні ставки, які виплачуються по вкладах і тим самим забезпечують захист коштів від інфляційного обезцінення;

надання відносно дешевих (порівняно з ринковими) кредитів вкладникам під внесені депозити;

забезпечення високої гарантії надійності розміщення нагромаджених грошових коштів;

доступність достовірної інформації про діяльність комерційних банків з метою виникнення можливості вкладникам самостійно оцінити ризик майбутніх вкладень.

У зв'язку з нерозвиненістю національного ринку цінних паперів вклади в банки протягом тривалого періоду будуть переважною формою мобілізації фінансових ресурсів для здійснення економічних перетворень. Тому завдання банків полягає у створенні таких форм залучення коштів, які б реально зацікавили клієнтів у нагромадженні ресурсів для забезпечення інвестиційних проектів.

Перш за все, необхідно розширити коло депозитних рахунків юридичних і фізичних осіб до запитання. При цьому слід використовувати нові форми депозитних рахунків, бізнес-рахунків, нову техніку і технологію. Комерційним банкам варто також приділяти більшу увагу розвитку депозитних операцій із населенням. Оскільки, враховуючи значні обсяги готівки, що перебувають на руках населення, саме ті банки, що зможуть запропонувати індивідуальним вкладникам більший комплекс високоякісних послуг, отримають у своє розпорядження великі суми додаткових ресурсів.

Слід також розширити обсяги різних вкладів строкових депозитів всіх категорій вкладників, змінити режим їх функціонування, використовувати строкові вклади з додатковими внесками.

Важливим напрямом удосконалення депозитних операцій є розширення практики залучення клієнтів на ощадні вклади, а також впровадження різних пластикових карток, що можуть використовуватися для оплати товарів і послуг, отримання готівки та ін. Привабливістю нових ощадних форм вкладів повинно бути одержання вкладником корисного доходу в майбутньому, а не лише тимчасову вигоду. Такими формами можуть бути різні нагромаджувальні цільові вклади, які мають соціальну спрямованість і розраховані на населення, яке має незначні доходи з визначенням мінімальної суми грошових коштів, яка підлягає щомісячному перерахуванню на відкритий вкладний рахунок (цільові житлові вклади, молодіжні вклади, пенсійні ощадні вклади, нагромаджувальні вклади на сплату витрат).

Банки повинні освоювати ринок послуг, які вони надають клієнтам в іноземній валюті.

Одним із ефективних методів додаткового залучення банками коштів на вклади є застосування комплексного обслуговування клієнтури. Це означає, що окрім кредитно-розрахункового і касового обслуговування банки повинні надати своїм клієнтам ряд додаткових послуг. Так у стосунках з індивідуальними особами кредитні інститути повинні взяти на себе зобов'язання здійснювати регулярні платежі за комунальні послуги, а також погашати інші зобов'язання з рахунків вкладників, взяти на себе повністю управління коштами осіб, вкладаючи їх у різні види дохідних активів.

Отже, застосування комплексного обслуговування сприяє підвищенню конкурентоспроможності банку по залученню додаткових коштів на вклади різних груп клієнтів.

Доцільно відзначити, що застосування кількох видів вкладів оправдовують себе лише в тому випадку, коли по них передбачені не лише різні умови вкладу і строки зберігання грошей, але й диференціація процентних ставок, які стимулюють зберігання вільних коштів.

Необхідно також активно використовувати процентну політику, як метод стимулювання розміщення коштів на різні види депозитів, а також залучати нових вкладчиків, використовуючи різні нецінові методи, в основу яких може бути покладено надання різних якісних послуг.

Отже, в цілому вищерозглянуті напрями вдосконалення операцій для мобілізації коштів фінансового ринку можуть суттєво підвищити їхні потенційні можливості у збільшенні обсягу цих ресурсів, які залучаються на різні види банківських рахунків, що може сприяти вирішенню нагальних завдань макроекономічної стабілізації шляхом оптимального розподілу й використання коштів, залучених банківською системою.

3.2. Механізм формування оптимальної ресурсної бази банку

В умовах становлення фінансового ринку в Україні, реструктуризації банківської системи, необхідності виходу з економічної кризи комерційні банки повинні будувати зважену стратегію подальшого розвитку і тактику поведінки на ринку. Проблема вибору оптимального шляху формування ресурсної бази, який враховуватиме адекватну економічну ситуацію і сприятиме надійному вирішенню дилеми “прибутковість-ліквідність”, є одним з основних завдань комерційного банку.

НБУ через економічні нормативи регулювання ліквідності банківського балансу спрямовує діяльність банків на формування ресурсної бази з врахуванням фактора надійності. Однак його вплив хоча є істотним, проте залишається все-таки непрямим. Комерційні банки самостійно відповідно до стратегії розвитку створюють свій ресурсний потенціал.

Досягнення оптимізації структури пасивів в умовах трансформації економіки можливе при виконанні банком ряду вимог. Пропонується наступна методика формування оптимальної ресурсної бази банку. Перш за все, необхідно визначити

пріоритети окремих видів ресурсів. З цією метою проводиться структурний аналіз формування ресурсної бази банку у двох напрямках.

По-перше, на основі показників діяльності комерційних банків розраховується економічна ефективність ресурсів, беручи до уваги:

- витрати на кожен вид ресурсу (рис. 3.5), їх питому вагу в процентних витратах і середню вартість кожного виду ресурсу;
- можливості банку при розміщенні кожного виду ресурсу з врахуванням строку залучення і одержання середньої маржі за результатами діяльності.

По-друге, проводиться суб'єктивний аналіз незалежності окремих елементів ресурсної бази від ряду факторів за певним критерієм. Цей аналіз менеджер банку може провести самостійно або за допомогою іншої організаційної структури. Нами проведено економічний аналіз на практичних даних комерційних банків України і на результатах побудовано модель ресурсної бази.

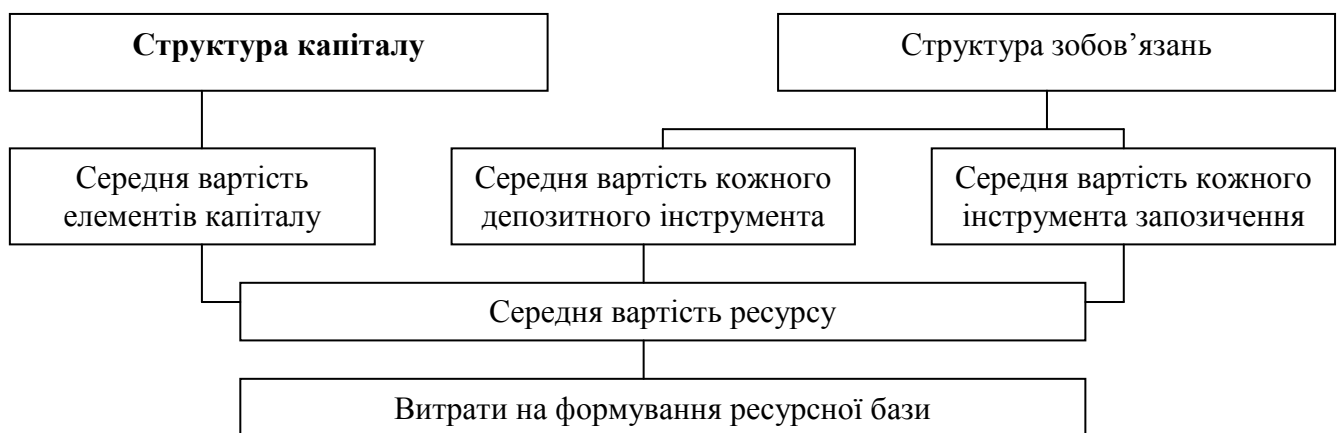

Рис. 3.5. Декомпозиція витрат на формування ресурсної бази банку

Вибір найкращого варіанту формування банківських ресурсів із багатьох можливих пропонується здійснити на основі рейтингової оцінки незалежності окремих елементів ресурсної бази від впливу економічних факторів. В умовах нестабільної ситуації як у банківській системі, так і в цілому в економіці критерієм оцінки слід вважати надійність побудови банківської діяльності з використанням того чи іншого ресурсу.

З метою забезпечення фінансової стійкості комерційного банку необхідно оптимізувати співвідношення між такими складовими ресурсної бази:

- статутний капітал;
- резервний капітал;
- умовно постійний залишок на поточних та інших рахунках клієнтів;
- строкові вклади підприємств і організацій;
- вклади громадян;
- міжбанківський кредит;

Тут відсутні такі види ресурсів: нерозподілений протягом року прибуток, нерозподілений прибуток минулих років, кредити НБУ та цінні папери власного боргу. Враховуючи те, що критерій надійності передбачає, що банк буде задоволений тим рівнем прибутковості, який фактично складеться, економічно недоцільно оптимізувати прибуток за запропонованою методикою. Кредити НБУ є специфічним ресурсом, який з'являється в балансі банку або як кредит останньої інстанції з метою забезпечення поточної ліквідності чи для фінансування конкретних програм як кредит рефінансування, що є найдорожчим ресурсом комерційного банку. Тому кредити НБУ не вводяться у модель оптимізації ресурсної бази банку. В зв'язку з тим, що цінні папери власного боргу фактично відсутні у пасиві балансу українських банків, то цей ресурс також не враховується в оптимізаційній моделі.

Запропонована рейтингова система оцінки елементів ресурсної бази комерційних банків характеризується наступним:

1. Система є суб'єктивною.
2. Оцінка елементів проводиться відповідно до запропонованої методики (додаток Ж1).
3. Думка менеджера є найосновнішою.
4. Фактори, які впливають на елементи ресурсної бази, можуть бути змінені внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин. Тому запропонована методика має такі переваги:

- можливість зміни впливаючих факторів (як і елементів ресурсної бази) робить запропоновану систему оцінки життєспроможною і незалежною від поточного періоду економічного розвитку;

- залежно від поставлених цілей (від оперативного регулювання до вироблення стратегії розвитку) можна аналізувати вплив будь-якої кількості факторів на один чи декілька елементів ресурсної бази.

5. Система оцінки може бути використана менеджером банку для уточнення правильності прийнятого рішення для реструктуризації сформованої ресурсної бази.

Результати дослідження вводяться в єдину таблицю (додаток Ж2) для визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі банку за критерієм надійності.

У результаті проведення рейтингової оцінки стабільності банківських ресурсів визначаються пріоритетні найбільш значущі на даний період елементи. На основі цього менеджер, враховуючи стратегію розвитку банку та існуючі можливості, виробляє зважену політику формування ресурсної бази банку.

Апробацію запропонованої методики рейтингової оцінки значущості елементів ресурсної бази за критерієм надійності здійснено на основі середніх показників діяльності 125 комерційних банків України станом на 1.01.99.

Здійснено також аналіз середньої структури ресурсів з врахуванням їх вартості (табл. 3.5). Результатом проведеного дослідження є визначення відносної значущості процентних витрат за джерелами залучених і запозичених коштів у загальній сумі процентних витрат вітчизняних банків.

Таблиця 3.5.

**Середня вартість залучених ресурсів комерційних банків
України за результатами діяльності в 1998р., % ***

Залучені ресурси	на 1.01 99р.
Депозити до запитання юридичних осіб	3.23%
Строкові депозити підприємств і організацій	38%
Вклади населення	40%
Міжбанківські кредити (куплені)	82.65%

* Складено за даними НБУ

Важливим фактором, який впливає на процес структурування ресурсної бази, є чистий дохід від основних операцій, пов'язаних із вкладенням залучених коштів комерційних банків. Відповідно до формули простих процентів дохід від основної діяльності банків можна подати такою формулою [150, с.123]:

$$Pa = \frac{t}{K} Ia(Snp + Sc), \quad (3.17)$$

де Pa – дохід від основної діяльності;

Ia – середня дохідність працюючих активів;

Snp – сума вкладених залучених і запозичених коштів;

Sc – сума вкладених власних коштів;

t – тривалість періоду, що розглядається, в днях;

K – розрахунок кількості днів у році.

Результати проведеного аналізу прибутковості окремих видів ресурсів за даними комерційних банків України зведені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Прибутковість залучених ресурсів із врахуванням строку залучення і можливості використання в дохідних операціях комерційних банків України за результатами діяльності в 1998р. *

Середня дохідна маржа за видами ресурсів	на 1.01 99р.
Депозити до запитання юридичних осіб	25.2
Строкові депозити підприємств і організацій	24.3
Вклади населення	26.0
Міжбанківські кредити (куплені)	13.1

* Складено за даними НБУ

Вищепроведений аналіз дав змогу визначити значення елементів ресурсної бази комерційних банків України за рядом факторів (табл.3.7). У результаті на основі підсумкового рейтингу встановлена така пріоритетність за критерієм надійності ресурсів при формуванні ресурсної бази українських банків на 1.01.99:

1. резервний капітал;
2. статутний капітал;
3. умовно постійний залишок коштів на поточних та інших рахунках;
4. вклади населення;
5. депозити підприємств та організацій;
6. міжбанківські кредити.

Проведене дослідження надійності використання окремих елементів банківських ресурсів дає змогу виділити як основні такі напрями створення оптимальної ресурсної бази банку в умовах економіки трансформаційного періоду:

- формування банківського капіталу, адекватного економіці перехідного періоду;
- встановлення пріоритету коштів на поточних рахунках клієнтів над іншими борговими зобов'язаннями;

- поступове збільшення частки строкових депозитів і емісії цінних паперів власного боргу в міру розвитку ринкових відносин;
- використання міжбанківського кредиту переважно як засобу забезпечення ліквідності комерційного банку.

На формування банківського капіталу впливають такі фактори:

- встановлення в умовах економічної нестабільності пріоритетної захисної функції капіталу банку;
- необхідність відповідності вимогам міжнародної угоди про конвергенцію капіталу в зв'язку з розумінням банку як світогосподарської структури.

У даних умовах українські банки в процесі формування власного капіталу повинні зосередитись насамперед на його захисній функції. Тому банки повинні формувати капітал з метою захисту інтересів своїх інвесторів. При цьому слід виділити кількісну і якісну оцінку капіталу.

Кількісний показник капіталу передбачає мінімальний абсолютний розмір власних коштів, обов'язковий для всіх комерційних банків. Згідно з даними НБУ на 1.01.99 20% (36 банків) від загальної кількості зареєстрованих не мають необхідного розміру капіталу. Тому обов'язковість вимоги є фактором, який дестабілізує національну банківську систему.

Разом із тим управління капіталом банку не можна зводити лише до необхідності абсолютного нарощування. Не менш важливе значення у світовій практиці приділяється якісній оцінці капіталу. Проведений аналіз структури капіталу комерційних банків України (табл.3.8) дає підстави констатувати, що проблемні банки мають деформовану структуру капіталу. По суті, він подається в основному статутним капіталом. Така залежність банку від власників створює значні проблеми і не може бути оцінена позитивно.

Таблиця 3.8.

**Структура власних коштів (капіталу) комерційних банків України
станом на 1.01.99, %.***

	Стабільно працюючі банки	Проблемні банки
Статутний капітал	49,9%	87,68%
Прибутки і резерви	31.1%	5,66%
Результат діяльності	19%	6,6%

* Складено на основі [128]

Банки повинні диверсифікувати портфель власних коштів. При цьому особливе значення слід приділяти резервному капіталу за такими причинами:

- резервний капітал звільнений від зобов'язань і є безплатним ресурсом для банку;
- відповідно до діючого законодавства резервний капітал може використовуватися при виникненні у банку різних проблем без будь-яких обмежень.

Збільшення частки резервного капіталу сприяє виконанню ним захисної функції. Тому в умовах економічної нестабільності комерційним банкам України рекомендується:

- довести розмір резервного капіталу не менше ніж до 100% статутного капіталу банку;
- здійснити 90% капіталізацію прибутку в резервний капітал банку.

Оптимальна питома вага власного капіталу у ресурсній базі комерційного банку розрахована в умовах економіки перехідного періоду на базі даних про діяльність комерційних банків України за двома критеріями: прибутковості (рис.3.6 і рис.3.7) і достатності капіталу (рис.3.8 і рис.3.9). У результаті оптимальним варіантом вважається обсяг власного капіталу банку від 25% до 35% ресурсної бази банку.

У портфелі боргових зобов'язань комерційного банку за результатами проведеного дослідження пріоритетне місце належить коштам на поточних та інших рахунках юридичних осіб. На даний вид ресурсу впливає ряд факторів:

- мінімальні витрати по обслуговуванню роблять цей ресурс найдешевшим серед банківських зобов'язань, враховуючи реальні процентні виплати;

- ведення поточних рахунків клієнтів зобов'язує банк підтримувати найвищий рівень першокласних ліквідних активів. Залучення коштів у вклади до запитання як у світовій, так і у вітчизняній практиці призводить до збільшення потреби у власних коштах. Це необхідно для того, щоб “урівноважити ризик, підтримуючи необхідні пропорції між джерелами фондів і переконати органи регулювання і власників незастрахованих вкладів у достатності власного капіталу”[85, с.180].

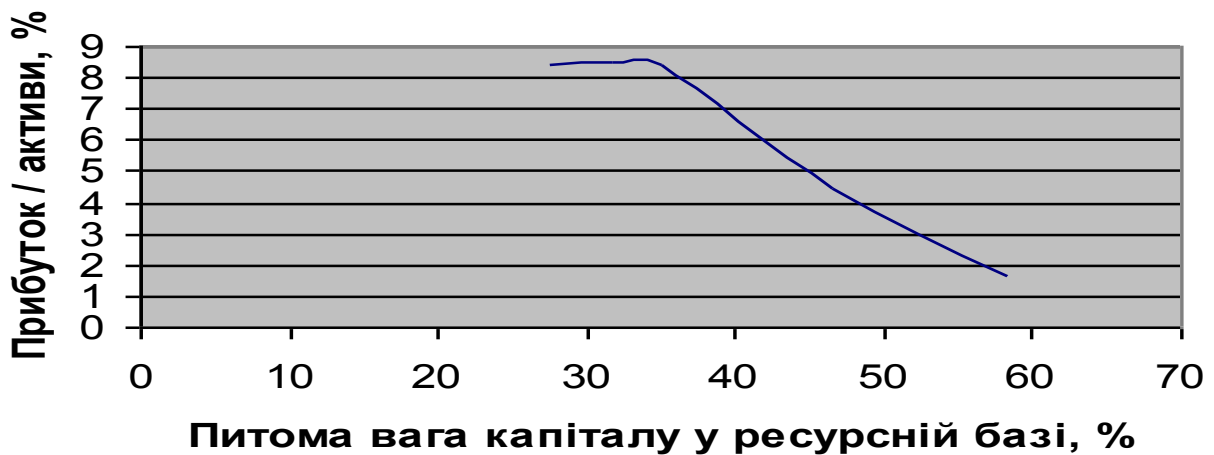

Рис. 3.6. Прибутковість банків залежно від питомої ваги капіталу у ресурсній базі станом на 1.01.99, % (розраховано на основі середніх даних про діяльність 125 комерційних банків України (за даними НБУ і АУБ))

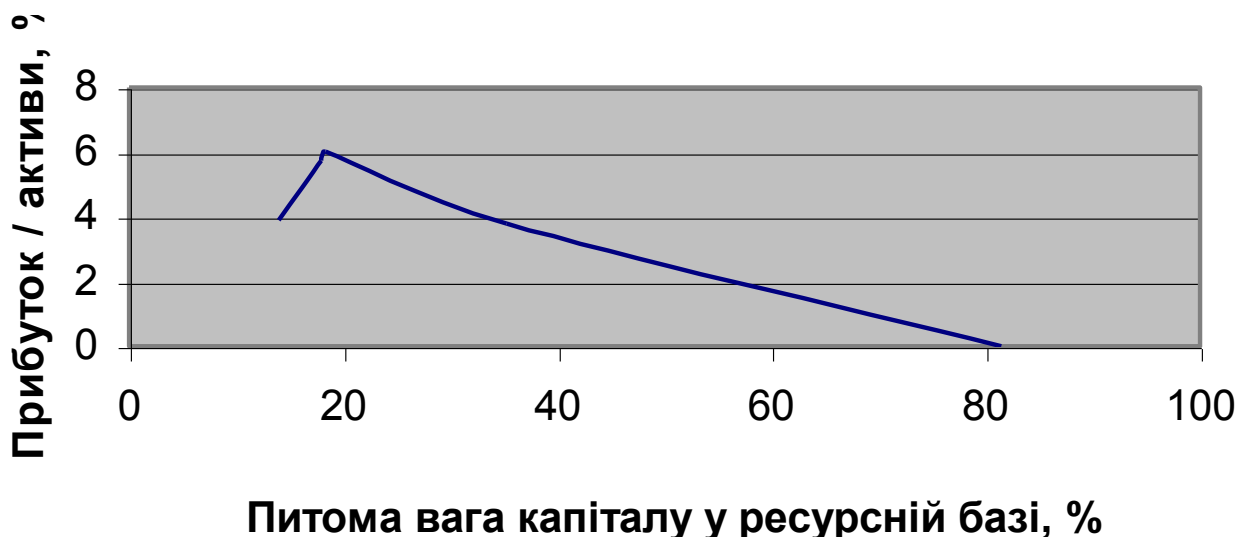

Рис. 3.7. Прибутковість банків залежно від питомої ваги капіталу у ресурсній базі станом на 1.01.99, % (розраховано на основі даних п'яти комерційних банків, а саме: "Приватбанк", "Київ", "Мрія", "Український капітал", "Укркомунбанк" (проблемний))

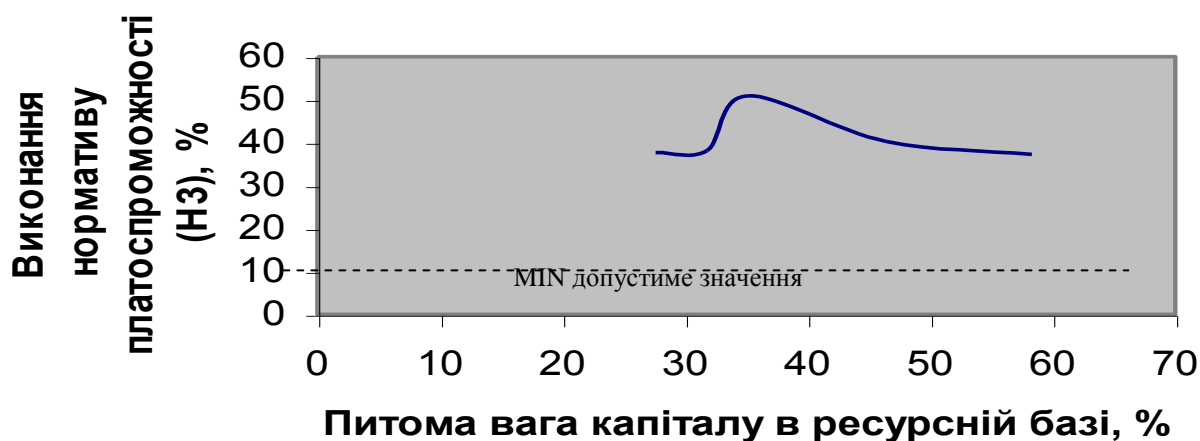

Рис. 3.8. Виконання нормативу платоспроможності (НЗ) банків України

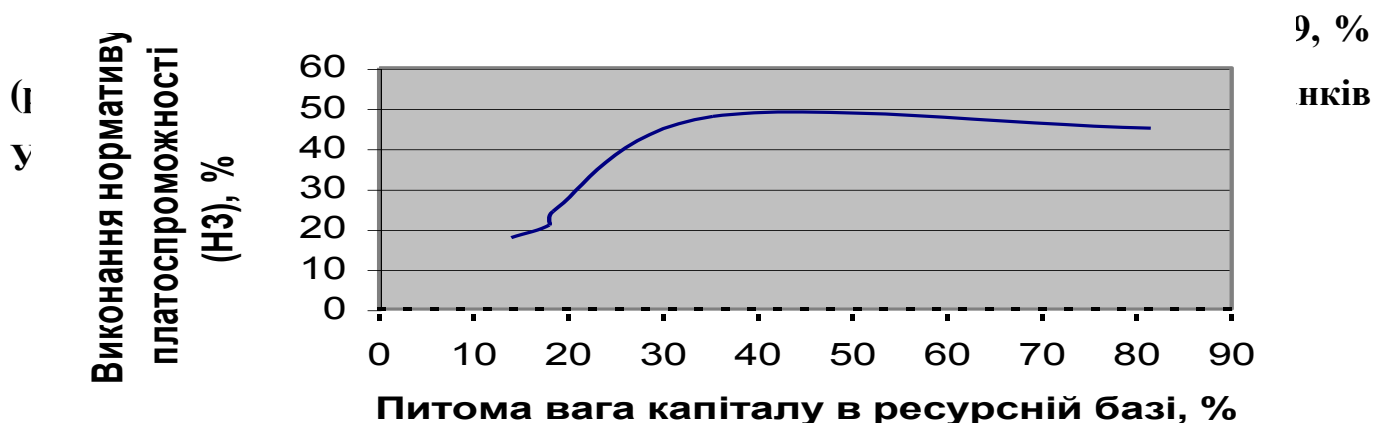

Рис. 3.9. Виконання нормативу платоспроможності (НЗ) банків України залежно від питомої ваги капіталу в ресурсній базі станом на 1.01.99, % (розраховано на основі даних п'яти комерційних, а саме: "Приватбанк", "Київ", "Мрія", "Український капітал", "Укркомунбанк" (проблемний))

Взятий окремо цей показник обтяжує досліджуваний ресурс, однак у сукупності не робить його проблемним – кошти на поточних рахунках клієнтів залишаються найдешевшими для банку (табл.3.5);

- найменша порівняно з іншими видами банківських зобов'язань залежність від кон'юнктури ринку пояснюється призначенням даних коштів – здійснення функції засобу обороту. Банк може прогнозувати кошти на поточних рахунках, вивчаючи економічну ситуацію в країні, регіоні, а також здійснюючи оперативне спостереження за грошовими потоками. Це дозволяє банкові об'єктивно оцінювати платоспроможність клієнта і перспективу стану його поточного рахунку.

Окрім цього, в умовах дестабілізації банківської системи кошти на поточних рахунках є найменш уразливі.

На основі проведеного дослідження діяльності комерційних банків України оптимальною можна вважати питому вагу клієнтських рахунків у ресурсній базі в розмірі від 20% до 35% (рис.3.11, рис.3.12, рис.3.13, рис.3.14)

Рис.3.11. Прибутковість банків залежно від питомої ваги коштів на поточних та інших рахунках у ресурсній базі на 1.01.99, % (розраховано на основі середніх даних про діяльність 125 комерційних банків України (за даними НБУ і АУБ))

Рис.3.12. Прибутковість банків залежно від питомої ваги коштів на поточних та інших рахунках у ресурсній базі станом на 1.01.99, % (розраховано на основі даних п'яти комерційних, а саме: "Приватбанк", "Київ", "Мрія", "Український капітал", "Укркомунбанк" (проблемний))

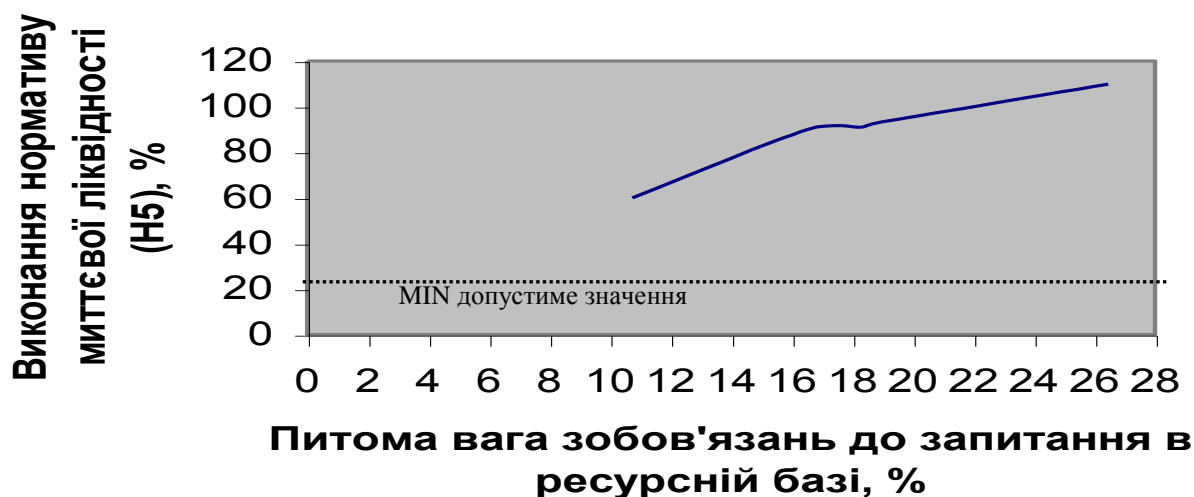
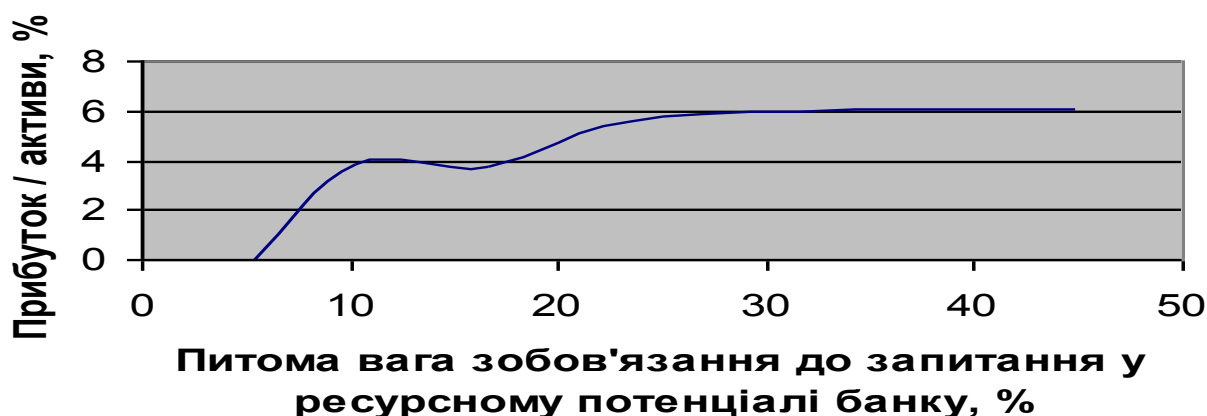

Рис 3.13. Виконання нормативу миттєвої ліквідності (Н5) станом на 1.01.99, % (розраховано на основі середніх даних про діяльність 125 комерційних банків України (за даними НБУ і АУБ))

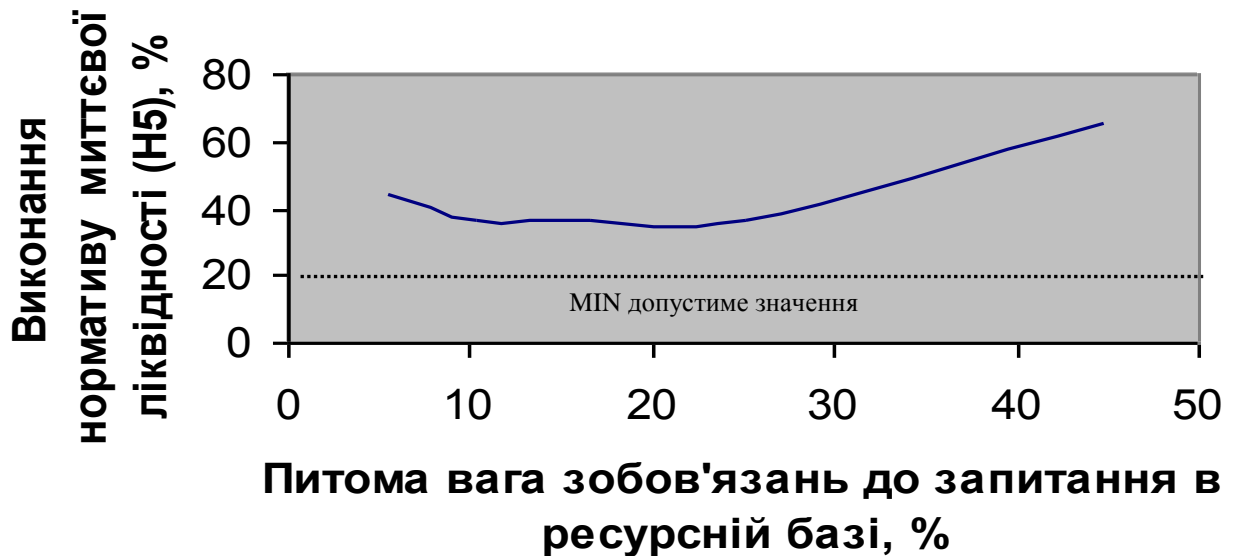

Рис 3.14. Виконання нормативу миттєвої ліквідності (Н5) станом на 1.01.99, % (розраховано на основі даних п'яти комерційних, а саме: "Приватбанк", "Київ", "Мрія", "Український капітал", "Укркомунбанк" (проблемний))

В умовах нестабільної економічної і політичної ситуації вважаємо, що слід обережно ставитись до строкових депозитів, як до основного джерела мобілізації банківських ресурсів. Це пояснюється тим, що ситуація в українській економіці поки що складається зворотньою ніж у ринковій: серед проблемних банків у загальному обсязі банківських зобов'язань найбільшу питому вагу займають строкові депозити.

Найбільш ризикованими серед строкових депозитів є вклади населення. Практика показує, що останні орієнтуються перш за все на ринкову кон'юнктуру, не надаючи особливого значення іншим властивостям даного

інструмента (якість обслуговування та ін.). Повністю залежні від ринку ці кошти є високо мобільними, занадто сильна орієнтація на них при настанні несприятливої ситуації може поставити банк у складне фінансове становище в результаті масового відтоку коштів.

Майже те саме можна сказати і про строкові депозити юридичних осіб. Звичайно, строкові депозити дають змогу здійснювати довгострокові кредитні операції, що приносить більший дохід банку. Проте в умовах економіки перехідного періоду слід поступово збільшувати вищезазначений вид ресурсу (на рівні 15% –25% у ресурсній базі). Даний висновок є результатом аналізу діяльності комерційних банків України (рис.3.15, рис.3.16, рис.3.17, рис.3.18). Разом з тим із розвитком ринкових відносин частка строкових депозитів, а також цінних паперів власного боргу повинна зростати, оскільки в умовах ринкової економіки саме ці види ресурсів переважають у ресурсній базі банків.

Міжбанківський кредит, як джерело формування ресурсної бази банку, не може бути оцінений однозначно. Інструментом залучення коштів, які використовуються для подальшого розміщення в дохідні кредитні операції в умовах трансформації економіки, ми вважаємо можливим використання лише кредитів рефінансування під реальні кредитні вкладення. Кредити комерційних банків рекомендується включати у ресурсну базу банку переважно для підтримки поточної ліквідності.

Рис. 3.15. Прибутковість банків залежно від питомої ваги строкових депозитів станом на 1.01.99, % (розраховано на основі середніх даних про діяльність 125 комерційних банків України (за даними НБУ і АУБ))

Рис. 3.16. Прибутковість банків залежно від питомої ваги строкових депозитів станом на 1.01.99, % (розраховано на основі даних п'яти комерційних банків, а саме: "Приватбанк", "Київ", "Мрія", "Український капітал", "Укркомунбанк" (проблемний))

Рис. 3.17. Виконання нормативу "високоліквідні активи / робочі активи" (Н7) залежно від питомої ваги строкових депозитів у ресурсній базі станом на 1.01.99, % (розраховано на основі середніх даних про діяльність 125 комерційних банків України (за даними НБУ і АУБ))

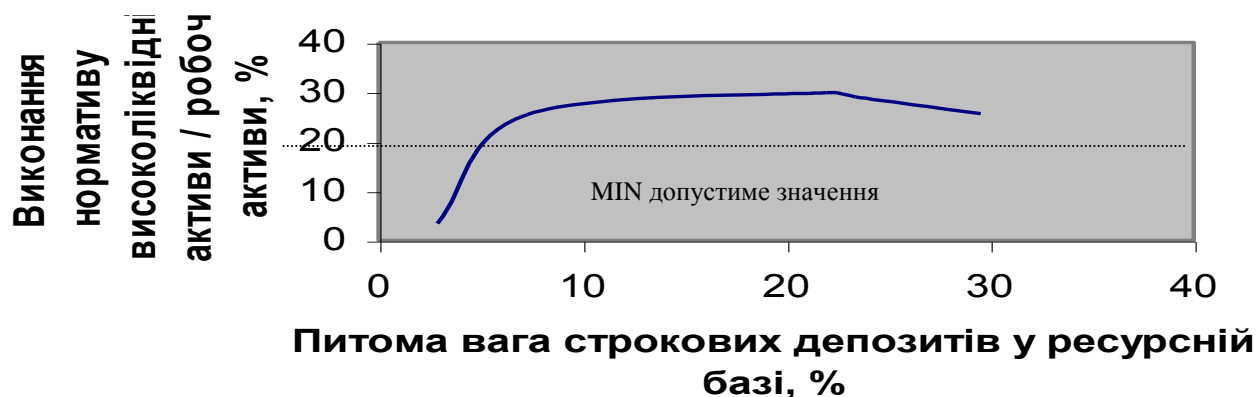

Рис. 3.18. Виконання нормативу "високоліквідні активи / робочі активи" (Н7) залежно від питомої ваги строкових депозитів у ресурсній базі станом на 1.01.99, % (розраховано на основі даних п'яти комерційних банків, а саме: "Приватбанк", "Київ", "Мрія", "Український капітал", "Укркомунбанк" (проблемний))

Міжбанківський кредит є двояким інструментом:

- з одного боку, це барометр фінансового ринку і є чисто ринковим інструментом;
- з другого боку, це індикатор довіри між банками, що дає змогу вважати його політичним інструментом.

В обох випадках виникає кредитний ризик, оскільки враховуючи принципи забезпеченості, довірчий кредит є найбільш ризикований. Тому економічно необґрунтованим є непоширення на міжбанківський кредит механізму обов'язкового резервування. В умовах економіки трансформаційного періоду основою стійкості комерційного банку є реально діючий механізм, який би забезпечував вирішення дилеми “прибутковість – ліквідність” із зміщенням акценту в бік забезпечення максимальної ліквідності. При цьому норми обов'язкових резервів можна залишити такими самими, як для депозитів, враховуючи рівень ризику на даному сегменті ринку. Це є вимушеною мірою, спрямованою на встановлення критеріїв для банку при формуванні ресурсної бази – чи використовувати міжбанківський кредит як постійне джерело, чи звертатись до нього в окремих випадках. Тому рекомендується граничний рівень міжбанківського кредиту в ресурсній базі в розмірі не більше ніж 5%.

На інші види ресурсів повинна припадати та частка, що залишилась.

Порівняльна оцінка розробленої моделі оптимальної ресурсної бази з реально існуючою структурою ресурсів в практиці українських комерційних банків дає можливість зробити такі висновки:

- порівняння банків за розміром власного капіталу (табл.3.9) свідчить, що найближче до оптимальної моделі знаходяться середні банки. Тому в умовах трансформування економіки слід створювати саме середні банки.

- Порівняння банків за критерієм надійності (табл.3.11), свідчить, що стабільно працюючі банки мають структуру ресурсної бази, максимально наближену до розробленої оптимальної моделі.

Таблиця 3.9.

Порівняння структури ресурсної бази комерційних банків України за критерієм «Розмір сукупного капіталу» на 1.01.99 із запропонованою оптимальною моделлю, % ¹

Елементи ресурсної бази	Оптимальна модель	Великі банки *	Середні банки **	Малі банки ***
Капітал	25-35	31.3	31.8	52.4
Умовно постійний залишок коштів на поточних та інших рахунках клієнтів	до 35	18.57	26.48	1.64
Депозити підприємств та організацій (строкові)	15-25	6.4	8.9	4.9
Вклади громадян		9.5	9.9	10.7
Міжбанківський кредит	не більше ніж 5	1	11	4.95

1 – Складено на основі даних АУБ

* Великі банки - капітал яких понад 5 млн. євро

** Середні банки - капітал яких 3 - 5 млн. євро

*** Малі банки - капітал яких нижче від 3 млн. євро (крім проблемних).

Таблиця 3.11.

Порівняння структури ресурсної бази комерційних банків України за критерієм надійності на 1.01.99р. із запропонованою оптимальною моделлю, % ²

Елементи ресурсної бази	Оптимальна модель	Стабільно працюючі банки	Проблемні банки
Капітал	25 - 35	39.9	45.5
Умовно постійний залишок коштів на поточних та інших рахунках клієнтів	до 35	19.42	5.4
Депозити підприємств та організацій (строкові)	15 - 25	1.8	4.65
Вклади громадян		10.2	5.05
Міжбанківський кредит	не більше ніж 5	9.1	12.3

2 – складено на основі даних АУБ

*Усі комерційні банки України, крім проблемних (118 банків).

Висновок. В умовах становлення банківської системи України механізму захисту діяльності банків від всіх видів ризику повинно приділятися особливе місце. Одним із способів такого захисту є зважене управління процесом формування ресурсної бази банку. Тому в процесі розгляду даного питання висвітлено:

- світовий досвід управління банківськими ресурсами з метою його використання для подальшого розвитку банківського сектора національної економіки;
- оцінка ролі банківського капіталу як фактора збільшення ресурсного потенціалу;
- необхідність управління зобов'язаннями банків у сучасних умовах;
- здійснено критеріальну оцінку елементів ресурсної бази і запропоновано методичку визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі комерційного банку в сучасних умовах та подано результати її апробації на прикладі середніх даних вибірки комерційних банків України;
- вироблено рекомендації по формуванню ресурсної бази банку в умовах трансформації економіки.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Результати дослідження, викладені в дисертації, дозволяють зробити такі висновки:

1. Структурна перебудова економіки України та її вихід з кризи неможливі без фінансового забезпечення цих процесів. Провідне місце в інвестиційному процесі належить фінансовим посередникам - комерційним банкам. Основою ж для практичної реалізації банками своєї посередницької функції є формування ресурсів. Банки, мобілізуючи тимчасово вільні кошти, перетворюють їх в процесі подальшого розміщення на капітал, здатний приносити прибуток, і тим самим збільшують реальне багатство країни. З огляду на це проведене автором дослідження аспектів формування та управління ресурсів комерційного банку є сьогодні для України особливо актуальним.

2. На основі вивчення матеріалів вітчизняних і зарубіжних досліджень з проблеми формування банківських ресурсів визначено економічну сутність термінів “ресурсний потенціал” і “ресурсна база”. З огляду на те, що за новою концепцією поділу банківських операцій ресурси банку утворюються не в результаті пасивних операцій, а шляхом надання послуг з купівлі і перекупівлі коштів на фінансовому ринку, автором уточнено тлумачення сутності банківських ресурсів. Відштовхуючись від визначення вищезазначених термінів, обґрунтовано поняття мобілізації ресурсів як чітко визначені зусилля банку, що спонукають контрагентів вкладати кошти саме в цей банк. А також визначено, з яких сегментів фінансового ринку банк мобілізує ці ресурси (ринок банківських ресурсів). При цьому доцільно виділити з вітчизняного фінансового ринку міжнародний ринок, оскільки фінансовий ринок лише встановлюється. Однак, із створенням інструментів, адекватних тим, що функціонують у країнах із розвинутою економікою, міжнародний ринок стане складовою ринку грошей і капіталів. Розширене тлумачення суті банківських ресурсів дозволило визначити і показати схематично склад ресурсної бази за таким критерієм класифікації ресурсів, як джерело їх

утворення. Крім того, вперше у вітчизняній теорії виділено основні та похідні складові ресурсної бази.

3. На основі критичного вивчення матеріалів іноземних видань, також зарубіжної банківської практики викладено організаційно-фінансові аспекти формування політики банку стосовно мобілізації ресурсів, яка не знайшла адекватного відображення у вітчизняній теорії банківської справи. В процесі здійснення даної політики рекомендовано банку визначити систему цілей, які він прагне досягти. Банк повинен також враховувати фактори, які здійснюють вплив на створення ресурсного потенціалу. Для визначення якості елементів пропонується розробити критерії прийняття рішень. Останнім елементом політики банку стосовно мобілізації ресурсів є вироблення рекомендацій щодо формування ресурсної бази.

4. У проведеному дослідженні здійснено оцінку банківського капіталу, в процесі якої пропонується розрізнити такі кроки: визначення забезпечення банку власними коштами, зважування активів на предмет ризику (кредитного), розрахунок позицій ринкових ризиків та порівняння власних коштів банку із зваженими на предмет ризику активами і позабалансовими статтями та сумами позицій ринкових ризиків. Доводиться також необхідність зближення вітчизняної методики регулювання банківського капіталу з рекомендаціями Базельської конвенції та в основу їх порівняння внесено ряд конкретних пропозицій. Серед них доцільно виділити такі:

- під власними коштами доцільно розуміти не дворівневу структуру, а виділяти три рівні капіталу. Під капіталом третього рівня слід вважати короткостроковий субординований борг (емітовані банком облігації строком до двох років), призначення якого - покриття ринкових ризиків;
- прирівняти довгостроковий субординований борг і інструменти типу залученого боргу до елементів власних коштів (додаткового капіталу). Однак це можна зробити лише після того, як зазначені інструменти з'являться на фінансовому ринку країни. Поки що відсутні навіть економічні форми, які б породжували ці інструменти. На початкових етапах банки повинні утворити з іншими економічними суб'єктами холдинги;

- з метою врахування політичних ризиків при визначенні достатності банківського капіталу доцільно перейняти з міжнародної практики методику класифікації активів залежно від того, в якій країні зареєстрований банк, фірма чи контрагент;
- недостовірність інформації про якість активів за оцінкою МВФ стало одним із вагомих факторів кризи на фінансових ринках Південно-Східної Азії. В Україні ж оцінка активів ринком відсутня взагалі. Проте поки не буде здійснюватися об'єктивна оцінка (котування) активів, доти не буде визначена реальна їх вартість;
- в Україні на сьогодні застосовується спрощений підхід до оцінки достатності банківського капіталу, зумовлений тим, що зі всіх видів ризику вимоги по достатності капіталу встановлені лише для кредитного. Тому доцільно перейняти міжнародну методику розрахунку власних коштів для покриття ринкових ризиків;
- запропоновано відмінити норматив категорії капіталу, оскільки він не узгоджується з принципами управління банківським капіталом.

Результати аналізу формування капіталу вітчизняними комерційними банками свідчать про недостатній розмір капіталізації банківської системи України. Незважаючи на загальне зростання власних коштів і статутного фонду протягом останніх п'яти років жоден з українських банків не відповідає міжнародним вимогам і не може розраховувати на серйозну роботу на зарубіжних ринках. Дисертанткою показано причини неадекватного стану банківських капіталів і показано способи їх поповнення.

5. Проаналізовано структуру залучених і запозичених коштів залежно від ринків мобілізації і виявлено, що основним джерелом зобов'язань вітчизняних комерційних банків є ресурси ринку грошей. Більш детальний аналіз кожного з сегментів вітчизняного ринку банківських ресурсів свідчить, що нагальною проблемою є дефіцит ресурсів банків України. Так, незважаючи на те, що серед банківських зобов'язань переважають кошти на поточних рахунках юридичних осіб, однак в абсолютному вимірі їх частка у зведених балансах знижується. Аналіз строкових депозитів підприємств і організацій свідчить про те, що вони також мають незначну тенденцію до зростання. Крім цього, строкові депозити є все-таки

“короткими ресурсами”. Основною причиною такого становища є передусім тривалість трансформаційної кризи економіки. Становленню ринку депозитів приватних осіб у нашій країні притаманні свої особливості. Незважаючи на позитивні зрушення на даному сегменті ринку залучених ресурсів, населення немає економічної зацікавленості до вкладання коштів у фінансово-кредитні установи. Особливо це стосується довготривалих проектів, про це свідчить більшість вкладів населення строком до одного року. Таке становище пояснюється нерозвиненістю фінансового ринку та недосконалістю законодавчої бази для повноцінного функціонування заощаджень. Однак, щоб спонукати громадян вкладати заощадження в банк, необхідно перш за все забезпечити поліпшення загальноекономічного стану в Україні і зниження інфляції.

Найбільш поширеним методом запозичення коштів українськими банками є отримання ресурсів на міжбанківському ринку кредитів. Однак в умовах нестабільної економічної ситуації, яка спостерігається ще й сьогодні повинно переважати використання міжбанківського кредиту саме як оперативного засобу підтримки ліквідності. В Україні важливу роль при вирішенні завдання продовження строків і збільшення обсягів банківських пасивів повинен відіграти такий вид запозичених ресурсів, як емітовані банками боргові зобов'язання. Однак їх частка у ресурсній базі вітчизняних банків становить лише 3.1%, при цьому лише 0.9% - з ринку капіталів. Запозичення ж банками коштів за рахунок випуску облігацій взагалі не дістало розвитку. Однак дисертантка доводить, що емісія цінних паперів власного боргу і зокрема облігацій є перспективним інструментом для формування банками ресурсної бази, у тому числі довгострокової та аналізує причини, які перешкоджають банкам емітувати даний вид коштів.

6. Висока ризикованість банківської діяльності спонукає банки інтенсивно використовувати різні способи захисту для збереження фінансових позицій. Одним із таких способів повинно бути зважене управління процесом формування ресурсної бази банку. Дисертанткою визначено основні етапи управління банківськими ресурсами. У процесі стратегічного планування ресурсної бази банк повинен здійснювати якісну оцінку її елементів. При цьому встановлено, що якість кожного з елементів ресурсної бази визначається за допомогою критеріїв прийняття рішень

через інтервали шкалювання. Процес кваліфікаційного вибору інструментів мобілізації банківських ресурсів розроблено за допомогою матриці обґрунтування рішень і визначено, що оптимальним інструментом є емісія банківських облігацій, строкові депозити і капітал. Однак дані елементи матимуть пріоритетність у складі ресурсної бази лише при створенні у вітчизняній практиці механізмів і інструментів, адекватних тим, які існують в ринковій економіці.

На основі вивчення зарубіжної банківської практики рекомендовано українським банкам при мобілізації ресурсів на фінансовому ринку виконувати низку дій під такими аспектами: дотримання вимог регулюючих органів, мінімізації обов'язкових резервів, ліквідності, мінімізації витрат, прибутковості, мінімізації ризиків. Запропоновано методику управління банківськими ресурсами під аспектами прибутковості, яка ґрунтується на прогнозі процентних ставок на фінансовому ринку. Рекомендовано вітчизняним банкам також методику розрахунку необхідної мінімальної маржі при мобілізації ресурсів, а також методику її розподілу між підрозділами банку. При цьому є важливим, скільки відсотків заробить казначейство по управлінню активами-пасивами. Мобілізації ресурсів властиві ряд ризиків. Проте банк не повинен уникати в своїй діяльності ризику взагалі (оскільки не буде банківських угод), а зменшувати ці ризики до мінімального рівня. При оцінці та управлінні процентним ризиком запропоновано використовувати методики "геп" і "дюрацію".

7. Проблеми управління банківським капіталом дисертантка розглядає у двох аспектах: управління мобілізацією капіталу і управління використанням капіталу. Управління мобілізацією капіталу передбачає визначення потреби банку в власних коштах. Після того він повинен вибрати оптимальні шляхи її покриття. Дисертанткою показано всі можливі шляхи поповнення капіталу і те як вибрати з різних можливостей покриття потреби у власних коштах найдієвішу для забезпечення останніх. З огляду на це запропоновано такі методики управління банківським капіталом: визначення оптимальної потреби у власних коштах за вимогами регулюючих органів, визначення зростання кількості банківських угод на основі додаткового збільшення капіталу, визначення необхідного прибутку з метою поповнення капіталу. Рекомендовано банкам при визначенні дивідендних виплат

використовувати метод імітаційного моделювання. Керуючись зарубіжним досвідом, визначено найдешевші елементи капіталу, до яких належать субординований борг і гібридні інструменти типу залученого боргу. Управління використанням банківського капіталу ставить завдання оптимального його розподілу між комерційними відділами банку з метою одержання найвищого прибутку. Дисертанткою запропоновано методику розподілу банківського капіталу.

8. Актуальною проблемою управління банківськими зобов'язаннями на сьогодні є нарощування ресурсів ринку капіталів. Тому обґрунтовано ряд заходів для підвищення частки ресурсів даного сегмента фінансового ринку. З огляду на це запропоновано ряд математично-стратегічних процедур для визначення стабільності банківських ресурсів. Під стабільною часткою ресурсів запропоновано розуміти кошти, які не підлягають (чи мало підлягають) впливу коливань кон'юнктури ринку. До них доцільно зарахувати строкові вклади і незначну частку зобов'язань до запитання. Найбільш дієвими стимулами для удосконалення діяльності банків з мобілізації ресурсів на фінансовому ринку необхідно вважати проведення банками гнучкої депозитної політики.

9. Перед вітчизняними комерційними банками полягає серйозне завдання формування оптимального складу та структури ресурсної бази, здатної стати основою вирішення ключової дилеми банківської діяльності "прибутковість-ліквідність". Беручи до уваги, під оптимальним варіантом формування банківських ресурсів доцільно розуміти вироблення моделі ресурсної бази комерційних банків із використанням методу наукового управління активами-пасивами. Дисертанткою запропоновано методику визначення пріоритетних елементів у ресурсній базі комерційного банку на етапі трансформаційного процесу і подано результати її апробації на прикладі комерційних банків України. Крім цього, вироблено рекомендації з формування оптимальної ресурсної бази комерційного банку в умовах ринкового трансформування вітчизняної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 20.03.91 // Галицькі контракти.- 1997.- №7.- С. 68-73.
2. Закон України “Про цінні папери і фондову біржу” від 18.06.91 // Галицькі контракти.- 1998.- №33.- С. 81- 88.
3. Інструкція про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків від 14.04.98 // Законодавчі нормативні акти з банківської діяльності.- 1998.- випуск 7.- С.11-69.
4. Інструкція № 3 “Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті” від 4.02.98 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності.- 1998.- випуск 4.- С. 4 - 38.
5. Положення про порядок формування і відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків від 27.03. 1998 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності.- випуск 5.- С. 115-123.
6. Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів від 10.09. 1998 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності.- 1998.- випуск 10.- С. 4 - 9.
7. Положення про операції банків з вексями від 28.05.1999 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності.- 1999.- випуск 7.
8. Положення про нормативи обов’язкового резервування коштів банківською системою України від 9.07.1999 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності.- 1999.- випуск 10.- с.74 – 77.
9. Агафонова А. И др. Управление активами и пассивами в коммерческом банке// Банковское дело. – 1996. - № 8.- С. 10 – 14.
10. Адеконов Г.М. Банки и фондовый рынок. – М.: Ось – 89, 1997. – 160с.
11. Алексеев М.Ю. Рынок ценных бумаг. –М.: Финансы и статистика, 1992.
12. Альбом до семінару “Актуальні питання регулювання банківської діяльності”. – К.: Українська економічна студія, 1998. – 236с.

13. Анализ деятельности коммерческого банка / Под общей ред. С.И.Кумок. – М.: Вече, 1994. – 400с.
14. Андронов О, Дробязко А, Сушко В. Банки в условиях финансового кризиса // Финансовые риски. – 1998. - № 3.- С. 59-57.
15. Антипова О.Н. Институциональная достаточность банковского капитала // Банковское дело. – 1997. - № 7.- С. 16-19.
16. Аржевстін С. Етапи створення банківської системи України // Вісник НБУ. – 1997. - № 3.- С. 35-37.
17. Атаку кризи відбито. Час збирати поранених і готувати контрнаступ // Галицькі контракти. – 1998. - № 43.- С. 8-10.
18. Банківська енциклопедія / Під ред. Мороза А.М. – К.: Ельтон, 1993.- 328с.
19. Банківська криза далі буде // Галицькі контракти. – 1999.- № 6.- С. 12-13.
20. Банківська система втратила 34% капіталу // Галицькі контракти.- 1998.-№ 41.- С.1-6.
21. Банківське право: Навч. посібник / Упорядник М.П. Кучерявенко.- Х.: Торсінг, 1999. - 784с.
22. Банки и банковские операции: Учебник для вузов / Е.Ф. Жуков, Л.М.Максимова, О.М. Маркова и др. / Под ред. Е.Ф Жукова.-М.: Банки и биржи, 1997.-471с.
23. Банки на розвиваючихся рынках в 2-х томах, Т.1 Укрепления руководства и повышения чувствительности к переменам / Бартроп Крис. Дж., Мак Нотан Диана: Пер. с англ.- М.:Финансы и статистика , 1994.-302с.
24. Банки на розвиваючихся рынках в 2-ох томах, Т.2: Интерпретирования финансовой отчетности / Бартроп Крис. Дж., Мак Нотан Диана: Пер. с англ.-М.: Финансы и статистика – 1994. –288с.
25. Банковское дело в Украине (спецвыпуск) // Посредник.- 25.09.1996.
26. Банковское дело: Учебник.- 2-е изд-во / Под ред. проф. Колесникова В.И., Кроливецкой Л.П.- М.: Финансы и статистика, 1996.- 480с.
27. Банковское дело / Под ред. О.И.Лаврушина.- М.: ББНКУ, 1992.- 428с.

28. Банковское дело: Учебник для студ. высших учеб. заведений, обуч. по эконом. специальностям / Под ред. О.И.Лаврушина.- М.: Финансы и статистика, 1998.- 576с.
29. Банковский портфель–2. Книга банковского менеджера; Книга банковского финансиста; Книга банковского юриста / Под ред. Ю.М.Коробова и др..- М.:СОМИТЭК, 1994.- 748с.
30. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: Учебник для вузов.- М.:Логос, 1998.-344с.
31. Бізнес – огляд (промисловість і сільське господарство).- 1999.- № 3.- 36с.
32. Белых Л.П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства.- М.: Банки и биржи, 1996.- 192с.
33. Брігхмен Е. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. – К.: Молодь, 1997.- 1000с.
34. Бюлетень НБУ.- 1997.- № 1-12.
35. Бюлетень НБУ.- 1998.- № 1-12.
36. Бюлетень НБУ.- 1999.- № 1.
37. Валравен К.Д. Управление рисками коммерческого банка / Под ред. Уорд Мэри Э., Миркина М.- Вашингтон, 1993 – 94с.
38. Василишин Э.Н. Регулирование деятельности коммерческого банка.- М.: Финстатинформ, 1995.- 138с.
39. Введение в банковское дело./ Издатель и руководитель авторского коллектива Г.Асхауэр.- М.: ИПФ Мир и культура, 1997.- 627с.
40. Веселовский О. Удосконалення нагляду за діяльністю комерційних банків//Вісник НБУ.- 1997.- № 2.- С. 3-7.
41. Веремеенко С.А., Игудин Р.В. Анализ соответствия структуры активов и пассивов в условиях инфляции// Банковское дело.- 1996.- № 5.- С. 26-27.
42. Вігуру Жан Клод. Банк очима економіста і бухгалтера: Пер. з фр.- К.: Основи, 1997.- 293с.
43. Воронин Д.В. Реформа системы экономических нормативов кредитных институтов России//Банковское дело.-1996.- № 9.-С. 22-24.

- 44.Воронова Л. Проблеми інформаційного забезпечення діяльності банківської системи України// Вісник НБУ.- 1998.- № 12.- С. 45-49.
- 45.Вступ до банківської справи / Відповідальний редактор Савлук М.І.- Київ: Лібра, 1998.- 344с.
- 46.Гальчинський А.С. Теорія грошей.- К.: Основи, 1996.- 413 с.
- 47.Герасименко Ю. Шляхом інтеграції у світовий банківський простір. Підсумки діяльності комерційних банків України в 1997р. // Вісник НБУ.- 1998.- № 4.- С. 3-6.
- 48.Герасименко Ю. Активно-пассивный год // Бизнес.- 1998.- № 9.- С.24.
- 49.Гончаров В.В. Руководство для высшего управленческого персонала в 2 томах. Т. 1.- М.: МНИИПУ, 1997.- 768с.
- 50.Гончаров В.В. Руководство для высшего управленческого персонала в 2 томах. Т. 2.- М.: МНИИПУ, 1997.- 736с.
- 51.Горячік І. Базельський комітет із питань банківського нагляду як координатор діяльності органів нагляду і регулювання для фінансово-кредитних установ // Вісник НБУ.- 1998.- № 11.- С.55-56.
- 52.Гриджук Д. Специфіка управління комерційним банком в умовах реформування економіки // Вісник НБУ.- 1998.- № 10.- С.26-27.
- 53.Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика: Навч. посібник.- К.: Основи, 1996.- 180с.
- 54.Гросиан Рене Клаус. Как вести дела с банками. Кредиты, депозитные вклады, платёжный оборот: Пер. с нем..- М.: Международные отношения, 1996.- 368с.
- 55.Гроші та кредит: Підручник / М.І Савлук, А.М.Мороз, М.Ф.Пуховкіна та ін.- К.: Либідь, 1992.- 331с.
- 56.Денежное обращение и кредит СССР: Учебник / Под ред. В.С.Герашенко.- 4-е изд., перераб. и доп.- М.: Финансы и статистика, 1986.- 190с.
- 57.Денежное обращение и кредит СССР: Учебник / Под ред. А.Я.Ротлейдера - М.: Финансы и статистика, 1985.- 205с.
- 58.Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин.- Тернопіль: "Тернопіль", 1996.- 140с.

59. Довгань Ж. Банківський капітал: суть і значення // Вісник НБУ.- 1998.- № 7.- С.18-20.
60. Довгань Ж. Управління власним капіталом комерційного банку // Вісник НБУ.- 1999.- №8, с. 47-49.
61. Доллан Э.Д. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика: Пер. с англ. / Под. Ред. В.Лукашевича, М. Ярцева.- СПб., 1994.- 496с.
62. Домрачев В. Процес накопичення капіталу триває // Вісник НБУ.- 1997.- №3.- С.3-11.
63. Задеянчук О., Куляс И. Социально-политический риск// Финансовые риски.- 1998.- №3.- С.3-11.
64. Залучені кошти комерційних банків: структура і динаміка зростання// Вісник НБУ.- 1999.- №1.- С.49-51.
65. Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит.- К.: Лібра ТОВ, 1996.- 224с.
66. Зущик Ю. Чи можливий в Україні соціальний вибух // Финансовая Украина.- 1996.- №51.- С.53.
67. Екушов А. Система управління ресурсами банку // Банковские технологии.- 1998.- №9.- С.60-65.
68. Иванов В.В. Анализ надежности банка: Практическое пособие.- М.: Русская деловая литература, 1996.- 320с.
69. Иванов В.В. Надёжность вашего банка.- М.: ФБК – Прес, 1997.- 176с.
70. Івасів Б.С. Операції комерційних банків: Навч. посібник.- К.: НМК ВО, 1992.- 116с.
71. Івасів І.Б. Яка банківська система потрібна Україні // Вісник НБУ.- 1997.- №4.- С.50-52.
72. Іноземні банки в Україні викликають острах у вітчизняних банкірів // Галицькі контракти.- 1998.- №11.- С.16-17.
73. Итог без \$ 1 млрд // Бизнес.- 1999.- №6.- С.13-15.
74. Как выбрать надёжный банк: Практика выбора финансового партнёра/Андреев В. и др.- М.: Концерн, Банковский Деловой Центр, 1998.- 184с.

- 75.Калина А.В., Кощеев А.А. Работа современного коммерческого банка: Учеб. пособие.- К: МАУП, 1997.- 224с.
- 76.Киреев О., Герасименко Ю. Система комерційних банків України: підсумки півріччя // Вісник НБУ.- 1998.- №9.- С.11-22.
- 77.Киреев О. Формування фінансової звітності комерційних банків на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит.- 1998.- №1.- С.3-13.
- 78.Киселёв В.В. Управление банковским капиталом (теория и практика).- М.: ОАО Экономикс, 1997.- 256с.
- 79.Киселёв В.В. Управление коммерческим банком в переходной период: Учеб. пособие.- М.: Логос, 1997.- 144с.
- 80.Клод А. Роллін, Х.Бікі. У пошуку моделі страхування депозитів // Вісник НБУ.- 1997.- №4.- С.13-16.
- 81.Ковальчук Т.Т., Коваль М.П. Ліквідність комерційних банків: Навч. посібник.- К.: Знання, КОО, 1996.- 120с.
- 82.Ковтун А., Юшко Г. Якщо ви хочете придбати банк, зробіть це саме зараз // Галицькі контракти.- 1998.- №42.- С.14.
- 83.Колесник Я. Що чекає на банки завтра? // Вісник НБУ.- 1997.- №8.- С.41-43.
- 84.Коммерческие банки в России: настоящее и будущее: Банковская политика. Регулирование и управление.- М.: Финстатинформ, 1998.- 400с.
- 85.Коммерческие банки / Пер. с англ. Рид Э. и др.: под ред. В.М.Усоскина.- 2-е изд.- М.: СП Космополис, 1991.- 480с.
- 86.Косой А.М. Капитал комерческого банка // Деньги и кредит.- 1993.- №9.- С.33-44.
- 87.Кох Т.У. Управление банком. Пер. с англ.- Уфа: Спектр, 1993.
- 88.Кредити дешеві. Та не всім // Галицькі контракти.- 1999.- №7.- С.16-17.
- 89.Круп Георг. Создание и значение денежного рынка и рынка капитала (Германия) // Материалы семинара.- 1993.
- 90.Кукушкина Е.В. Системный анализ основных моделей принятия решений в области управления финансами//Банковские технологии.-1997.-№2.- С.70-73.

91. Куценко О. Резерви комерційного банку // Банківська справа–1998.- №3.- С.59-62.
92. Лучинський М. Дискусійні питання проекту Закону “Про фонд страхування вкладів фізичних осіб” // Вісник НБУ.- 1997.-№4.- С.17-18.
93. Мартинюк Ж.М. Ресурсна база комерційних банків // Фінанси України.- 1998.- №11.- С.112-114.
94. Мартинюк Ж.М. Управління банківськими ресурсами комерційних банків України в умовах переходу до ринку // Финансовые услуги.- 1998.- №№ 5-6.- С.43-45.
95. Мартинюк Ж.М. Формування ресурсів комерційними банками України // Фінанси України.- 1997.- № 10.- С.32-36.
96. Маркс К., Енгельс Ф. Соч.- Т. 25, 4.1.
97. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран.- М.: Финстатинформ, 1994. Т.1. Книга 1, 2.
98. Межбанковский кредит: диленговые операции на рынке коротких денег / Гагарин С.В., Никольский Ю.Б., Шенаев Г.А./ Под. Ред. Ю.Б.Никольского.- М.: Плинтлайн, 1995.- 204с.
99. Мелкоумов Я.С., Румянцев В.Н. Кредитные ресурсы: расчёты и анализ.- М., 1995.- 142с.
100. Мескон М.Х., Альберт М., Хеддаури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ.- М.: Дело, 1992.- 702с.
101. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків: Пер. з англ. С.Панчишин, Г.Стеблій, А.Стасишин.- К.:Основи, 1998.- 963с.
102. НБУ ліберализував правила гри // Галицькі контракти.- 1999.- №4.- С.13.
103. Николов З.Б. Моделирование ресурсного обеспечения в деятельности коммерческого банка // Банковские услуги.- 1997.- №11.- С.16-21.
104. Обережно – падають банки // Галицькі контракти.- 1998.- №39.- С.11-13.

105. Озиус Маргарет Е., Путнам Блуфорд Х. Банковское дело и финансовое управление рисками / Институт экономического развития Мирового банка.- Вашингтон, 1992.- 266с.
106. Ольхова Г.Г. Общие проблемы формирования капитала банка // Банковские услуги.- 1998.- №6.- С.3-9.
107. Операції комерційних банків: Курс лекцій / Р.Коцовська, В.Ричаківська, Г.Таблей, М.Вознюк.- Львів: Центр Європи, 1997.
108. Основы банковского дела / Под. Ред. А.Н.Мороза.- К.: Либра, 1994.- 330с.
109. Основы банковского менеджмента: Учеб. пособие для банк. школ и колледжей / Под ред. О.И.Лаврушин и др.- М.: ИНФРА, 1995.- 141с.
110. Организация и планирование кредита: Учебник / Под ред. Н.Д.Барковского.- М.: Финансы и статистика, 1990.- 272с.
111. Организация и планирование кредита: Учебник / Под ред. О.И.Лаврушина.- М.: Финансы и статистика, 1991.- 124с.
112. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка.- М.: Финансы и статистика, 1996.- 272с.
113. Панова Г.С. Банковское обслуживание частных лиц.- М.: АО Дис, 1994.- 352с.
114. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка.- М.: ИКЦ Дис, 1997.- 464с.
115. Полкредита. Вы не поверите, но взяв целый кредит, можно вернуть только половину // Бизнес .- 1998.- №39.- С.20.
116. Полфреман Д., Форд Ф. Основы банковского дела.- М.: ИНФРА, 1996.- 624с.
117. Поречкіна Л.С., Шульга Н.П., Мельникова І.М. Методологічні аспекти розробки меморандуму депозитної політики комерційного банку // Фінанси України.- 1998.- №8.- С.99-106.
118. Портер Роберт С. Введение в регулирование, надзор и анализ деятельности банков / Под ред. Уорд Мэри, Э.Миркина.- М, 1992.- 107с.
119. Причини фінансової кризи в Україні і можливі методи її подолання (прогнози поляків) // Вісник НБУ.- 1998.- №12.- С.6-9.

120. Протасов Ю. Как украинские банки минувший год пережили // Финансовая Украина.- 1997.-№3.- С.18.
121. Раєвський Є.Р. Визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану комерційного банку // Вісник НБУ.- 1996.-№4.- С.31-36.
122. Раєвський К., Домрачев В., Майданюк О. Деякі аспекти фінансового аналізу діяльності комерційних банків України (в тому числі – із залученням іноземного капіталу)// Вісник НБУ.- 1997.- №1.- С.31-36.
123. Раевский К. Капитализируйся // Бизнес.- 1998.- №14 (273).- С.27.
124. Розвиток макроекономічної ситуації в Україні у 1997р. (експес-аналіз)// Вісник НБУ.- 1999.- №2.- С. 5-6.
125. Рид Э., Коттер Р., Гилл З., Смит Р. Коммерческие банки: Пер. с англ.-М.: Космополис, 1991.- 342с.
126. Розрахунок базових показників за загальною методикою АУБ.- АУБ: Інформаційно-аналітичний центр “Банк Інформ”.- 1996.
127. Розрахунок базових показників за загальною методикою АУБ.- АУБ: Інформаційно-аналітичний центр “Банк Інформ”.- 1997.
128. Розрахунок структури балансу за загальною методикою АУБ (структура близька до форми №11.01).- АУБ: Інформаційно-аналітичний центр “Банк Інформ”.- 1998.
129. Роуз П.С. Банковский менеджмент.- М.: Дело Лтд, 1995.- 768с.
130. Савлук М., Сугоняко О. Чи вистаче грошей економіці України? // Вісник НБУ.- 1997.- №4.- С.19-21.
131. Садвакосов К.К. Коммерческие банки. Управленческий анализ деятельности. Планирование и контроль.- М.: Ось-89, 1998.- 160с.
132. Севрук В.Т. Банковские риски. - М.: Дело Лтд, 1994.- 72с.
133. Сенищ П., Ричаківська В., Олексієнко М. Теоретичні аспекти реформування бухгалтерського обліку в банках // Вісник НБУ.- 1997.- №11.- С.3-9.
134. Симановский А.Ю. Об отдельных аспектах регулирования банковской деятельности // Деньги и кредит.- 1997.- №9.- С.14-22.

135. Синки Д.Ф. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ.- 4-е перераб. изд. / Под ред. Р.Я.Левиты, Б.С.Пинскера.- М.: 1994, Catalaxy.- 820с.
136. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20000 слов.- М.: Рус. яз., 1992.
137. Справочник банкира / Под ред. Э.А.Уткина.- М.: ТАНДЕМ, ЭКМОС, 1998.
138. Сугоняко О. Реформування банківської системи як державна проблема // Вісник НБУ 1997.- №1.- С.27-30.
139. Тиркало Р.І., Щибиволок З.І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг.- Тернопіль, 1998.- 215с.
140. Титу Вольфганг. Создание банковского капитала: доклад в рамках семинара.- 16.09.1993.- 6с.
141. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк.- М.: Всё для Вас, 1993.- 320с.
142. Финансово-аналитическая служба в банке: Практ. пособие/ Е.Б.Ширинская, Н.А.Пономарёва, В.А.Купчинский.- М.: ФБК-Пресс, 1998.-144с.
143. Финансово-кредитный словарь. Том 1-3.- М.: Финансы и статистика, 1984-1988.- Т. 1–3.
144. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник/ Под ред. Е.С.Стойковой.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Перспектива, 1997.- 574с.
145. Финансовые риски.- 1997.- №4.
146. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов / Г.Б.Поляк, И.А.Акодис, Т.А.Краева и др.: Под ред. Г.Б.Поляка.- М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997.- 518с.
147. Хан. Планирование и контроль: концепция контролинга: Пер. с нем./ Под ред. и с предисл. А.А.Турчака, Л.Г.Гончарова, М.Л.Лукашевича.-М.: Финансы и статистика, 1997.- 800с.
148. Шевчук В.Я., Рогожин П.С. Основи інвестиційної діяльності.- К.: Генеза, 1997.- 384с.
149. Шим Джей К., Сигел Джоэл Г. Финансовый менеджмент: Пер. с англ.- М.: Информационно-издательский дом «Фильнь», 1996.- 400с.
150. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Финансы и статистика, 1995.- 160с.

151. Черкасов В.Е. Финансовый анализ в коммерческом банке.- М.: Инфра-М., 1995.- 272с.
152. Щибиволок З.І. Ощадні послуги провідних банків Канади // Вісник НБУ.- 1998.- №2.- С.46-50.
153. Цисарь И.Ф., Чистов В.П., Лукьянов А.И. Оптимизация финансовых портфелей банков, страховых компаний, пенсионных фондов.- М.: Дело, 1998.- 128с.
154. Ющенко В. Банківська система України і поточна економічна ситуація // Вісник НБУ.- 1998.- №11.- С.3-7.
155. Ющенко В. Доповідь на пленарному засіданні Верховної Ради України // Вісник НБУ.- 1998.- №12.- С.3-6.
156. Ющенко В. Тримайте банк у спортивній формі // Галицькі контракти.- 1999.- №4.- С.12.
157. Ющенко В. Україна “приречена” на успіх. Наше завдання їй допомогти // Вісник НБУ.- 1997.- №1.- С.4-9.
158. Ярыгина И.З. Информация в банковской деятельности (на примере мирового опыта).- М.: Консалт-банкпир, 1998.- 104с.
159. Aktiv-passivmanagement (APM) im Konzerntreasury.- Bayerische Landesbank.- Team Konzerntreasury-Optimierung.
160. Bueschgen, H.E.Bankbetriebslehre, 1991.
161. Controlling - Handbuch. Impressum: Bayerische Landesbank.- Stand Juli, 1997
162. Deppe. Zweigstellennetz, 1966.
163. Eigenkapitalsteuerung (Riko intern).- Bayerische Landesbank.- 25.08.1998.
164. Eigenmittel-Mix optimal bestimmen / Gernot M. Becker // Bank Magazin.- 1995.- №3.- S.34-37.
165. Eilenberger, G. Bankbetriebslehre, 1992.
166. Information zur Unternehmensplanung.- Sparkassenverband Bayern Muenchen.- 1997.- September.

167. Gaumert, Uwe. Eigenkapital–Management in deutschen Kreditinstituten: bankbetriebliche Risikopolitik im Lichte des neuen Aufsichtsrechtes.- Berlin: Erich Schmidt, 1997.
168. Geplante Ergaenzung der Eigenkapitalvereinbarung durch die Marktrisiken. Basel, April 1995.
169. Gernot M. Becker. Bankinterne Modelle fuer den Eigenmittelbedarf.- 1998.- №5.- S.56-60.
170. Grundlagenkurs Bankaufsichtsrecht. Ein Ueberblick ueber die wesentlichen Vorschriften (Stand 6. KWG-Novelle).- Muenchen, 1998.
171. Guede, Udo. Geschaeftpolitik der Sparkassen, 1995.
172. Hahn O. Fuehrung, 1987.
173. Heifer K. Passivgeschaeft, 1974.
174. Hagenmueller, K.F. Bankbetriebslehre, 1989.
175. Hermann Schulte-Mattler, Uwe Traber. Marktrisiko und Eigenkapital: 2 Auflage Wiesbaden, 1997. -199s.
176. Koellhofer, D. Geschaeftsstellenrechnung, 1972.
177. Koeppen H. Refinanzierung, 1983.
178. Kreditrisiko. Projekte RIKO intern. Konzepte des Risikocontrollings. 21.09.1998.- Bayerische Landesbank, 1998.
179. Kruemel, H. J. Bankzinsen, 1964.
180. KWG-Novelle und neuer Grundsatz I. Kommentierung. Originaltextste.- Frankfurt-am-Main, 1998.- 421s.
181. Leyherr, M. Habenzinsen, 1966.
182. Lipfert H. Bankbetriebslehre, 1983.
183. Manuella Heyns. Passivmanagement.- Frankfurt-am-Main, Bern, Paris, 1988.
184. Merl, G.J. Zweigstellenpolitik, 1983.
185. Meyer zu Selhausen, H. Kapitalbeschaffung, 1970.
186. New Webster's Dictionary of the Englisch Language, College Edition Surjeet Publication in India, 1989.- 1824s.

187. Roland Ellern. Aktiv-Passiv-Management: Analyse, Quantifizierung und Management von Risiken aus Bilanzstrukturen, 1996.
188. Schmary, F. Bankpolitik, 1984.
189. Suechtling J. Bestimmungsfaktoren, 1988.
190. Ukrainian Economic Trends, Kiev.- 1996.- №11.